

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**ARAP BAHARI'NIN EKONOMİK VE SİYASİ SONUÇLARI VE
TÜRKİYE'YE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULHAMİT ŞERGİOĞLU

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MURAT ALAKEL

**YALOVA
EYLÜL 2022**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ARAP BAHARİ’NİN EKONOMİK VE SİYASİ SONUÇLARI VE TÜRKİYE’YE
ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULHAMİT ŞERGİOĞLU
207207012

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MURAT ALAKEL

YALOVA
EYLÜL 2022

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “ARAP BAHARI’NIN EKONOMİK VE SİYASİ SONUÇLARI VE TÜRKİYE’YE ETKİSİ” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Abdulhamit ŞERGİOĞLU

ÖNSÖZ

Lisans eğitimimden mezun olmam da Yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren sayın danışman hocam Doç. Dr. Murat ALAKEL'e teşekkür ederim. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için aileme ve sevgili eşime teşekkür ederim.

Eylül – 2022

Abdulhamit ŞERGİOĞLU

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
1. GİRİŞ	1
2. ARAP BAHARI	5
2.1. Ortadoğu'ya Genel Bir Bakış	5
2.1.1. Coğrafya ve jeopolitik konum	6
2.1.2. Toplumsal, kültürel ve siyasal yapı	8
2.1.3. Ekonomik yapı	10
2.2. Arap Baharı ve Nedenleri	12
2.2.1. İç nedenler	17
2.2.1.1. Özgürlük talebi	17
2.2.1.2. Yolsuzluk problemi	18
2.2.1.3. Ekonomik sorunlar	18
2.2.1.4. Baskıcı yönetimler	19
2.2.1.5. Rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleri	20
2.2.2. Dış nedenler	20
2.2.2.1. Uluslararası sistemin yapısı	20
2.2.2.2. Bilgi çağı ve bilginin paylaşımı	21
2.2.2.3. Küreselleşme	21
2.2.2.4. Uluslararası siyasi ve askeri gelişmeler	22
2.2.2.5. Türkiye etkisi	23
2.3. Arap Baharı'ndan Etkilenen Ülkeler	23
2.3.1. Tunus	24
2.3.2. Mısır	26
2.3.3. Suriye	27
2.3.4. Libya	35
2.3.5. Yemen	39
2.4. Sürecin Genel Olarak Değerlendirilmesi	41

2.5. Arap Bahar'ının Meydana Getirdiği Sonuçlar	45
2.6. Ekonomik ve Politik Etkiler Açısından Arap Baharı	52
2.7. Arap Baharı'nın Türkiye'ye Etkileri	55
3. ARAP BAHARI SÜRECİNİN TÜRKİYE'YE EKONOMİK ETKİLERİ	62
3.1. Türkiye'nin Arap Bahar'ının Yaşandığı Ülkelerle Dış Ticareti.....	63
3.2. Arap Bahar'ının Yaşandığı Ülkelerden Türkiye'ye Yönelik Turizm Hareketleri	66
3.3. Arap Baharı Sonrası Enerji Kaynaklarının Üretimi ve Fiyatlara Etkisi	67
3.4. Türkiye'ye Sığınan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye Ekonomisine Maliyeti	70
3.5. Arap Baharının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri	71
3.5.1. Türkiye-Tunus ithalat ve ihracat verileri	72
3.5.2. Türkiye-Mısır ithalat ve ihracat verileri	73
3.5.3. Türkiye-Libya ithalat ve ihracat verileri	74
3.5.4. Türkiye-Suriye ithalat ve ihracat verileri.....	75
3.5.5. Türkiye-Bahreyn ithalat ve ihracat verileri.....	76
3.5.6. Türkiye-Yemen ithalat ve ihracat verileri.....	77
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	86
KAYNAKLAR	90
ÖZGEÇMİŞ	99

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri,
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DEAŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİK	: Körfez İş Birliği Konseyi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Türkiye ve Tunus dış ticaret verileri (Bin USD)	73
Tablo 3.2. Türkiye ve Mısır dış ticaret verileri (Bin USD).....	74
Tablo 3.3. Türkiye ve Libya dış ticaret verileri (Bin USD)	75
Tablo 3.4. Türkiye ve Suriye dış ticaret verileri (Bin USD).....	76
Tablo 3.5. Türkiye ve Bahreyn dış ticaret verileri (Bin USD).....	77
Tablo 3.6. Türkiye ve Yemen dış ticaret verileri (Bin USD).....	78
Tablo 3.7. Türkiye'nin Dünya ile ithalat ve ihracat verileri (Milyon USD).....	80
Tablo 3.8. Türkiye'nin Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelere ithalatı (Bin USD).....	81
Tablo 3.9. Türkiye'nin Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelere ihracatı (Bin USD)	81

ARAP BAHARI'NIN EKONOMİK VE SİYASİ SONUÇLARI VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ

ÖZET

Arap Baharı Türkiye'yi sadece ekonomik olarak değil siyasi olarak da etkilemiştir. Türkiye Arap Baharı'nın başlamasıyla olumlu siyasi ilişkilere sahip olduğu Suriye ile siyasi ilişkilerde gerileme yaşamıştır. Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi ilişkilerin 2013 yılından itibaren karşılıklı olarak maslahatgüzar seviyesinde sürmesi, iki devlet arasındaki diplomatik görüşmelerin alt seviyeden yürütüldüğünün kanıtı olmuştur. Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz konusunda da Türkiye, diğer devletler tarafından yalnız bırakılmıştır.

Türkiye, yakın coğrafyasında yer alan Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı sürecinden etkilenmiş, özellikle de ekonomik maliyetini çekmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin bu süreçte bölge ülkeleriyle yapmış olduğu dış ticaret hacmi ile bölgeden gelen turist sayısı azalmış ve yaşanan süreçten dolayı Türkiye'ye binlerce insan göç etmiştir. Türkiye devleti, bölgeden gelen bu insanların barınma, sağlık, sosyal ve diğer ihtiyaçlarını karşılayarak, ayni ve nakdi yardım yapmıştır. Böylece Arap Baharı sürecinden Türkiye, ekonomik anlamda olumsuz olarak etkilenmiştir. Arap Baharı, Türkiye'de yaşanmamasına rağmen Türkiye'ye ekonomik maliyeti yüksek olmuştur.

Arap ülkelerinde ekonomik gelişme dört temel unsurla şekillenmelidir. İlk unsur olarak işsizlik problemini ortadan kaldırmakla ve bu doğrultuda topluma nitelikli bir eğitim verilmesiyle başlanmalıdır. İkincisi, toplumun yaşam standartlarını daha iyi hale getirilmeli ve vatandaşlar arasında adil bir sosyal yaşam gerçekleştirilmelidir. Üçüncüsü, özel sektöre destek verilerek sektörün devamlılığı sağlanmalı ve sektör aktif tutulmalıdır. Çünkü toplum yalnızca gaz ve petrol ekonomisine bağımlı şekilde kalamaz. Son olarak ise, Arap ekonomilerinin mali durumu gerek kendi içerisinde gerekse küresel açıdan izole durumdan çıkması halinde daha sağlıklı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Arap Baharı, Türkiye, Ekonomik ilişkiler, Dış ticaret

ECONOMIC AND POLITICAL CONSEQUENCES OF THE ARAB SPRING AND ITS IMPACT ON TURKEY

ABSTRACT

The Arab Spring has affected Turkey not only economically but also politically. With the onset of the Arab Spring, Turkey has experienced a decline in political relations with Syria, with which it has positive political relations. The fact that the political relations between Turkey and Egypt have been continuing at the level of chargé since 2013 has been proof that the diplomatic negotiations between the two states have been carried out at a lower level. In addition, Turkey has been left alone by d'affaires other states regarding the Eastern Mediterranean.

Turkey was affected by the Arab Spring process in the Middle East, which is located in its immediate geography, and had to suffer the economic cost. With the foreign trade volume that Turkey has made with the countries of the region in this process, the number of tourists coming from the region has decreased and thousands of people have migrated to Turkey due to the process. The Turkish state has provided in-kind and financial assistance by meeting the housing, health, social and other needs of these people coming from the region. Thus, Turkey was adversely affected by the Arab Spring process in economic terms. Although the Arab Spring did not take place in Turkey, it had a high economic cost to Turkey.

The four main elements of economic improvement in Arab countries must be made by. The first one starts with eliminating unemployment and providing a quality education to the society. The second is to improve the living standards of the nation and a fair social life is realized among the citizens. The third is to support the private sectors and keep them active all the time because depend on gas and oil can not stick to their benefit. The fourth factor is the financial situation of Arab economies if they come out of isolation both internally and globally that will be healthy as well.

Keywords: Middle East, Arab Spring, Turkey, Economic relations, Foreign trade

1. GİRİŞ

Dünya’da doğalgaz, petrol, uranyum, bor gibi enerji kaynakları rezervlerinin büyük bir bölümü, coğrafi konum bakımından stratejik bir öneme sahip bir bölge olan Ortadoğu’da yer almıştır. Bu zengin doğal kaynaklar nedeniyle de bölge, birçok savaşa ev sahipliği yapmıştır. Yıllardır büyük devletlerin bu bölgedeki zengin doğal kaynakları ele geçirme girişimleri nedeniyle bölge halklarının yapılan savaşlara tanıklık etmeleri, bölgedeki zengin doğal kaynaklara ne kadar önem verildiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Bölge zengin doğal kaynaklara sahip olmakla birlikte üç büyük dinin üç kutsal mekanına sahip olması ve dünya ticaretinin geçiş güzergahında olan önemli boğazların yine bu bölgede yer alması bölgenin önemini artıran diğer nedenler olmuştur.

Yolsuzluk, yoksulluk, gelir adaletsizliği, rüşvetin yaygınlaşması, göstermelik seçimler ve seçimlerde adaletin olmaması, liderlerin zengin bir hayat yaşayıp halkın fakirleşmesi ve otoriter yönetim anlayışı vb. nedenlerden dolayı Arap dünyasının halkları, yönetimlerine karşı 2011 yılında Tunus’ta isyanları başlatmıştır. Tunus’ta başlayan isyan dalgaları, Ortadoğu bölgesindeki birçok devleti etkisi altına almıştır. Uzun yıllar ülkelerini yöneten ülke liderleri ve ailelerine karşı tepkili olan halklar, liderlerini Arap Baharı’nın etkisiyle devirmeyi başarmıştır. Ancak ülkelerde demokrasi kurum ve kuralların oluşturulamaması, yapısal reformların yapılamaması, illegal örgütlerin ortaya çıkması ve uluslararası güçlerin etkinliği gibi nedenlerin etkisiyle Arap halklarının talepleri gerçekleşmemiştir.

Arap Baharı sürecinde, süreçten en çok Mısır, Libya, Tunus ve Suriye gibi Türkiye’ye yakın ülkeler etkilenmiştir. Bu devletlerde Arap Baharı sürecinde önemli değişimler yaşanmıştır. Arap Baharı’nın yaşandığı ülkelerde, iç karışıklığın bu ülkelere önemli ekonomik ve siyasi etkileri olmuştur. Kurumsal yapıları gelişmiş Mısır ve Tunus gibi güçlü devletler, bu süreçten en az zararla kurtulmuşlardır. Devlet kurumlarının zayıf olduğu Libya gibi ülkelerin ekonomik göstergeleri bozulmuş ve halkların gelirleri büyük oranda düşmüştür. Suriye’de ise yaşanan kaostan dolayı binlerce insan yaralanmış, ölmüş ya da başta Türkiye olmak üzere çevre ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır.

Ortadoğu bölgesinde yer alan Türkiye de geçmişten gelen tarihsel bağlantılar, yakın bir coğrafyada yer alması ve bölgede yer alan devletlerle siyasi ve ekonomik ilişkileri

olmasından dolayı bölgede olan gelişmelere kayıtsız kalamamış ve gelişmelerden önemli bir biçimde etkilenmiştir. Bölgede yaşanan olumlu gelişmeler, Türkiye'ye pozitif etki oluştururken yine bölgede olan olumsuz eylemler ise Türkiye'de negatif etki meydana getirmiştir. Arap Baharı sürecinden önce Türkiye'nin bölge devletleri ile ekonomik ve siyasi ilişkileri pozitif bir seyir izlerken bölgede yaşanan Arap Baharı nedeniyle Türkiye, bölgede olan gelişmelerden negatif olarak etkilenmiştir.

Türkiye'nin, Arap Baharı'ndan sonra Mısır, Libya ve Suriye ile yapmış olduğu dış ticareti azalmış ve adı geçen devletlerden Türkiye'ye gelen turist sayısında azalma olmuştur. Bununla birlikte Arap Baharı'nın etkisiyle petrol üretiminin düşmesi, petrol fiyatlarını artırmış, bu durum da petrol ithal eden Türkiye'nin petrol ithalatının maliyetini daha da yükseltmiştir. Bunun yanı sıra Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların barınma, konaklama, eğitim, sağlık ve diğer ihtiyaçlarını Türkiye karşılamıştır.

Arap Baharı Türkiye'yi sadece ekonomik olarak değil siyasi olarak da etkilemiştir. Türkiye Arap Baharı'nın başlamasıyla olumlu siyasi ilişkilere sahip olduğu Suriye ile siyasi ilişkilerde gerileme yaşamıştır. Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi ilişkilerin 2013 yılından itibaren karşılıklı olarak maslahatgüzar seviyesinde sürmesi, iki devlet arasındaki diplomatik görüşmelerin alt seviyeden yürütüldüğünün kanıtı olmuştur. Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz konusunda da Türkiye, diğer devletler tarafından yalnız bırakılmıştır.

Tezin Amacı: 2011 yılında Arap Baharı adı altında başlayan halk ayaklanmaları Ortadoğu ülkelerinde birçok değişimleri beraberinde getirmiş, Türkiye'nin ise bu durumdan ekonomik ve siyasi olarak etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Arap Baharı'nın Türkiye'yi siyasi, ekonomik, iç ve dış politika ve güvenlik açısından da nasıl etkilediğini göstermek araştırmamızın temel amacını göstermek oluşturmuştur.

Tezin Önemi: Türkiye, yakın coğrafyasında yer alan Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı sürecinden etkilenmiş, özellikle de ekonomik maliyetini çekmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin bu süreçte bölge ülkeleriyle yapmış olduğu dış ticaret hacmi ile bölgeden gelen turist sayısı azalmış ve yaşanan süreçten dolayı Türkiye'ye milyonlarca insan göç etmiştir. Türkiye devleti, bölgeden gelen bu insanların barınma, sağlık, sosyal ve diğer ihtiyaçlarını karşılayarak, ayni ve nakdi yardım yapmıştır. Böylece Arap Baharı sürecinden Türkiye, ekonomik anlamda olumsuz olarak

etkilenmiştir. Arap Baharı, Türkiye’de yaşanmamasına rağmen Türkiye’ye ekonomik maliyeti yüksek olmuştur.

Tezin Yöntemi: Tezin teorik çerçevesi liberalizm, küreselleşme, realizm ve neorealist yaklaşımlardan etkilenilerek bu tez çalışması yapılmıştır. Bu tez nitel tanımlayıcı ve nicel veri ve istatistiklerden yararlanılarak karşılaştırmalı analitik bir perspektiften yararlanılarak yazılmıştır. Genel olarak ikincil kaynak ve gözlemlere dayanılarak Arap Baharı öncesi ve sonrası içerik ve süreç analizi yapılmıştır.

Araştırma Sorusu: Bu çalışmanın temel sorusu “Arap Baharı Türkiye’yi siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel olarak nasıl etkilemiştir?”

Araştırmanın Hipotezi: Arap Baharı esas olarak içsel faktörlerden etkilenerek ortaya çıksa da dış faktörlerin sonraki süreçte olumsuz etkisinden dolayı Türkiye’nin Ortadoğu bölge ülkeleriyle olan ikili ve bölgesel ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel politikalarını olumsuz etkilemiştir. Bu süreç ayrıca çok boyutlu ve çok bölgeli Türk dış politikasını ve Türkiye’nin bölgesel ve küresel güçlerle olan denge politikasını da olumsuz etkilemiştir.

Araştırmanın Alt Hipotezleri:

Tunus’ta yaşanan Arap Baharı’nın Türk ekonomisine etkileri nelerdir?

Mısır’da yaşanan Arap Baharı’nın Türk ekonomisine etkileri nelerdir?

Libya’da yaşanan Arap Baharı’nın Türk ekonomisine etkileri nelerdir?

Suriye’de yaşanan Arap Baharı’nın Türk ekonomisine etkileri nelerdir?

Bahreyn’de yaşanan Arap Baharı’nın Türk ekonomisine etkileri nelerdir?

Yemen’de yaşanan Arap Baharı’nın Türk ekonomisine etkileri nelerdir?

2. ARAP BAHARI

2010 yılının son ayında Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkelerin vatandaşları tarafından mevcut yönetimlere karşı yapılan protesto, ayaklanma, kalkışma ve daha birçok adlandırmayla tanımlanan Arap halk hareketleri, Arap Baharı olarak tarif edilmektedir (Buzkıran ve Kutbay, 2013, s. 149).

Arap Baharı, Tunus'ta başlayan ve kısa sürede bölge ülkelerinde de etkisini gösteren, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle emperyalist güçler tarafından düzenlenen sisteme ve Arap ülkelerinin otoriter yönetim anlayışına karşı isyan hareketine verilen addır (Dersan Orhan, 2013, s. 18).

Tunus semt pazarlarında mal satarak geçimini sağlayan ve Arap Baharı'nın ilk kıvılcımını yakan Muhammed Buazizi sokakta polisle arbede yaşamış daha sonra da polis şiddetine maruz kalmıştır. O gün polis tarafından kendisine yapılanı hazmedemeyen Buazizi, aynı gün kendisini sokakta yakmıştır. Bu olaydan çok kısa süre sonra Tunus'ta başka bir genç de ülkenin sorunlarından dolayı intihar ederek hayatına son vermiştir. Tunuslu bu gençlerin isyan dalgası, kısa sürede tüm ülkeye daha sonra da diğer Arap ülkelerine hızla yayılmıştır. Ülkelerde yaşanan özellikle de ekonomik problemlerden dolayı hızla yayılan bu isyan hareketleri, mevcut otoriter yönetimlere karşı olmuştur (Demirtaş, 2014, s. 13).

Ortadoğu bölgesinin en önemli isyanı olarak adlandırılan Arap Baharı, üstlük-astlık ilişkilerine aşırı önem veren, kişilere az saygı duyma anlamlarına gelen Arap otoriteryanizmine karşı gerçekleştirilmiş halk hareketidir (Aras ve Falk, 2015, s. 323).

2.1. Ortadoğu'ya Genel Bir Bakış

Oldukça uzun yıllara dayanan tarihsel süreci, kutsal mirası ve geniş kapsamlı enerji unsurları nedeniyle önemli düzeyde mücadeleleri içeren Ortadoğu son derece önemli konumlar arasında yer almaktadır. Uygarlıkların bu alanda kurulmuş olması ve birtakım dini inançların da bu noktadan küresel boyutlara erişmesiyle birlikte demografik sistemiyle gerek iktisadi gerekse bulunduğu konuma dair nitelikleri çerçevesinde bugüne değin her süreçte değerini korumaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 17).

2.1.1. Coğrafya ve jeopolitik konum

Bulunduğu konum gerek tarihi dokusu gerekse kültürel öğeleri nedeniyle bugüne değin her süreçte dikkat çeken ve Ortadoğu şeklinde ifade edilen alanın kavramsallaştırma evresinde birtakım farklılıklar öne çıkmaktadır. Batı kökenli bir algıdan doğan Ortadoğu kavramı küresel ölçekte onaylanarak değerlendirilmektedir. Birincil olarak İngiltere ve batı coğrafyaları, Çin ve Hindistan'ın insan eli değmeyen alanlarına erişebilmek adına farklı metotlar denemişler ve bu alandaki minimum mesafedeki yolun Osmanlı coğrafyası üzerinden olduğunu saptamışlardır. 1869 senesinde Süveyş Kanalı ile birlikte Avrupa, Hindistan – Çin deniz yolunun mesafesi minimize edilerek deniz ticaretinin de ivme kazandığı görülmektedir. Arap yarımadasında bulunan limanların da değerinin artmasıyla beraber, İngiltere bu alanın güney kesimini işgal ederek, Yakın Doğu olarak bilinen farklı amaçlara erişebilmek için bu alana yönelik Ortadoğu ifadesini kullanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı bitiminde söz konusu ifade İngiltere literatüründe de görülmektedir (Yılmaz, 2009, s. 11).

Ortadoğu çok sayıda medeniyeti barındıran birbirinden tümüyle farklı kültürel öğelerin bulunduğu ya da farklılık gösterdiği, bugüne değin gerek kaosların gerekse krizlerin görüldüğü bir konum olmakla beraber küresel ölçekte önemli bir enerji kaynağı şeklinde ele alınmaktadır. Tarih boyunca bu alana egemen olan otoritelerin politik menfaatleri doğrultusunda farklılık oluşması nedeniyle kesin bir uzlaşma sağlanamamıştır (Özdem, 2016, s. 1).

Özetle Asya – Avrupa – Afrika kıtalarının kesişimi olan bir alan olarak görülmesine karşın söz konusu algı gün geçtikçe farklılaşmaktadır. Davutoğlu'nun görüşü doğrultusunda Ortadoğu çerçevesi olumsuz olarak değerlendirilen bir duvar algısı yaratmaktadır. Buna karşın söz konusu alanda herhangi bir değişimin önemli oranda tahribata yol açabileceğini düşünen ve bu olumsuzluğun etkisi altında kalmak istemeyen otoriteler, farklı düzeylerde etki yaratarak yeni bir sistem yaratma hedefi gütmektedir (Davutoğlu, 2010, s. 323).

Ortadoğu terimi ilk defa 1902 senesinde Amerika kökenli Alfred Thayer Mahan aracılığıyla Arabistan ve Hint Yarım Adalar'ı kapsamındaki alanı belirtmek için öne sürülmüştür (Yolcu, 2017, s. 334). Önde gelen jeopolitik bilimcilerden Mahan, Spykman ve Halford bu alana dikkatle eğilmişlerdir. Halford Mackinder'in Kara

Hâkimiyeti Teorisi uyarınca dünya adası ifadesiyle belirtilen bölge ve Spykman tarafından Kenar Kuşak Hâkimiyeti Teorisi uyarınca rimland tabiri ile aktarılan konum olarak bilinmektedir. Bunların yanında Mahan küresel hakimiyetin deniz egemenliğine dayandığını da aktarmaktadır. Cebeli Tarık, Aden, Hürmüz, Süveyş vb. dikkat çekici körfez ve boğazların söz konusu alanda konumlanmış olması da yine coğrafyaya değer kazandırmaktadır (Akengin, 2015, s. 34-37).

19. ve 20. yüzyılların başlarında bölgede Mısır, Osmanlı İmparatorluğu ve İran olmak üzere üç merkezi aktörün kontrolündeydi. I. Dünya Savaşı'yla barış anlaşmaları ve mandaların kurulması bölgede sistemi değiştirmiştir (Cleveland, 2008, s. 193). I. Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı'nın söz konusu alandan çıkışıyla beraber Arap Yarımadası üzerinde yoğunlukla İngiltere ve Fransa baskısı öne çıkmaktadır. Bu coğrafyadaki sınırların büyük oranda I. Dünya Savaşıyla birlikte konumsal ve etnik nitelikleri göz önünde bulundurulmadan suni şekilde belirlendiği düşünülmektedir. Farklı bir deyişle, Ortadoğu, Umman Körfezi'ne değin erişen doğu kesimi ile Kuveyt, Irak, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Umman olmak üzere, batı kesiminde Tunus, Cezayir, Fas, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'ı da kapsayan bir bölge olurken, kuzey kesiminde Orta Asya ile Kafkasya Türk ülkeleri, Türkiye, İran, Afganistan'ın bulunduğu, güney kesiminde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e değin uzanan alan orta kesimde ise Lübnan, Suriye gibi ülkeleri de kapsayan bir konumu işaret etmektedir.

Özetle doğu kesimi Umman, batı kesimi Mısır, Kuzey kesimi İran ve Türkiye, güney kesimi de Aden ve Yemen'e değin uzanan alan şeklinde bilinmektedir (Arı, 2017, s. 17). Ortadoğu'nun bölgesel şekilde aktarılan bir tanımlamanım dışında genellikle sosyal, inanç, etnik ve sistem odaklı bir tanım çerçevesinde ele alındığı, söz konusu alanın sosyal durumu benzerlik gösteren otoriterlerle yönetilen bireylerin olduğu konumu işaret ettiği de ifade edilmektedir (Yolcu, 2017, s. 335). Bu bölgenin önde gelen niteliği Afro Avrasya dünya ana kıtasının birleştiği noktada olmasıdır. Bütünüyle Arap ve Anadolu yarımadasına hâkim durumda olması Hint ve Balkanlarla direkt olarak ilişkisinin bulunması, İtalya ile birlikte İber yarımadalarıyla kıyı şeridini paylaşımları nedeniyle karasal konum bakımından da dikkat çekici değeri bulunmaktadır.

Deniz konumu çerçevesinde değerlendirildiğinde küresel açıdan dikkat çekici dokuz geçiş noktasından 5 tanesinin bu alanda bulunması ve bir tanesinin de dolaylı şekilde etkileşimde olması, alana paha biçilmez bir değer kazandırmaktadır (Davutoğlu, 2010, ss. 325-326). Ortadoğu aynı zamanda doğuyu ve batıyı birleştiren bir kavşak olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda uygarlıkların, inançların ve kültürlerin de barındığı bir konum şeklinde değerlendirilmektedir. Bugüne değin tüm evreler göz önünde bulundurulduğunda, egemen güç olmak isteyen otoritelerin bu alanda baskın olmaya gayret etmeleri de yine konumun değerini gündeme taşımaktadır (Dursun, 2005, ss. 311-312).

2.1.2. Toplumsal, kültürel ve siyasi yapı

Ortadoğu, bünyesinde barındırdığı tarihsel ve kültürel değerlerden dolayı farklı konumların önüne geçmektedir. Bugüne değin tüm evrelerde insanlık tarihine büyük oranda etki eden inanca de kültürel öğelere dair yaşananlar söz konusu alanda cereyan etmektedir. Bireylerin ilk yerleşik hayat başlangıcı olarak bilinen Mezopotamya ve Nil Havzaları da yine bu alanda değer katmaktadır. Sümer, Babil benzeri önde gelen uygarlıklar Mezopotamya’da oluşturulan ve bilinen en eski uygarlıklardır (Dursun, 2005, s. 1241). Son derece karma bir sistemi içeren Ortadoğu konumu etnik bakımdan Arap, Türk ve Farsların hâkimiyetinde inanç kapsamında Müslümanlara ait olmaktadır. Buna karşın I Dünya Savaşı ile birlikte Yahudilerin bu alanda ciddi bir coğrafya edindiği de ifade edilmektedir. Ortadoğu’nun önde gelen özellikleri arasında üç önemli dinin başlangıç noktası olduğu da bilinmektedir. Ayrıca Yahudiler, Müslümanlar ve Hristiyanlar adına kutsal olarak kabul gören Kudüs de yine bu bölgeye değer katmaktadır. Bu konum söz konusu üç din açısından temsilci olma özelliğiyle tanınmaktadır. Küresel etkileşim çerçevesinde Ortadoğu’nun konumu uygarlıklar çatışmasının beşiği olarak da kabul görmektedir (Davutoğlu, 2010, s. 328; Güloğlu, 2015, s. 34; Kılıç, 2008, s. 84).

Ortadoğu için demografik çerçeveden bakıldığında son derece karmaşık bir yapı ve gerek inanç gerekse kültürel bakımdan farklı kutupların bulunduğu yönündeki görüşler de aktarılmaktadır. Nüfus açısından özellikle farklılıkların bulunmasındaki en önemli etmen uygarlıklar çerçevesinde birleşim noktası olmasından dolayı önde gelen dini inançların ve uygarlıkların bu alanda kurulmuş olmasıdır. Yoğunlukla etnik nüfus bakımından Samiler, Turani kapsamında yer alarak, Hint – Avrupa kapsamında

bulunmaktadır. Samiler, Araplar ve İbraniler şeklinde ayrılmaktadır. Gerek Samiler gerekse farklı gruplara ait olan bireyler değerlendirildiğinde Araplar yoğun olarak öne çıkmaktadır. Arap inancı irdelendiğinde yoğun olarak Müslümanlık öne çıkarken kendi bünyesinde farklı mezheplerin de bulunduğu bilinmektedir. Genellikle Sünnilerin öne çıkmasına karşın Şiiilerin de dikkat çekici bir oranda olduğu kabul edilmektedir. İbraniler de yine önemli bir sayıda İsrail çerçevesinde yer almaktadır. İranlılar, Ermeniler, Kürtler genellikle Hint Avrupa bünyesinde bulunmaktadır. Ortadoğu kapsamında bulunan Turaniler genellikle Türklerden meydana gelmektedir (Dursun, 2005, ss. 1248-1249). İsrail haricinde bütün Ortadoğu bölgelerinde Müslüman çoğunluk dikkat çekmektedir. Mısır Arap Cumhuriyeti bu konuda 94,6 Milyonluk oranda ilk sırada yer almaktadır. Yüz ölçüm ele alındığında ilk olarak Suudi Arabistan önde gelirken, Bahreyn Krallığı en küçük ülke olarak dikkat çekmektedir.

Coğrafyada yer alan ülkelerin durumu irdelendiğinde 1961 senesinde İngiltere'den ayrılan Kuveyt, meşruti monarşi çerçevesinde bir sisteme tabii olmaktadır. 33 adası bulunan ve 1,5 milyon nüfusu olan Bahreyn'de %97 oranında Arap nüfusu barınmaktadır. 1971 yılında bağımsızlaşarak anayasal monarşi sistemiyle gerçekleştirilen bir yönetim biçimi bulunmaktadır (Williams ve Bellamy, 2012, s. 28).

Bütünyle yedi emirliği bulunan Birleşik Arap Emirlikleri, 9,5 milyon oranında bir nüfus ile birlikte monarşik bir yapıya hâkim olmaktadır. Doğu Kudüs'ün başkent şeklinde belirlendiği 16 idari konumu bulunan Filistin Cumhuriyeti'nin yönetim biçimi ise parlamenter demokrasi olarak bilinmektedir. Katar, 2,7 milyonluk nüfusla birlikte monarşi sistemine tabii tutulmaktadır. 1948 senesinde oluşturulan İsrail parlamenter monarşi sisteminin uygulandığı 8,5 milyon nüfusluk bir yapıyı işaret etmektedir. Ortalama 95 milyon olan nüfusuyla Mısır'da parlamenter monarşi sistemini benimseyen devletler arasında yer almaktadır. %90 oranında Müslüman nüfusun bulunduğu ülkede geriye kalan nüfusun Kıptilerden meydana geldiği ifade edilmektedir. Suudi Arabistan yönetim biçimi krallık olurken Riyad başkenti konumundadır. Lübnan yine parlamenter sistemle yönetilen bir devlet olmaktadır. Umman genel olarak Umman Sultanlığı olarak bilinmektedir. Yemen Cumhuriyeti'nde 28 milyonluk bir nüfus söz konusu olurken Libya için 6,5 milyon nüfus saptaması yapılmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti ortalama 81 milyon nüfus içermektedir. Şii Caferi dini hâkim olurken Irak için 40 milyon nüfus söz konusu olmaktadır. Ayrıca federal cumhuriyet rejimi yine Irak çerçevesinde yürütülmektedir (Baharçiçek, 2017, ss. 354-355).

2.1.3. Ekonomik yapı

Bulunduğu bölge, tarihi dokusu ve kültürel nitelikleriyle birlikte iktisadî bakımdan da oldukça elzem bir coğrafya olarak kabul edilmektedir. Küresel ölçekte merkez olarak görülen Ortadoğu, özetle genel petrol oranının yarısı, doğal gaz kaynaklarının %40'ı bu alanda bulunmaktadır. Biraz daha odaklanılması halinde söz konusu rakamların %60 ile %50 oranına değin yükseldiği görülmektedir (Arı, 2017, s. 18).

Bugünün koşullarında Ortadoğu denilince akla ilk gelen kaynak petrol olarak bilinmektedir. Buna karşın bu farkındalık oldukça reel düzeydedir. Aynı zamanda iktisadî ve sosyal çerçevede ele alındığında yetersiz olarak görülmektedir. Çünkü bu konum antik çağlardan bugüne değin tarım bakımından da son derece değerini korumaktadır (Giddens, 2010, s. 58). Mezopotamya ile Nil benzeri oldukça önemli uygarlıkların geliştiği bu konumda genellikle ılıman iklim görülmesi de yine tarımın bu alanda gelişmesine meydan vermektedir. Söz konusu coğrafyadaki tarım verimliliğinin değerini yükselten önde gelen unsur ise ticari ve erişim alanlarının direkt ve dolaylı şekilde etken olmasıdır. Bunların yanında hali hazırdaki kaynak potansiyeli açısından yetkin olarak görülmesi de imalat teknolojisi bakımından önde gelen Batı ile kaynak bakımından verimli ancak imalat teknolojisi açısından etkin olmayan bir doğu çerçevesinde önemli bir kaynak iletim yükümlülüğü bulunmaktadır (Davutoğlu, 2010, ss. 332-333).

Yoğunlukla Barut, ipek, kâğıt benzeri doğu kökenli materyaller söz konusu konum aracılığı ile Avrupa'ya aktarılabilir. 15.YY sürecinde farklı deniz ulaşımının keşfedilmesiyle söz konusu aktarımda gerileme yaşanmıştır. Buna karşın Süveyş Kanalı sayesinde ve hava yollarıyla beraber yeniden değerini kazanmış olmaktadır.

1990 süreciyle birlikte petrol, önemli oranda siyasal ve emniyet stratejilerini saptamaya destek sağlamaktadır. Ortadoğu bu alanda yalnızca salt rezervlerle kısıtlanmamakta, aynı zamanda petrolün ithalatı bakımından da oldukça değerli olmaktadır. Söz konusu konumda bulunan ülkeler çerçevesinde petrol kaynakları bakımından farklılıklar öne çıkmaktadır. Özellikle Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt

benzeri coğrafyalarda petrolün son derece etkin olarak bulunduğu bilinmektedir (Ayhan, 2009, ss. 71-72). 2016 senesinde 92,2 v/g düzeyinde saptanan petrol imalatının %34 oranında söz konusu coğrafyada elde edildiği bilinmektedir. Küresel ölçekte önde gelen petrol merkezlerinden biri olarak görülen Suudi Arabistan bünyesinde söz konusu süreçte imalat düzeyi ortalama %3 oranında yükselmiştir. Bununla birlikte Suudi Arabistan minimum maliyetle petrol imal eden bir coğrafya olarak görülmektedir. BAE gerek petrol gerekse doğalgaz kaynağı bakımından önde gelen coğrafya olmakla birlikte liberal bir yapı içeren iktisadî yapısı ile de gündem oluşturmaktadır (Ayhan, 2009, s. 91).

Birleşik Arap Emirlikleri bulunduğu konumun önde gelen reeksport odağı şeklin de değerlendirilmektedir. Mısır Arap Cumhuriyeti ise bu alanda dördüncü önemli iktisadî değere sahip olmaktadır. Bu konumda GSYİH oranının %50 düzeyinde hizmet sektörü üzerine kurulduğu bilinmektedir. 2017 yılıyla beraber, GSYİH oranı 193,7 milyar dolar düzeyinde GSYİH gelişim ivmesinin 4,1 olduğu aktarılmaktadır. Yine aynı senede dış ticaret düzeyi 92,2 düzeyinde saptanan Mısır bünyesinde petrol ile yağlar, ham petrol gibi değerli kaynaklar ihraç edilmektedir (Baharçipek, 2017, ss. 354-355).

Klasik kabile kökeni bulunan Suudi Arabistan ile birtakım körfez bölgeleri, petrolün Batı coğrafyalarına aktarılmasına dair işlev yürütmektedir. Doğu kesime kısa mesafede olan Arap ulusalcılığına odaklanan ve sosyalist sistemi yürüten farklı coğrafyalarda hali hazırdaki kaynakların devletleşmesine dair stratejilerin kabul edildiği, bu çerçevede petrolün politik bir değerle öne çıkarıldığı bilinmektedir (Davutoğlu, 2010, s. 334).

Ortadoğu bünyesinde meydana gelen söz konusu çatışma konuları alandaki dikkat çekici kaynakların doğru biçimde değerlendirilememesine meydan vermektedir. Özetle Ortadoğu coğrafyalarının endüstriyel alanda petrol ve türevlerine odaklandığı görülmektedir. Bu alandaki bağımlılığı minimize etmenin yanında farklı sanayi kollarında ilerlemek gibi gayeler öne çıkmaktadır. Mevsim şartları ve gereken düzeyde sulama yapılamaması vb. unsurlar nedeniyle Ortadoğu coğrafyalarında tarım odaklı imalat düzeyinin gerilediği bilinmektedir. Büyük ölçekli çöllerin yoğun olduğu alanda besin gereksinimleri açısından dışa bağımlı bir durum sergilenmektedir.

2.2. Arap Baharı ve Nedenleri

19. YY ile birlikte Ortadoğu bölgesinde birincil olarak petrol ile doğalgaz odaklı fosil enerji kaynaklarıyla çok sayıda doğal kaynakların bulunmasıyla çıkarıcı otoriteler bu alanlara hâkim olma gayesiyle fazlasıyla politik ve askeri eylem gerçekleştirmişlerdir.

Diğer coğrafyalara bakıldığında bu denli çıkar çatışmasına konu olan başka bir coğrafya görülmemektedir. Uygarlık ve inanç açısından oldukça parlak olan bu coğrafya gerek karmaşa çıkarılması konusunda elverişli gerekse sosyo – politik bakımdan oldukça zafiyet içeren bir durumu taşımaktadır (Kapan, 2012, s. 11).

Arap Baharı ve sebeplerinden söz edilmeden evvel küresel mekanizmaların bu alandaki politik sisteminden de bahsetmek gerekmektedir. Bugünün koşullarında küresel mekanizmaların durumu genellikle 1945 senesinde biçimlenmiştir. Ortadoğu ile Kuzey Afrika kesiminin de politik sisteminin II. Dünya Savaşı'nın ardından netlik kazandığı söylenebilmektedir. Osmanlı I. Dünya Savaşı'nın ardından bu alanı boşaltması nedeniyle bu konum Batı coğrafyalarının kontrolüne geçerek emperyalist kesimin sömürge eylemleri gündeme gelmiştir (Ayoob, 1999, s. 253). Bu süreçte İngiltere önde olmak üzere coğrafyada baskınlığı söz konusu olmaktadır. Fransa ve İngiltere tarafından paylaştırılarak yönetim sürecinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna karşın II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupalı coğrafyaların etkinliği azalmaya başlamıştır. Bu alandan geçiş yaparak arkalarında çıkarlarını gözetebilecekleri iktidarlar bırakmışlardır (Baharçipek, 2017, ss. 354-355). Bu şekilde coğrafyada yer alan ülkeler görünürde bağımsız olarak yansıtılsa da temelinde batı kökenli otoritelerin yönetimi devam etmektedir. Bu sisteme karşı çıkanların olmasına karşın XX. YY bitimine değin sürdürüldüğü bilinmektedir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı da kapsayan bu büyük alanda son derece uzun vadede iktidar olanları şiddetli eylemlerle sonlandıran süreç Arap Baharı olarak ifade edilmektedir. Başlangıcı 2011 senesine dayanarak, Arap halkının politik yapısı bakımından gelişim sağlayan bir dönemi işaret etmektedir (Kıbaroğlu, 2011, s. 26). Bu konum halkının mücadelesi olmadan politik iktidarlar tarafından uzun vadede beklentilerden kaçınarak baskıcı bir yönetim algısına maruz kalmıştır. Sonuçta bu alandaki halkların tutumu değişerek Tunus'ta mühendis olmasına karşın işsiz kalması nedeniyle seyyar satış gerçekleştiren Muhammet Buazzizi'nin ürünlerini alan zabıta tarafından tokatlanmasıyla kendini yakması gibi tepkiler gündem oluşturmuştur

(Kapan, 2012, s. 12). 2010 senesinde yaşanan bu talihsiz olaya dair protestolar gün geçtikçe etkisini arttırmış ve geniş kitlelere ulaşmıştır (Oğuzlu, 2011, s. 9).

Buazzizi'nin yanmasıyla başlayan bu süreç tüm coğrafya için adeta kıvılcım olarak nitelendirilmektedir.

Buazzi ile birlikte Arap Baharı ifadesiyle bilinen bu evre ilk olarak Ortadoğu alanında huzur, barış, demokrasi gibi alanlarda konfor sağlayacağı algısıyla küresel ölçekte yankı uyandırmaktadır. Buna karşın bu coğrafyanın her bir karışında farklı biçimde işleyiş görülmesi ve bu evrede batı tarafından her zamanki müdahalelerin gerçekleşmesi Arap Baharı'nın pozitif sonuçlar elde etmesine engel teşkil etmektedir (Adıbelli, 2017, s. 132).

Ortadoğu coğrafyasında meydana gelen tüm bu eylemlerin bütünüyle rastgele olduğu düşünülmemektedir. Bu alandaki politik güçler önemli ölçüde batı kökenli gerçekleştirilmiş ve demokrasi karşıtı bir sistem taşıyarak iktidarı koruma altına almaktadırlar. Buna karşın politik sistemlerde de birtakım çözümler meydana gelmiş olmaktadır. Toplum batı odaklı iktidarlardan kaçınma ve huzurlu bir yönetim beklentisi taşımaktadır. Bahar Çiçek (2017) görüşü uyarınca Arap sisteminde meydana gelen toplum eylemleri gerek iç gerekse dış sebeplerden dolayı kategorilere ayrılmaktadır. İç kapsamda bağımsızlık beklentisi, yolsuzluk sorunları, iktisadi yetersizlikler, baskın iktidar, veri aktarımı, küresel alanda meydana gelen gelişimler ve global bir sisteme geçen dünya ile Türkiye'nin duruşu gibi konular öne çıkmaktadır.

Arap Baharı'nın meydana gelmesindeki faktörler şu şekilde sıralanabilir (Paksoy ve diğ., 2013, ss. 178-179):

- **Ekonomik Faktörler:** İşsizlik, enflasyon, kötü yaşam koşulları, gıdaya ulaşım problemi.
- **Siyasal Faktörler:** Demokratik olmayan baskıcı yönetimlerinin ülkeleri yönetmesi, kişisel özgürlüklerin sınırlı olması, Arap halkının diktatör yönetimlere karşı adım adım oluşan tepkisi.
- **Kültürel Faktörler:** Dünyada hızla artan globalleşmenin etkisiyle Arap gençlerinin özellikle sosyal medyanın aracılığıyla dünyayı tanıyıp daha demokratik ülkeleri takip etmelerinin etkisiyle mevcut yönetimlere karşı isyan duygusu.

- **Uluslararası Faktörler:** Arap Bahar'ının olmasını destekleyen uluslararası devletlerin siyasal destekleri de Arap Bahar'ını tetiklemiştir.

Toplumsal hareketler ile halk ayaklanmaları olarak da adlandırılan Mısır, Libya, Yemen, Suriye ve Bahreyn, Suudi Arabistan ve Ürdün de dahil olmak üzere geniş bir bölgede etkili olan Arap Baharı sürecinin sebepleri birçok farklı, pek çok yönlü ve uzun süreli bir süreç olarak etkenlerin bir araya gelmesi ile meydana gelmiştir. Bu etkenlerin en önemli örneklerinden birisi Ortadoğu bölgesinin insanların yıllarca özgürce konuşamamış ve insan hakları ihlalleriyle yaşamak zorunda kalmış olmaları olmuştur. Ayrıca bölge ülkelerinde ekonomi yönetimlerinin başarısız yönetim anlayışları sonucu yolsuzluk ve yoksulluğun hızla artması ile siyasi muhalefetin devlet otoriteleri tarafından sert müdahalelerle bastırılması da Arap Bahar'ının meydana gelmesini sağlayan etkenler olmuşlardır (Abutarbush, 2018, ss. 58-59).

Arap Bahar'ının meydana gelmesi, Arap halklarının yıllardır içinde çözemediği, sisteme karşı biriken kinin yansımasıdır. Bu kapsamda (Baharççek, 2017, ss. 354-355):

- Arap liderlerinin söylemleri ile eylemleri arasında farklılık olması,
- Ülke yöneticilerinin bazı bölgelerde yaşanan sorunları görmezden gelmeleri veya ihmal etmeleri,
- Arap gençlerinin bilerek siyasetten uzak tutulmaları,
- Arap liderlerinin ömür boyu iktidarlarını sürdürme mücadeleleri,
- Babadan oğula intikal eden iktidarlar,
- Arap ülkelerinde yapılması gereken reformların geciktirilmesi veya hiç yapılmaması,
- Ülkelerde yapılan seçimlerin göstermelik seçimler olması ve seçimlerde adaletin olmaması,
- Ülkeyi yöneten liderlerin kendilerine muhalif gruplarla mücadele etmeleri,
- Muhalif gruplarla mücadele edilirken işkence ile zulmün artması ve yönetime karşı yapılan gösterilere karşılık yönetimin gösterilere sertçe müdahalede bulunması Arap Baharı'nın oluşmasını sağlayan nedenlerdir.

Ayrıca iş insanlarının siyasette ve yönetimde etkin olmaları, insanların iş bulamamaları sonucunda işsizlik oranlarının yüksek çıkması, toplumun bazı kesimlerine pozitif ayrımcılık yapılırken bazı kesimlerine görmezden gelinmesi sonucu haksızlığın oluşması, toplumda rüşvetin hızla yaygınlaşması, rüşvetin yaygınlaşmasına bağlı olarak idari ve ekonomik yolsuzlukların ortaya çıkması, toplumda orta tabakanın zayıflaması, yine toplumda sosyal adaletin olmaması, yönetimlerin küreselleşmenin etkisiyle medya ve iletişim alanında yaşanan devrimi görmezden gelmeleri, Uluslararası sivil toplum örgütlerinin yönetim tarafından ezilen halka destek vermeleri ve Irak ve Filistin’de yaşanan işgalin sertleşmesi sonucunda Arap liderlerinin konuya sessiz kalmaları gibi nedenlerden dolayı Arap Baharı meydana gelmiştir (Kışlakçı, 2013, ss. 94-114).

Arap ülkelerinin yönetiminde aile-klan bağlarının güçlü olması otoriter yönetimlere zemin hazırlamıştır. Doğal olarak bu durumun sonucunda Arap ülkelerinde demokratikleşme sürecinde ve özgürlükler alanında geride kalınmıştır. Ayrıca Arap ülkelerinin yüksek petrol gelirlerine karşılık ekonomilerinin tarımsal altyapıya dayalı olması ve bunun sonucunda sanayileşmeyi başaramamaları da Arap ülkelerinde isyanın nedenleri arasında olmuştur (Yılmaz, 2011, s. 47).

Arap halklarının değişim talepleri, demokratik sistemde temsil edilme istekleri, siyasal bütünlüğünün sağlanması ve ekonomik yolsuzluklarla mücadele edilmesi amacıyla da Arap isyanları meydana gelmiştir (Aras ve Falk, 2015, s. 322).

Arap halklarında ekonomik sıkıntılara çözüm bulunamaması, gelir dengesinin giderek bozulmasından dolayı oluşan mutsuzluk, sorunların ifade edilerek çözüme kavuşturulmasının otoriter yönetimlerce tıkanması ve yüksek petrol gelirlerine karşılık halkın yeterli düzeyde refah seviyesine ulaşamaması, toplumsal muhalefetin hızla organize olmasına neden olan etkenlerden bazıları olmuştur (Altunışık, 2011, s. 94).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yer alan ülkeler, dünya petrol kaynaklarının 2/3’sine sahip olmakla birlikte yine bu bölgelerin ülkeleri, doğalgaz rezervlerinin de yarısına sahiptir. Dolayısıyla dünyada enerji kaynaklarının büyük çoğunluğuna sahip olan bu bölgelerin ülkeleri de dünya ekonomisinde söz sahibi olması gerekmektedir (Öztürkler, 2009, s. 66).

Ortadoğu, zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen bölge ülkelerindeki halkların ekonomik durumlarının iyi olmaması ülkelerde gerilimi artırmıştır. Özellikle

de ÷lkelerde genç işsizlik oranlarının yüksek olması, işsiz gençlerin mevcut yönetimlere karşı tavır almalarına neden olmuştur. Buna ilaveten insanların daha kaliteli standartlarda bir yaşam arzusu da isyanları tetiklemiştir. Küreselleşmenin etkisiyle sosyal medyayı ve bilgi iletişim teknolojilerini iyi kullanan gençler, hızlı bir biçimde organize olarak, olayların büyümesini ve hızlı bir biçimde bölgeye yayılmasını sağlamıştır (Göçer ve Çınar, 2015, s. 53).

Ortadoğu'daki ÷lkeler, uzun yıllar despotik bir anlayışla yönetilmiştir. Zeynel Abidin Bin Ali, Hüsnü Mübarek ve Esad ailesinin ÷lkelerini uzun yıllar yönetmeleri, halkta bıkkınlık oluşturmuştur. Babadan oğula geçen iktidarlar, başka grupların veya kişilerin iktidar olma şansını da ortadan kaldırmıştır. Bu durum, farklı kişilerin veya farklı grupların yönetim sistemini göremeyen Arap halklarında da isyanların kıvılcımını başlatmıştır (Demirtaş, 2014, s. 15).

Arap dünyasında yapılan haksızlıkların ve zulümlerin artması, Arap halkları içinde gerilimi daha da artırmıştır. Arap Bahar'ının yaşanmasıyla birlikte Arap halkları sadece otoriter bir anlayışla yöneten liderleri devirmekle kalmamış aynı zamanda yaşanan haksızlıklara, zulümlere direnmeyi öğrenmiş yine Arap Baharı ile Arap halkları için korku duvarı yıkılmıştır (Şulul, 2015, s. 126). Yıllarca Arap ÷lkelerini yöneten liderler, kendilerine muhalif kişi veya gruplara acımasızca baskı ve zulümlerle iktidarlarını devam ettirmeyi başarmışlardır. Ancak Arap liderlerinin iktidarlarına yıllarca susan halk, Arap Baharı ile konuşmuş, itiraz etmiş ve yönetimlere karşı mücadele etmeyi öğrenmiştir.

Ülkelerini baskıcı ve otoriter bir anlayışla yöneten liderlerin halkları, günlük ihtiyaçlarını karşılamaya ve fakirlikten kurtulmaya çalışırken ÷lke yönetimindeki hükümetler ise yalan dolu bir medya sistemi geliştirerek halkın gerçekleri görmemesini ve halkı bilinçsizleştirme yolunu seçmişlerdir (Elarzo, 2014, s. 22). Ancak burada Arap liderlerinin unuttuğu küreselleşme gerçeği olmuştur. Küreselleşmenin getirdiği medya ve iletişim sektöründeki gelişmeler, halklara dünyanın başka yerlerindeki insanların yaşam standartları ile kendi yaşam standartlarını karşılaştırma olanağı sağlamıştır. Kendi yaşamlarının daha kötü olduğunu gören Arap halkları mevcut duruma, sisteme veya yönetime karşı isyan etmişlerdir.

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerin liderleri, ülkelerini uzun yıllar yönetmişlerdir. Ayrıca babadan oğula ülke yönetimleri geçmiştir. Buna göre babadan ya büyük oğula ya da başka bir oğula ülke yönetimleri devredilmiştir. Bu durumda ailedenseniz yönetimde yer alabiliyorken aileden değilseniz otomatik olarak yönetimde yer alma şansınız olmamıştır (Akbaş, 2012, s. 55).

Osmanlı Devleti, Ortadoğu bölgesine atadığı valiler vasıtasıyla uzun yıllar bu bölgeyi sorunsuzca yönetmiştir. Osmanlı Devletinden sonra bölgenin kontrolünü Batılılar sağlamıştır. Batılılar da bölgeyi daha iyi kendi kontrollerinde tutabilmek amacıyla bölgeyi parçalamışlardır. Bu parçaladıkları yerlere de istediklerini yaptırabilecekleri kişileri atamışlardır. Kendi atadıkları kişiler yani yöneticiler lüks içinde yaşarken halk yoksul bir hayat sürmüştür. Libya, Mısır ve Tunus'un liderleri Batı tarafından desteklenmiş ve zengin bir hayat yaşamışlardır. Arap halkları liderlerinin zengin bir hayat, kendilerinin ise fakir bir hayat yaşamalarını sorgulamıştır. Ortadoğu'da Arap isyanlarının çıkış sebeplerinden birisi de bu olmuştur (Çerkeşli, 2016, s. 77).

Arap ülkelerinin yöneticileri, ülkelerini hegemonyacı bir anlayışla yönetmişlerdir. Ancak Arap halkı, bu yönetim tarzından kurtulup demokrasi kültürünün egemen olduğu bir sistem arzulamıştır. Ayrıca toplumun geniş kesimi tarafından halkın ekonomik problemlerini anlayıp, problemin ciddiyetinin farkına varması da Arap Baharı'nın oluşmasını tetiklemiştir (Elarzo, 2014, s. 23).

2.2.1. İç nedenler

Çıkış noktası Tunus olarak bilinen ve sonrasında çok sayıda Arap coğrafyasına yansıyan iktidarları değiştirmek hedefiyle gerçekleştirilen toplumsal eylemler söz konusu coğrafya için farklı bir evreyi işaret etmektedir. Arap coğrafyaları ile birlikte öne çıkan toplumsal dinamiklerin sebepleri önemli oranda söz konusu coğrafyaların hali hazırdaki politik sistemleri, iktisadî ve sosyal durumları ile bağdaştırılmaktadır. Meydana gelen eylemlerin nedenler arasında bütün ülkelerde ortak bir hareket olduğu söylenebilirken ülkeden ülkeye değişen eylemler de söz konusu olmaktadır.

2.2.1.1. Özgürlük talebi

Eylemlerin başlangıcına dayanan iç unsurlardan birincisi toplumsal bağımsızlık beklentisi olarak bilinmektedir. Toplum eylemlerinin meydana geldiği Arap coğrafyalarında demokratik ve çoğulcu bir yapının olduğu görülmemektedir. Söz

konusu coğrafyaların genelinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlı olduğu bilinmektedir. Baskıcı tutum sergileyen sistemlerle yönetildikleri görülmektedir. Ayrıca batı kökenli yönetim de yine öne çıkmaktadır. Hali hazırdaki iktidarların yoğunlukla meşruiyetlerini baskıcı tutumlar sonucu ve kraliyetle olan ilişkisi nedeniyle sağlayabildikleri ifade edilmektedir. Bu konumda yer alan Türkiye ve İsrail haricinde diğer konumların tamamında halkoyu ile meşruiyet oluşturma alanında etkin olmadıkları bilinmektedir. Söz konusu coğrafyalarda reelde çok partili bir yapı söz konusu değildir. Yoğunlukla tek partiden oluşan bir yapı öne çıkarak serbest seçimlerin etkin olmadığı ifade edilmektedir (Baharçipek, 2017, ss. 356-357; Oğuzlu, 2011, s. 9). Merzuki'nin görüşü uyarınca söz konusu konumda kişisel ve genel bir bağımsızlık gözetilmemektedir. Cinsiyet konusunda da adil bir durum sergilenmemekle birlikte Arap toplumlarının gelişime entegre olamaması dikkat çekmektedir (Merzuki, 2019, s. 66).

2.2.1.2. Yolsuzluk problemi

Arap coğrafyalarının genelinde meydana gelen konular arasında yolsuzluk ciddi oranda öne çıkmaktadır. Bitmek bilmeyen yolsuzluk eylemleri 2010 senesinde gelişen toplumsal eylemler için çıkış noktası olarak görülmektedir. Söz konusu alanlardaki iktidarın gün geçtikçe yolsuzluk ve rüşvet odaklı bir sisteme dönüştüğü saptanmıştır. Söz konusu tutum halk tarafından tepkiyle karşılaşmış ve iktidarın meşruiyet düzeylerinin gerilemesine meydan vermiştir (Şahin, 2011, s. 87).

Söz konusu coğrafyalarda iktidar ve yakınlarının büyük ölçekli kazanç sağlamaları yine toplumsal eylemlerin gündeme gelmesinde etkin olarak değerlendirilmektedir (Akbaş, 2012, s. 54). Devrik iktidarların mal varlıklarının saptanması sonucu olayın ne denli önemli bir boyutta yaşandığı görülmektedir.

2.2.1.3. Ekonomik sorunlar

Birtakım Arap coğrafyalarında kazancın oldukça büyük olmasına karşın bugünün koşullarında endüstriyel aşamaya geçilmemesi de dikkat çekmektedir. Bu nedenle problem yoğunlukla iktisadî seviyenin dışında genel ekonomik sisteme dayanmaktadır. Arap coğrafyalarında etkin bir şekilde yürütülen bir iktisadî yapı bulunmamaktadır. Bunun nedeni petrol ve doğal gaz kaynaklarından sağlanan rant

düzeyine olan bağımlılığın optimum düzeyde olması şeklinde değerlendirilmektedir (Kurubaş, 2011, s. 111).

Ortadoğu genellikle nüfus yönüyle küresel ölçekte oldukça seri bir artışla öne çıkmaktadır. Genç kuşaklar için beklentiye uygun bir refah sağlayamayan iktidar, aynı zamanda yoğunlaşan nüfus için de etkin bir zemin oluşturamamıştır (Şahin, 2011, s. 86). Arap coğrafyalarının yoğunluğu önemli oranda sistemsal bir iktisadî problemle karşılaşmaktadır. Petrol benzeri bir kaynağa odaklı coğrafyalarda imalat düzeyinin gerilerde olması nedeniyle önemli bir problem gündem oluşturmaktadır. Petrol veya farklı bir kaynağı bulunmayan coğrafyaların iktisadî durumunun olumsuz seyrettiği görülmektedir. Söz konusu coğrafyalarda bir diğer öne çıkan problem ise istihdam olarak bilinmektedir. %14 düzeyinde işsizlik sorununun gözlenebilmesinin yanında genç kuşaklar için bu oranın zaman zaman %30 seviyesine erişebildiği saptanmaktadır (Kapan, 2012, s. 275).

Küresel ölçekte en varlıklı ve en fakir coğrafyalarında kişi başına düşen milli gelir düzeyinin farklılık arz ettiği bilinerek, bu oranın 500 kata eriştiği saptanmaktadır. Ancak söz konusu coğrafyada daha da olumsuz bir durum görülmektedir. Çok sayıda Arap şeyhinin küresel ölçekte oldukça varlıklı oldukları görülse de İslam Konferansı Örgütü kapsamında yer alan dar gelirli coğrafyaların oranı, genel üye oranlarının %67'si ile bağdaşmaktadır (Doster, 2014, s. 168).

2.2.1.4. Baskıcı yönetimler

Bugünün koşullarında Ortadoğu ile Kuzey Afrika bünyesindeki iktidarların oranı son derece yüksek olarak saptanmaktadır. Söz konusu coğrafyalarda bulunan toplumlar asırlardır baskın ve askeri bir hâkimiyet çerçevesinde yaşamaktadır. Bugünün demokratik şartlarında bu toplumların da aynı koşullarda yaşam beklentisi son derece olağan karşılanmaktadır (Deniz, 2013, s. 71). Bu zaman diliminde Arap toplumlarının bir arada olma nedenleri ile müşterek kılan durumlara dair sorgulayıcı tutumlar gündem oluşturmaktadır. Baskın yönetimlerin de söz konusu eleştirileri geçmişten gelen stratejilerle karşılaştırmamaları yine beklentilerin toplumsal eylemlere dönüşme nedenleri arasında olduğunu göstermektedir. Arap toplumlarının bulundukları coğrafya yönetiminin babadan oğula sisteminden değil aslında topluma ait olduğu görüşünü hatırladıkları düşünülmektedir (Yıldırım, 2014, s. 11).

Suriye yönetimi 1970 senesinden bugüne değin Esat hanedanına ait olmaktadır. Libya için yönetim 42 sene süresince Kaddafi tarafından yürütülmektedir. Halk odaklı olmayan baskın ve diktatör idarelerin bugünün koşullarında sürdürülebilir olması mümkün olmamaktadır.

2.2.1.5. Rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleri

Toplumsal eylemlerin meydana gelmesini tetikleyen farklı bir iç sorun da bölge coğrafyalarındaki yönetimlerin batı odaklı bir bağlantısının olmasıdır. Bu konulardaki yönetimin devamlılık sağlayabilmeleri batı yardımıyla gerçekleşmektedir. Görülenin dışında genellikle Arap coğrafyalarıyla İsrail'in önemli bir anlaşmazlığı söz konusu olmamaktadır. Bu coğrafyalarda Mısır ile Ürdün bağlantısı dikkat çekmektedir. Wikileaks aracılığı ile 2010 senesinde öne sürülen Amerika Birleşik Devletleri'ne dair gizli veriler yine söz konusu durumu gözler önüne sermektedir (Baharçipek, 2017, s. 359).

Arap toplumlarının bağımsızlık mücadelesi savaş dışında batı odaklı otoritelerin gizli uzlaşmalarıyla olması gururlarını zedelemektedir. Bu toplumların hissettikleri yetersizlik de yine toplumsal olaylar adına bir çıkış noktası olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2. Dış nedenler

Arap Baharı şeklinde tabir edilen Arap coğrafyalarında toplumun eylem yaparak yönetim karşıtı tutumları yalnızca iç sebeplere dayanmamaktadır. Bunun yanında genellikle iç nedenlerin dışında dış nedenlerin tetikleyici rolü olduğu düşünülmektedir.

2.2.2.1. Uluslararası sistemin yapısı

Arap Baharı'nın oluşmasına meydan veren dış unsurlardan biri küresel yapıyla ilişkilendirilmektedir. II. Dünya Savaşıyla birlikte çok yönlü bir yapı sonlandırılarak küresel ölçekte ABD ile SSCB liderliğinde iki farklı blok öne çıkmaktadır. Söz konusu durumun getirisi olan Soğuk Savaş sürecinin ilk olarak Berlin Duvarı'nın yıkılması, ardından SSCB'nin dağılmasıyla son bulduğu görülerek, Amerika Birleşik Devletleri komutasında tek yönlü bir yapı gündeme gelmiştir. Soğuk Savaş sürecinin ardından birincil olarak Doğu Avrupa, ardından diğer coğrafyalarda önemli ölçüde demokratik bir sistemin etkileri yaşanmaktadır.

2.2.2.2. Bilgi çağı ve bilginin paylaşımı

Bilgi bugünün şartlarında oldukça değerli faktörler arasında yer almaktadır. Bugün görülen yaşam şeklini yansıtmak adına değerlendirilen bilgi toplumu olgusu, endüstri toplumunun ardından meydana gelen sosyal sistemi de yansıtmaktadır. Söz konusu toplum yapısında yoğunlukla onaylanan esaslar da bilginin konfora dönüşmesi açısından önemini, etkin demokrasi aracılığı ile bireysel hakların gözetilmesi ve iktidarın toplum için sürdürüldüğü inancını öne çıkartmaktadır (Ağır ve Turhan, 2014, s. 283).

Bu süreçte etkileşim ve teknoloji konusunda yaşananlar ve sanal platformların değerlendirilmesindeki artış, veriye erişim aşamasında oldukça etken olmaktadır (Erkal, 2001, s. 68). Sanal alan yalnızca bireysel etkileşimi farklılaştırmakla sınırlı olmamakla beraber, bunların yanında sosyal sistemin tüm öğelerine gerek yatay gerekse dikey geçişlerin şeklini de farklılaştırmaktadır (Babacan ve diğ., 2011, s. 65).

Bu yönüyle sanal alanın değerlendirilmesi, bireylerin karşılıklı etkileşimine görülmemiş düzeyde etken olmaktadır.

Dijital bir düzene geçen küresel boyutlarda teknolojik gelişimin yoğunlaşmasıyla birlikte bireylerin karşılıklı etkileşimi de farklı bir düzeye erişmektedir. Aynı zamanda oldukça seri biçimde erişim olanağı küresel yapıda sınırları ortadan kaldırmaktadır. Ancak Arap camiasında 2010 senesinde tetiklenen söz konusu eylemler kısa vadede bütün dünyaya erişmiştir. Yoğun şekilde yararlanılan Facebook ile Twitter benzeri sosyal medya uygulamaları sayesinde Tunus’da kendini gösteren eylemler, Mısır, Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye tarafından yaşanan direnişler ivedi şekilde küresel düzeye yansımıştır (Kırık, 2012, s. 87).

Söz konusu coğrafyalarda rejime dair gerçekleştirilen direniş eylemlerinde toplumların dijital alanlarda örgütlenebildikleri görülmektedir. Otoriter yönetimler bile dijital sisteme meydana gelen etki düzeyinin önüne geçememişlerdir.

2.2.2.3. Küreselleşme

Dünya genelinde meydana gelen eylemleri belirtmek adına yararlanılan küreselleşme kavramı, politik, toplumsal, iktisadî, kültürel ve dijital düzeylerde ele alınan çok yönlü bir yapıyı taşımaktadır. İçinde bulunulan süreçte küresel yapı ele alındığında farklı bir örgütlenme dikkat çekmektedir. Yeni yaşam tarazı olarak da bilinen küreselleşme

gerek politik gerekse iktisadî yönden çok çeşitli yükümlülükleri işaret etmekte ve bu zaman diliminde küresel kapitalim öne çıkmaktadır (Sezik ve Ağır, 2015, s. 236).

Seri şekilde küresel bir boyuta erişen sistemde iktidarların birbirleri ile olan etkileşimleri de netlik kazanabilmektedir. Bilgi toplumu ve uluslararası rekabetle beraber yaşanan değişimler karşılıklı etkileşimi zorunlu kılmaktadır. Küreselleşme ve ülkelerin karşılıklı bağımlı duruma geçişleri dünyanın sınırlarını son derece küçültmektedir. Sınırları gün geçtikçe küçülen dünyada meydana gelen bütün gelişmeler rahatlıkla takip edilebilmektedir (Baharçipek, 2017, s. 361). Kuşkusuz Arap Baharı şeklinde ele alınan bu evrede yaşanan eylemlerde küreselleşmenin yansımaları önemli ölçüde gerçekleşmektedir. Arap coğrafyasında görülen sosyal hareketlerde küresel dinamiklerden bağımsız gelişmemektedir. Özetle küreselleşme Ortadoğu bölgesinde yaşanan farklılaşma dalgasının gerek sebepleri gerekse sonuçları bakımından önem taşımaktadır. Küreselleşme Arap toplumlarına sonraki süreçlerine hâkim olmalarına dair gereken algıyı yansıtmaktadır. Ortadoğu bünyesinde görülen küreselleşme bu coğrafya toplumları adına gerek sosyal gerekse siyasal bakımdan uluslararası seviyeye entegre olma bakımından dikkat çekmektedir (Akbaş, 2012, s. 57).

2.2.2.4. Uluslararası siyasi ve askeri gelişmeler

Küresel politika ve askeri platformlarda meydana gelen eylemler birtakım coğrafyalar adına alandaki yönetimin güç kaybetmesine sebep olarak Arap Baharı'nın yaşanmasına meydan vermektedir. Soğuk Savaş sürecinin de sona ermesiyle süper güçlerin birlikleri bozularak 11 Eylül'ün ardından Amerika Birleşik Devletleri aracılığı ile yürütülen uluslararası terörle mücadele sistemleri, alandaki yönetimin politik, askeri ve iktisadî yönden dış güçlerden korunmasına ve yetkinliklerini yitirmelerine neden olduğu görülmektedir. Bunların yanında söz konusu iki yenilik alandaki yönetimin hâkimiyetinin de güç kaybetmesine neden olmaktadır (Duran ve Ardıç, 2017, s. 688). 11 Eylül'ün ardından Amerika Birleşik Devletleri adına 1,5 milyar Müslüman toplumun hepsinin tepkisiyle karşılaşmak doğru bulunmamıştır. Aksine bölgenin bütününe kapsayan Büyük Ortadoğu coğrafyasının sempatisinin kazanılması ve geliştirilmesine yönelik bir politika yürütülmüştür. Ancak Arap Baharı evresinde Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 senesinde Irak topraklarına geçişiyle tepki alan bir Amerika algısı dışında bazı dikkat çekici esasları bulunmasına karşın

toplumun beklentisine dair idari işlevin gerçekleştirilmesi yanlısı görülen bir Amerika algısını oluşturulması daha etkin olabilecektir. Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri ifadesel anlamda da baskın yönetimi istemeyen toplum yanlısı olmuş ve bu alandaki idarenin sonrasında coğrafyanın kim tarafından idare edileceğine dair bir tutum sergilememiştir (Kibaroglu, 2011, ss. 28-29).

2.2.2.5. Türkiye etkisi

Türkiye için Arap coğrafyasına dair gerçekleştirilen tutumlar Arap Baharı için oluşturulan dış zemin için oldukça önemlidir. Bu evrede İslamiyet'i iktisadî sistemleri ve demokrasiyi bağdaştıran Türk tutumu oldukça yoğun olarak gündem oluşturmuş ve söz konusu coğrafya için Türkiye büyük oranda rol model olarak görülmüştür (Djalili ve Kellner, 2013, s. 144). Türkiye bu zaman diliminde Arap coğrafyası için kişisel haklar, toplumsal, politik ve iktisadî konularda bünyesinde uyguladığı rejimlerin doğrultusunda ilham teşkil etmektedir. Tıpkı Türkiye'de uygulandığı üzere toplumun idareye egemen olabilmesi ve kişisel hürriyetlerin denetime alınması beklenmektedir (Baharççek, 2017, s. 362). Türkiye Arap coğrafyalarına büyük oranda demokrasi örneği olmaktadır. Bunun yanında petrol ve doğalgaz gibi değerlere hâkim olunmamasına karşın yine de iktisadî açıdan gelişimin mümkün olabileceğini de göstermektedir.

2.3. Arap Baharı'ndan Etkilenen Ülkeler

2010 senesinin son demelerinde Buazzizi adlı bireyin kendini ateşe vermesiyle yankılanan ve Arap Baharı şeklinde ifade edilen evrenin kısa vadede etkisi yankılanmıştır. Düşük gelirlilerin, işsizlerin, demokrasi ve bağımsızlık yanlısı olanların tepkileriyle gelişen evrenin ardından birtakım iktidarların son bulmasına karşı bazı hükümetlerin yine de aynı kaldığı görülmektedir (Doster, 2013, s. 56). Tunus bölgesinde tetiklenen eylemler ardından Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'ye erişerek iç savaşların yaşandığı da bilinmektedir.

Arap Baharı teorik olarak ayaklanma ya da devrim olması yönüyle farklı görüşlere yol açmış bulunmaktadır. Buna karşın devrim eylemlerinde bir direnişin devrim olması yolunda da algılar söz konusu olmaktadır. Birincil olarak eylemin geniş yankı yandırması ve söz konusu eylemin reel farklılıklara ve sistemsel yeniliklere neden olmasıyla birlikte eylemin şiddet içermesi ve risk oluşturması da yine farklı bir görüşe

işaret etmektedir (Ardıç, 2011, s. 94). Bu doğrultuda Tunus, Mısır ve Libya için söz konusu gelişmeler hayata geçerken Arap Baharı'nın etkisinde bulunan Suriye ve Bahreyn açısından farklı bir sonuç gözlenmemektedir. Libya için yoğun oranda şiddet direnişi vuku bulmuştur. Tunus, Mısır ve Yemen bünyesinde minimum seviyede şiddet meydana gelmiştir. Şiddet yanlısı olunmamasına karşın tüm bu coğrafyalarda direnişçilerin yönetime karşı ortak noktada buluştuğu ve eylemlerin geniş çaplı olarak geliştiği görülmektedir. Köklü değişimler ele alındığında Tunus ile Libya için de bu durum az da olsa söz konusu olabilmektedir.

2.3.1. Tunus

Tarihi süreç çerçevesinde Berberileri barındıran Tunus, Fenikeliler dönemine dair politik, askeri ve ticari alanlarda adından söz ettirmiş bir uygarlığı yansıtmaktadır. Fenikeliler M.Ö 9.YY kapsamında Tunus bünyesinde bulunan ve ardından Romalılar ile yapılan mücadelede merkez konuma gelen Kartaca'yı oluşturarak Akdeniz kapsamında önemli bir yetkinlik kazanmıştır. Kartaca M.Ö. 146 senesinde Romalılar'ın egemenliğine geçmiştir. Ardından bu coğrafyayı 5. YY sürecinde Vandallar, 7. Y'da ise Araplar işgal etmiş bulunmaktadır. Arap toplumlarının Berberi isyanlarını durdurarak bu alana yerleşmesiyle birlikte büyük oranda Arap toplumunun baskınlığı oluşmuştur. Oldukça fazla devam eden Hafs denetiminde bulunan Tunus, ardından Osmanlıyla İspanya çerçevesinde gelişen mücadeleye ev sahipliği yapmıştır. 1574 yılında Osmanlı hegemonyasında bulunan Tunus, 19.YY bitiminde alandaki yetkinliğini geliştiren Fransa aracılığı ile kaybedilmiştir. 1981 senesinde Fransa taraflı Bordo Anlaşması aracılığıyla egemenlik Fransa kapsamına geçmiştir (Ulutaş ve Torlak, 2011, s. 5).

II. Dünya Savaşı esnasında önemli konumlar arasında yer alan Tunus, 1956 yılında Bordo anlaşmasının sonlandırılmasıyla birlikte özgür bir ülke olmaktadır. Bu süreçten 1987 senesine değin Habib Burgiba yönetiminde otoriter bir yönetimle karşılaşmıştır. 1987 senesinde sonlandırılan bu yönetim biçimiyle Zeynel Abidin Bin Ali bir başlangıç yaparak yeniden otoriter bir rejime maruz kalan Tunus halkı, özellikle kanunsuz eylemler ve işkence benzeri insan haklarına aykırı olaylar meydana gelmiştir. Birden fazla parti olduğu düşünülse de bu coğrafyanın bütün denetimi hükümet çerçevesindedir. İslam odaklı partiler onaylanmazken halkın yetkilendirilme ihtimalleri bile söz konusu olmamaktadır. 2011 yılında Bin Ali yönetiminin

sonlanması sonucunda tüm ülkeler arasından 147. Sıraya gelen Tunus, insan hakları eylemlerinde adından söz ettirmiş bir ülkedir (Arı, 2017, s. 471).

Ortadoğu kapsamında farklılaşma adımlarına yol açan ve Arap Baharı olarak tabir edilen eylemlerin başlangıcı da yine Tunus'a dayanmaktadır. 2010 yılında Buazzizi, Fadiye Hamdi adlı polis tarafından tokatlanmaya maruz kalınca kendisini yakarak yaşamını yitirmiştir. Geniş yankı uyandıran bu durum Bin Ali idaresine karşı direnişe geçmiş ve yaşanan eylemlerde oldukça fazla sayıda birey hayatını kaybetmiştir. Bin Ali söz konusu eylemlere hâkim olamaması nedeniyle 2011 yılında kendi ülkesinden giderek Suudi Arabistan topraklarına sığınmıştır. Bu doğrultuda Tunus kapsamında 24 sene devam eden Bin Ali süreci sonlanarak Fuad Mubzi Meclis Başkanı olarak, Başbakan konumuna ise Muhammet Gannuşi getirilmiştir.

Tunus kapsamında yönetimin uzun vadede iktidarı sürdürebilmeleri, işsizlik oranının yükselmesi, bireysel haklara olan saldırılar vb. nedenler çerçevesinde değişim kaçınılmaz olarak görülmektedir. İç nedenlerle beraber dış etkilerin de önemini belirtmek gerekmektedir. Yoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri'nde Obama'nın Bush idaresine oranla bir miktar daha esnek ve yumuşak stratejileri takip etmesiyle birlikte farklı bir yapıya geçiş gibi unsurlarında etkisini unutmamak gerekmektedir (Çakmak ve diğ., 2014, s. 123).

Tunus reformunun sonrasında 2011 yılında görülen ilk demokrasi odaklı seçimlerde 89 oy elde eden En Nahda yönetime geçmiştir. Kuruluşu 1981 senesine dayanan bu partinin kurucuları Müslüman kardeşlerin etkisinde kaldığı ifade edilmektedir. 2011 senesinin mart döneminde resmen eyleme geçen parti, merkez sağ ve esnek İslamcı sıfatı ile tabir edilmektedir. Yönetimde bulunan Gannuşi İslam ve modernite kapsamında bir entegrasyon amacı güden ve bu çerçevede Türkiye'yi örnek alan bir lider olmaktadır (Ulutaş ve Torlak, 2011, ss. 9-14). Kuşkusuz, Arap Baharı evresinde meydana gelen direnişlerin çıkış noktası Tunus olması nedeniyle ve söz konusu ilk eylemlerin bu coğrafyada yaşanması sebebiyle Tunus oldukça elzem bir değere sahip olmaktadır.

Tunus'ta Arap Baharı'ndan önce hükümet aleyhine birçok protesto gösterileri düzenlenmiştir. Mevcut yönetime karşı siyasi protestolar yapıldığı gibi ülkenin ekonomik problemlerinin getirmiş olduğu sıkıntılardan dolayı da halk meydanlarda siyasi iktidara karşı protestosunu gerçekleştirmiştir. 2010 yılının son ayında

gerçekleşen protesto dalgası 2010 yılı bitmeden tüm ülkeye büyük bir hızla yayılmıştır. Protestoların ülke genelinde hızla yayılmasında sosyal medyanın etkisi büyük olmuştur. Tunus halkı, ekonomik sıkıntılarını gerekçe göstererek Tunus sokaklarında yönetime karşı protestolarını gerçekleştirmiştir. Hükümet, protestoların ilk başladığı zamanlarda protestolara güvenlik yaklaşımıyla cevap vermiş ve bu protestolarda 30 kişi ölmüştür. Uzun yıllar Tunus'u yöneten Zeynel Abidin Bin Ali, ülkede demokratikleşmeyi gerçekleştireceğini söylese de Tunus Silahlı Kuvvetlerinin baskısıyla 2011 yılının ilk ayında Tunus'tan ayrılmak zorunda kalmıştır (Kışlakçı, 2013, ss. 134-135).

Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmeden önce artan protesto gösterileri sırasında ülkede meydana gelen protestoları bastırmak amacıyla orduyu göreve çağırmıştır. Ancak ordu sivil halka ateş açmayı reddedince, ordu-polis çatışması ortaya çıkmıştır. Ayrıca Wikileaks belgelerinde yolsuzlukları ve usulsüzlükleri belgelenen Zeynel Abidin Bin Ali rejimi diğer ülkelerin aksine kolayca devrilmiştir. Aslında Tunus halkı, yönetimden çok önceden şikayetçi olduğunu veya memnun olmadığını “Kara Perşembe” ve “Ekmek İsyanı” gibi olaylarla göstermiştir. Ayrıca Tunus'ta Arap Baharı başlayana kadar Tunus halkı, Tunus'u sadece iki liderin yönettiğini şahit olmuştur. Bu durum, ülkedeki otoriterleşmeyi ve anti-demokratik siyaset anlayışının egemen olduğunu göstermiştir. Sonuçta Tunus'ta gerçekleşen halk ayaklanması, diğer devletlere nazaran kansız ve kısa sürede sonuçlanmıştır (Lale, 2018, s. 79).

Tunus'ta ordunun halkın yanında yer alması ve ülkenin homojen bir yapıda olması gibi nedenlerden ötürü Arap Baharı süreci, Tunus'ta bir ay bile olmadan kısa bir sürede sonlanmıştır (Karakoç, 2017, s. 39).

2.3.2. Mısır

Mısır ekonomik durumu nedeniyle Arap Baharı sürecine sıkıntılı girmiştir. Geçmişte ülkeyi yöneten liderlerin ve mevcut yönetimin başarısız ekonomi yönetimi politikası, Mısır halkının ekonomik durumunun daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. Mısır'da enflasyon, işsizlik ve yoksulluk üst düzeylere ulaşmıştır. Ayrıca yönetimin halkı baskıcı ve otoriter bir anlayışla yönetmesi sonucunda Mısır halkı, Tahrir Meydanı'nda ekmek, adalet ve özgürlük sloganları ile taleplerini dile getirmişlerdir. Mısır'da halkın çoğunluğu fakirlik içinde yaşarken Mısır'ı yöneten Hüsnü Mübarek'in çevresi, silahlı kuvvetler personeli, üst düzey devlet görevlileri ve iş insanları zengin bir hayat

yaşamışlardır. Ülkedeki muhalefete, özgür basına hoşgörü gösterilmemiştir. Bunun üzerine kısa sürede sosyal medyanın etkisiyle de Mısır halkı, sokaklarda mevcut yönetimi protesto etmeye başlamıştır. Ülke genelinde hükümet aleyhine protestolar artınca Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, güvenlik temelli bir anlayışla ülkede güvenlik tedbirlerini artırarak problemleri çözmeye çalışmıştır. Mısır'da protestoların sonucunda Mısır ordusu ve ABD'nin vermiş olduğu kararlar etkili olmuştur. ABD, Mısır ordusunun halka şiddet kullanmasını istememiş, ordu da Mısır halkına karşı güç kullanmaktan sakınmıştır (Efegil, 2013, ss. 15-16).

Mısır halkının protestoları sonucunda, ülkede gösterilerin artması üzerine yaklaşık otuz yıl ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek Devlet Başkanlığından ayrılmıştır. Mısır'da yönetime karşı protestolar sürecinde Hüsnü Mübarek'e Mısır ordusu ve ABD destek vermemiştir. Hüsnü Mübarek'in görevinden ayrılmasından sonra, Mısır siyasetinde uzun süre yer almayan Müslüman Kardeşler, önce Şubat 2011'de gerçekleştirilen milletvekili seçimlerini sonra da 2012 yılında başkanlık seçimlerini kazanmışlar ve ülke yönetiminde yer almışlardır. 2012 yılında yapılan başkanlık seçimlerini kazanan Muhammed Mursi, Hüsnü Mübarek'ten sonra Mısır'ın Devlet Başkanı olmuştur. Mursi yönetimi, Arap Baharı sırasında demokratikleşme isteğiyle sokaklara çıkan her kesimin isteklerini belli bir ölçüde karşılayamadığından kendisine muhalif eski düzen taraftarları, rejim karşıtı liberal ve sol grupların bir araya gelerek ortak hareket etmeye başlamasına neden olmuştur. Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin Mısır halkının genel taleplerini karşılayamaması sonucunda Mısır Savunma Bakanı Abdul Fettah El Sisi'nin liderliğinde Mısır Silahlı Kuvvetleri, 2013 yılında mevcut yönetime karşı yapmış olduğu askeri darbe ile iktidarı ele geçirmiştir (Yılmaz Şahin ve Ataş, 2019, ss. 458-460).

Aynen Tunus'ta olduğu gibi Mısır'da da Mısır ordusu, Mısır halkının tarafında yer alarak halkı polis güçlerinin karşısında korumuştur (Karakoç, 2017, s. 40).

2.3.3. Suriye

Suriye, 1517 – 1918 sürecinde Türk toplumunun, 1918- 1920 sürecinde ise İngiliz hegemonyasında bulunmaktadır. San Romeo Anlaşması aracılığıyla Fransa bünyesine geçerek, yoğunlukla Fransa'ya yönelik direnişlere ev sahipliği yapmıştır. 1958 senesinde Mısır ile bütünleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin oluşturulmasına karşın söz konusu birleşme üç yıl kadar devam edebilmiştir. 1963 senesinde Hafız

Emin liderliğinde Baas Partisi tarafından bir direniş meydana gelerek takip eden üç yıl sonucunda Nurettin El Attasi yönetime geçmiş bulunmaktadır.

1967 yılında Suriye'nin İsrail'e yönelik hezimete uğramasıyla 1970 senesinde Hafız Esad'ın baskısı söz konusu olmuş ve yönetim değişmiştir (Çakmak, 2013, ss. 435-436). 1946 senesinde Fransa'nın bu bölgeden uzaklaşmasıyla özgürlüğüne kavuşan Suriye bünyesinde devamlı olarak birtakım isyanlar söz konusu olmaktadır. 1946 – 1956 sürecinde geçen evrede yirmi iktidar değişimi yaşanmıştır. Aynı zamanda on adet askeri darbeye maruz kalan bu ülkede, 1962 senesiyle birlikte sıkı yönetim söz konusu olmaktadır. Suriye bünyesindeki yönetim açığı Hafız Esad aracılığı ile yeniden sona erse de otuz yıl süresince baskılı bir yönetim biçimi yine ülke halkı için zor koşulları beraberinde getirmektedir. Esad'ın yaşamını yitirmesiyle birlikte iktidara oğlu olan Beşar Esad getirilmiştir. Yeniden baskıcı bir sistem söz konusu olsa da Hafız Esad'ın kurabildiği egemenlik bu süreçte görülememektedir (Kapan, 2012, ss. 310-311). Arap Baharı çerçevesinde Suriye kapsamındaki eylemlerin sebeplerinin analiz edilebilmesiyle birlikte meydana gelen olayları saptamak adına Suriye Arap Cumhuriyet'inin sistematik yapısına göz atmak ve iktisadî yapıya da göz atmak gerekmektedir. Bu coğrafyada gerek etnik gerekse dini yönden homojen bir sistem görülmemektedir. İç savaşın evvelinde bu konumda nüfus çerçevesinde %90 düzeyinde Araplar, %9 seviyesinde Kürtler bulunmaktadır. Araplarla Kürtler haricinde Ermeni, Türkmen ve Çerkez kökenli bir toplum söz konusudur. Buradaki toplumun ortalama %74 oranında Sünni, %13 oranında Nusayri, %10 seviyesinde de Hristiyanlardan oluştuğu bilinmektedir. Ayrıca kapsamda düşük oranda da olsa Dürzilerin yaşam sürdükleri de bilinmektedir.

Baas Partisi bölgede ve Irak bünyesinde kendini göstererek, Arap bölgesinde yetkin bir şekilde eylem sürmektedir. Gerek Suriye gerekse Irak kapsamında yer alan liderler aracılığı ile oluşturulduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2009, s. 154). Bu coğrafya için tek parti söz konusu olurken BAAS Partisi politik hayatı şekillendiren bir dinamiği taşımaktadır. Arapça kökenli bir kelime olmasının yanında diriliş olarak nitelendirilen BAAS, genellikle sosyalizm odaklı bir kavram olmaktadır. Ulusalcı ve sosyalist bir yapı sergileyen bu parti uyarınca bütün Arap milletini temsil eden bir yapısı olması nedeniyle tek bir coğrafya ile kısıtlanmaması gerekmektedir (Yılmaz ve Şahin, 2004, ss. 36-37).

Suriye bünyesinde Esad hanedanından geldikleri bilinen Nusayrilerin bu alanda tüm kulvarlarda yetkin olduğu görülmektedir. Bu halk BAAS partisiyle birlikte politik alanda denetimi sağlayabilmektedir. Gün geçtikçe askeri kademelerin tepe noktasını da etkisi altına almaktadır (Sandıklı ve Semin, 2014, s. 201). Kuşkusuz bu noktada

Suriye için karşıt eylemlerin geliştiği esnada askeri tutumun iktidar yanlısı olması da kaçınılmaz olmaktadır. Bunun yanında yönetime dair menfaati bulunan bir kesimin bulunması da yine iktidarı sona götürmüştür. Suriye iktisadî bakımdan değerlendirilmesi sonucunda 1990'lı sürece değin tarım odaklı bir işlev yürütüldüğü saptamasını ortaya koymaktadır. Buna karşın petrol alanında bir gelişim yaşanarak ekonomik hacmin genişlemesi yolunda da büyük oranda destek bulunmuştur. Petrol kazanımı coğrafya adına önde gelen bir gelir kaynağı olmuştur. Ancak çok sayıda Arap coğrafyasında görüldüğü üzere bu ülke de farklılık arz eden petrol sektörüne bağımlı duruma gelmiştir. İhracat hacmi irdelendiğinde yoğunlukla açığı bulunan coğrafyalar arasında yer almaktadır. Ticari ivmeyi geliştirebilmek adına çok sayıda yenilik gerçekleştirilmesine karşın beklenen amaca erişilememekte ve gelişim olanağı kısıtlı bulunmaktadır. Suriye kapsamında idarenin bireylere yönelik baskınlığı yoğunlaşarak iktisadî alanda meydana gelen sorunlar, kazancın eşit dağıtılamaması, işsizlik problemi ve yolsuzluklarla beraber çok sayıda direniş eylemi tetiklenmiş olmaktadır. Arap Baharı nedeniyle birtakım yansımalar iktidarın farklılaşması doğrultusunda muhalefet kanadını etkilemiştir. 2011 senesinde Suriye bünyesinde yönetimden rahatsızlık duyulan toplumsal eylemler sayılan demokrasi ve bağımsızlık gibi ifadelerle kitlesel gösteriler yaşanmıştır. Oldukça seri şekilde geniş kapsama erişen eylemler, silahlanma düzeyine değin erişmiştir. Bu durum karşısında şiddet düzeyinin optimum seviyeye erişmesi Esad yönetiminin önemli ölçüde riskli bir sürece geçirmektedir (Atlıoğlu, 2014, ss. 57-58; Buzkıran ve Kutbay, 2013, s. 153). Bu coğrafyada bulunan Şam, Halep ve Lazkiye çerçevesinde de eylemler dikkat çekmiştir. Polis karşı koymasının sonucunda eylemlerde çok sayıda birey yaşamını yitirmiş bulunmaktadır. Meydana gelen eylemlerde hayatını kaybeden bireylere dair gerçekleştirilen defin sürecinde dahi eylemler ve şiddetli çatışmalar yaşandığı bilinmektedir. Bu coğrafyada yaşanan eylemler Arap Baharı'nın net bir biçimde Suriye'yi derinden etkilediği gerçeğini gözler önüne sermektedir (Sorenson, 2014, s.

119). Suriye bünyesinde yaşanan krizin seri şekilde çatışmaya dönüşmesi sonucunda bu coğrafyaya yönelik dış güçlerin de müdahil olması kaçınılmaz olmuştur. Suriye bünyesinde öne çıkan farklı mezhepler, politik, toplumsal ve iktisadî durum sonucunda meydana gelecek olan iç çatışmalara meydan vermektedir. Ortadoğu bünyesinde mezhep çatışmaları etken olarak Arap Baharı kapsamında da net bir yükümlülüğü taşımaktadır. Ancak Ortadoğu'nun tekrar biçimlenmesi evresinde bir tek eylemin bulunduğu ifade edilmemektedir. 2011 senesinde Arap coğrafyasında oluşanlar sonucunda mezhep farklılığının gittikçe yoğunlaştığı da ifade edilmektedir. Bu coğrafyadaki sorunların ver ardından bu alandaki iç savaşın yaşanması sonucunda söz konusu farklılıklar gün geçtikçe uç noktalara evrilmiş bulunmaktadır. Konumda bulunan Sünni otoriterler Suudi Arabistan ve Katar Esad yönetiminin sonlandırılması adına emek harcamış ve Şii etkisinin gerilemesi hedefiyle Lübnan'da Hizbullah'a yönelik Sünni yanlısı tutum sergilemiştir (Bingöl, 2013, ss. 35-36).

2011 senesinde gelişen eylemlerin ardından iç savaşa itilen bu coğrafyada Birleşmiş Milletler tarafından savaşın sonlandırılması yönünde birtakım arayışlar gündeme gelmiştir. 2012 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu aracılığı ile yaşanan savaşın bitmesini hedefleyerek Esad yönetiminin değişmesine yönelik sunulan 6 maddelik bir strateji onaylanmıştır. Mart döneminde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından sunulan bu plan genellikle yaşanan savaşın politik açıdan çözülmesini, bireylere dair desteklerin etkin biçimde hedefine ulaşmasını, politik nedenlerde alıkoyulan bireylerin bırakılmasını ve barış odaklı bir gösteri için sakınca görülmemesini kapsamaktadır. Ancak süre belirtilmediği için yetersiz görülmektedir. 26 Mayıs 2012 yılında söz konusu iktidar Humus bünyesinde topluma dair birincil saldırısını uygulamıştır. Ardından Türkiye'nin de dahil olduğu çok sayıda ülke büyükelçilik konusundaki desteklerini geri çekme kararı almıştır (Arı, 2017, ss. 491-493).

Kofi Annan tarafından Suriye'de yaşanan savaşın sonlandırılmasına yönelik eylemlerin başarıya ulaşmaması sonucunda ağustos ayında Cezayir'den Lakhdar Brahimi BM ve Arap Birliği Suriye destekçisi olarak arabuluculuk işlevi yürütmüştür. Brahimi, bu coğrafyada meydana gelen boşluğa art niyetli liderlerin yerleştiğini ifade ederek, durumun olabildiğince çabuk sonlandırılmaması durumunda Suriye'nin de Somali benzeri duruma geleceğini aktarmaktadır. Esad kesimi ise savaşın çözümü

adına gerçekleştirilen barış görüşmelerini bütünüyle olmasa bile onaylamış bulunmaktadır. Buna karşın, bu sürece değin sunulan çözüm fikirlerinin etkin olmadığı aksine ayırımın gittikçe büyümesine yol açtığı düşünülmektedir.

30 Haziran 2012 yılında Suriye üzerinde bir sistem oluşturulması ve geçici bir iktidar kurulması hedefiyle Cenevre I Konferansı gerçekleştirilmiştir. Buna karşın, konferansta ulaşılan sonuç neticesinde yoğunlukla Rusya unsurunun da tetiklemesiyle coğrafyaya aktarılamamıştır. 2014 senesinde 39 ülkenin dahil olduğu Cenevre II Konferansı hayata geçirilmiştir. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler, Arap Birliği ve İslam İş Birliği Örgütü de savunulmuştur. Bu noktada Esad idaresini Velid Muallim temsil ederken karşıt görüş olarak Ahmet el – Carba'nın önderliğindeki bir heyet hazır bulunmuştur. Tümüyle karşıtlığın olduğu bu konferanslarda olumlu bir netice alınamamıştır. Ocak 2016 yılında söz konusu konferansların üçüncüsü gerçekleştirilmiş Yüksek Müzakere Heyeti'nin sonlandırılmasıyla şiddetin sonlandırılmasına yönelik koşul öne sürmesi sonucunda henüz katılım sağlanamadan sonlandırılmıştır. 2017 senesinde Şubat ve mart döneminde dördüncü Cenevre konferansı ve beşincisi hayata geçirilmesine karşın net bir gelişim elde edilememiştir (Arı, 2017, ss. 494-511).

Karşıt görüşlerin ateşkesi sonlandırabilmesi hedefiyle ve açıkça bir çözüm bulma sürecine eğilen farklı bir işlev de Türkiye ile Rusya Federasyonu çerçevesine gerçekleştirilen Astana toplantısıdır. 2017 yılının Ocak ayında İran'ın dahil olmasıyla karşılıklı diyaloglar çoklu bir alana yansıtılmış ve periyodik olarak toplantılar gerçekleştirilmiştir. 2017 Yılında Eylül ayında yürütülen VI. Astana görüşmesinde İdlip krizi minimize etme alanı şeklinde kabul edilmiştir. Bu görüşmelerin on üçüncüsünde 2019 yılının ağustos ayında Nur Sultan'da bir araya gelinmiştir. Birleşmiş Milletlerle Ürdün haricinde Lübnan ve Irak gözlemci olarak bu platforma dahil olmuştur.

Suriye bünyesinde yaşanan iç çatışma genel olarak değerlendirildiğinde, Esad Yönetimi, PYD, DAESH ve Ceyş – Fetih çerçevesinde geliştiği söylenebilmektedir. 2014 – 2015 sürecinde Suriye bünyesinde dikkat çekici durumlar görülmüştür. Esad rejimi bu süreçte büyük ölçekte olumsuz etkilenmiştir. Değerli alanları ve askeri tesisleri yitiren iktidar, artık bu sürecin ardından savunmaya geçmiş bulunmaktadır. PYD bu evrede küresel otoritelerden edindiği yardımla birlikte güçlenerek dikkat

çekici bir düzeye erişmiştir. DAESH global düzeyde sonlandırılması beklenen bir yapı olarak görülmekle birlikte silahlı otoriteler bir alan arayışına girmiştir. Suriye kapsamındaki temsil mücadelesi Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki küresel koalisyonun hava eylemlerine geçişi ile birincil direnişle Esad'a yardım eden Rusya'nın da etkin şekilde alana dahil olması ile sonlanmıştır. Bu çerçevede coğrafyada yaşanan iç çatışmalar değişken bir düzeye erişerek çok sayıda otoritenin de katıldığı etkin bir güç savaşına yönelik durum sergilemiştir (Kiraz, 2018, s. 68).

İç çatışma evresinde iktidarın baskısını yoğunlaştırması ve kimyasal silahları dahi kullandığı görülmektedir. Küresel açıdan büyük oranlı yaşam kayıplarının görüldüğü Suriye bünyesine gereğince destek verilmediği düşünülmektedir (Ağır ve Aksu, 2017, s. 50). Arap Baharı Suriye için tetikleyici bir neden olması sonucunda meydana gelen olayların PKK'nın tutum ve davranışlarına da etken olduğuna dair bir görüş öne çıkmaktadır. Meydana gelen durumların ardından rejim farklılıklarının yaşanması Kürt problemine dair eleştirileri de gündeme taşımış olmaktadır. Arap Baharı evresinde küçümsenemeyecek kadar bir Kürt oranının yer aldığı Suriye cephesinde görülen eylemler, Türkiye kapsamında sorun olan PKK ve Kürt sorununa dair olayları da maddesel olarak tetiklemiştir (Pusane, 2014, s. 116). Bunların yanında Suriye'de yer alan can ve mal konusunda emniyette hissetmeyen ve yaşamını yitirme olasılığına maruz kalan toplumun, mecburi göç eylemleri sonucunda büyük ölçekli etkilenen ülkenin de yine Türkiye olduğu kaçınılmaz bir gerçek olarak gündem oluşturmaktadır. Türkiye'nin meydana gelen göç kabulü ile maksimum düzeyde oranı sahiplenmesine karşın küresel ölçekte beklenen ekonomik desteğe ulaşamadığı da bir başka gerçeklik olarak öne çıkmaktadır. İşleve alınan açık kapı stratejisinin ardından sınır denetiminde de bazı sorunlar meydana gelmiş ve terör amaçlı geçişler için de elverişli bir durum ortaya çıkmıştır (Ağır ve Sezik, 2015, s. 118).

Kuşkusuz haklılık içeren nedenlerden dolayı Türkiye'nin gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Operasyonu ile bu coğrafyada önemli oranda değişim yaşanmıştır. Özellikle terör örgütüne meydan vermemek adına sınır emniyetini sağlamak adına kısa mesafedeki alanların terörden arındırılması adına 24 Ağustos 2016 yılında güvenli alana dair operasyon başlatılarak, Birleşmiş Milletler koşulunun 51. Maddesi uyarınca meşru müdafaa özgürlüğü odağında gerçekleştirdiği operasyon akabinde Cerablus ele geçirilerek el – Bab'a değin gelişim kaydedilmiştir.

20 Ocak 2018 senesinde TSK aracılığı ile Türkiye için sınır emniyetinin oluşturulması, Afrin çerçevesindeki PKK yandaşlarının da etkisizleştirilmesi hedefiyle bu alandaki toplumun şiddete uğramaması adına Zeytin Dalı Harekatı'na geçilmiştir. Mart ayı başlangıç olmak üzere Afrin kapsamında denetim gerçekleştirilerek, 4600 PKK üyesinin etkisiz duruma alınmasıyla ortalama 2000 km düzeyindeki bölgenin emniyete alındığı bilinmektedir.

Ağır ve Aksu'nun (2017) görüşleri uyarınca uluslararası problemlerde görüldüğü üzere Suriye sorunun da giderilmesinde Birleşmiş Milletlerin etkin olamadığı görülmektedir. Buna karşın uluslararası düzeydeki olumsuz durumlar adına yine Birleşmiş Milletlerin dışında bir seçenek olmadığı da bilinmektedir. Ortalama 300 bin bireyin yaşamını yitirmesi ve 4-5 milyon bireyin göçmen olarak güç durumda kalmasına meydan veren Suriye iç savaş sürecinde Birleşmiş Milletlerden gereken düzeyde bir fikirle karşılaşılmamaktadır. Savaşın yaşanmasıyla birlikte geçen zaman diliminde BMGK çok sayıda bir araya gelmiş ancak veto nedeniyle kararlar hayata geçirilememiştir. Kimi zamanlarda karar alınmasına rağmen işlev sürecinde coğrafyalar kapsamındaki strateji değişimi nedeniyle işlev olanağı bulunamamıştır. Suriye sorununun ve farklı problemlerin küresel çözüme ulaştırılabilmesi için Birleşmiş Milletlerin seri biçimde ve eşitlikçi görüşleri onaylayarak işleve alabilecek düzeyde faaliyet sürmesi en önemli gereklilikler arasında yer almaktadır.

Suriye'de Devlet Başkanlığı görevini yaklaşık otuz yıl boyunca yürüten Hafız Esad, Suriye'de yönetimde olduğu dönemde despotik bir yönetim anlayışla iktidarda kalmıştır. Ülkedeki muhalefete karşı sert tedbirleri hayata geçirerek Suriye Silahlı Kuvvetleri üzerinden güvenlik temelli yönetim sistemini uygulamıştır. Hafız Esad bu yönetim anlayışından taviz vermemiş hatta zaman zaman muhalefete karşı katliam yapmaktan bile çekinmemiştir. Suriye'de Hafız Esad'dan sonra Devlet Başkanlığı görevine getirilen oğlu Beşar Esad da babasının yönetim anlayışını sürdürmüş ülkedeki muhalefete baskı uygulayarak onları zayıflatmaya çalışmıştır. Yıllarca Esad ailesi tarafından yönetilen Suriye halkının yönetime karşı oluşan öfkeleri, Arap Baharı süreciyle birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Suriye'de halkın öfkesinin protestolara dönüşmesinin üzerine uluslararası güçlerin de Suriye'de etkisini artırmasıyla Suriye'de Arap Baharı süreci uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Suriye Silahlı Kuvvetlerine karşı mücadele eden Özgür Suriye Ordusu'nun varlığı ve faaliyetleri de

Suriye’de oluşan kaosu daha da artmasına neden olmuştur (Yılmaz Şahin, 2017, ss. 109-116).

Arap Bahar’ının başlangıcında Suriye’de sadece Dera ilinde ülke yönetiminin, ülkeyi yönetim anlayışına karşılık protestolar yapılmıştır. Yönetimin bu protestoya şiddetle karşılık vermesi üzerine protestolar tüm ülke geneline yayılmıştır. Protestoların ülke geneline yayılması üzerine Esad yönetimi, bir dizi reform kararını Suriye’de uygulamaya geçireceğini açıklamıştır. Bu reform kararlarının konu başlıklarından bazıları şunlardır:

- Askerlik süresinin 21 aydan 18 aya indirilmesi,
- Olayların başladığı Dera valisinin görevden alınması,
- Uzun zamandır vatandaşlık verilmeyen Kürtlere vatandaşlık verilmesi,
- Uzun yıllardır yürürlükte olan sıkıyönetimin kaldırılması
- Yeni anayasa yapılmasına ilişkin söz verilmesi olmuştur. Ancak Esad yönetiminin almış olduğu bu kararlar halkın tepkisini durduramamıştır (Karakoç, 2017, s. 42).

Yukarıda da değinildiği gibi aslında Esad yönetiminin halka açıkladığı reformları uygulama niyeti olmamıştır sadece bu reform kararlarını kamuoyuna açıklayarak halkını bir süre oyalamak istemiştir. Ayrıca bu süreçte İran ve Rusya, Esad yönetimini desteklemiş Esad da bu iki ülkeye güvenmiştir. İran ve Rusya, Suriye yönetimine bu süreçte siyasi, askeri, istihbarat ve ekonomi alanlarında destek vermiştir. Esad yönetimi de ülkede muhalefeti durdurmak için bu iki ülkeden aldığı destekle ülkede kanlı operasyonlarına devam etmiştir (Özyürek, 2016, s. 73).

Suriye’de şiddet ve istikrarsızlığın uzun sürmesinin temel nedeni, siyasi kurumların toplumun sosyal ve ekonomik gelişiminin gerisinde kalması ve toplumun değişim taleplerine şiddetle direnme arzusunun sahip olan devlet kurumlarının mevcut olması olmuştur (Şen, 2013, s. 57).

Arap Baharı’nı başlatan bölge halkları, despotik liderlerini devirerek amaçlarını kısmen yerine getirmişlerdir. Ancak Suriye’de liderlerine karşı ayaklanan halk, bu amaçlarını bu ülkede gerçekleştirememişlerdir. Suriye’de halkın liderlerini devirememesinin bazı nedenleri şunlar olmuştur (Sandıklı ve Semin, 2012, ss. 11-12):

- Birincisi, Suriye’de Beşar Esad’ın mensubu olduğu Nusayriler, bütün devlet kurumlarında etkili olmuştur. Halkın ayaklanmasına karşı, devlet kurumlarına hakim olan Nusayriler ayaklanmalara destek vermeyip mevcut iktidarın devam etmesi için bu ayaklanmalara direnç göstermiştir.
- İkinci olarak, ordunun büyük çoğunluğunu Nusayriler oluşturmaktadır. Ordu, ayaklanmalara destek vermeyip bilakis gösterileri çok şiddetli bir biçimde bastırmıştır.
- Üçüncüsü, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Daimi Üyesi Rusya ve bölgesel güç İran Esad rejiminin devrilmesine karşı çıkararak rejimin devrilmemesi için tüm imkanlarını seferber etmişlerdir.
- Dördüncüsü ise son yıllarda Ortadoğu bölgesi halklarında Türkiye’ye karşı artan olumlu bir hava oluşmuş olmasıdır. Bunun farkına varan Batılı devletler, Esad yönetiminin devrilerek Türkiye’nin Ortadoğu’daki etkinliğinin daha da artmasının önüne geçmek istemişlerdir.

Suriye’de 1970’li yıllardan itibaren Esad ailesinin ülkeyi baskıcı bir yönetim anlayışla yönetmeleri Suriye halkının siyasi iktidara karşı öfkesini daha da artırmıştır. Arap Baharı ile bu durum gün yüzüne çıkmıştır. Arapların, Kürtlerin, Türkmenlerin, Nusayrilerin, Sünnilerin ve diğer etnik grupların yaşadığı Suriye, geçmişten bu yana karmaşık bir özelliğe sahip olmuştur. Arap Baharı ile ülkedeki bu gruplarda birbirleri ile mücadele içine girmişlerdir. Suriye’de uzun yıllar birlikte yaşayan bu etnik grupların birbirleri ile mücadele etmesini isteyen başta ABD, Rusya, Çin, İngiltere, İran olmak üzere ve diğer devletlerde Suriye’de birbirleri ile çatışan gruplara desteklerini esirgememişlerdir. Sonuçta Suriye’de yaşanan Arap Baharı süreci Suriye halkının hürriyet mücadelesinden uzaklaşmış, uluslararası güçlerin yayılcı mücadelesine evrilmiştir (Sambur, 2016, ss. 229-230).

2.3.4. Libya

Libya 1551- 1912 zaman dilimini kapsayan süreçte Türk hâkimiyetinde, 1912-1943 sürecinde İtalyan egemenliğinde, 1943 – 1950 sürecinde de İngiltere ve Fransa egemenliğinde bulunmuştur. Bugüne değin çok sayıda sömürgeye maruz kalmasına karşın etkin olamadığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı ile birlikte 1951 senesinde bağımsızlığını elde etmiştir. Ardından aşiret lideri olarak bilinen Şeyh İdris’in

yönetimine girerek, 1969 yılına değin aynı yönetim altında devam etmiştir. Ardından Ebu Minyar El Kaddafi'nin önderliğinde gerçekleştirilen bir askeri darbe sonucunda idare değişmiştir. Bu devrimin ardından Albay olarak nitelendirilen Kaddafi yönetime devam etmiştir (Çakmak, 2013, s. 427).

Kaddafi Libya için 42 sene süresince otoriter bir siyaset izlemiştir. Farklı coğrafyalarda görüldüğü üzere diktatör bir algıyla idare edilen Libya'nın bu durumdan rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Libya bünyesinde gerçekleştirilen yönetim biçimi Cemahiriye – cumhurlar şeklinde adlandırılan toplum bürolarının denetiminde olan bir idare biçimidir. Bu algıda söz edilen halk büroları Lüccan olarak ifade edilmektedir (Kapan, 2012, s. 291).

Kaddafi için 1969 senesinde başlayan yönetim ile Libya'nın 42 sene süresince anti demokratik bir şekilde idare edilmesi sonucu toplumda önemli oranda fakirlik yaşanarak, genel refah seviyesinin gerilemesiyle toplum direnişi ortaya çıkmıştır.

Libya kapsamında 2011 senesinde cereyan eden eylemlerin bir alanda Tunus ve Mısır'a oranla farklı olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni, Kaddafi'nin coğrafyasını cemahiriye'ye dönüştürmesinden kaynaklanmaktadır. Özetle farklı coğrafyalarda eylemciler yönetime ve yönetim biçimine dair gerçekleştirilirken, Libya bünyesindeki eylemler yönetimle birlikte devlete yönelik de gerçekleştirilmektedir (Güneş, 2018, s. 274).

Kaddafi 1970 sürecinde yayınladığı Yeşil Kitap adı altında politikaya dair görüşlerini ifade etmektedir. İslami esaslar çerçevesinde gerek kapitalizm gerekse komünizm karşıtı seçenekler öne sürmüştür. Üçüncü Evrensel Teori şeklinde ifade ettiği rejim biçimini desteklediği bilinmektedir. Söz konusu yönetim algısı İslami sosyalizm veya Yeşil sosyalizm şeklin de de tabir edilmektedir. Coğrafyada kadın polis ve askerlerin de yer aldığı çağda bir sistem oluşturmanın yanında toplumun İslami değerlere oranla hareket etmesine olanak tanıdığı aktarılmaktadır (Çakmak, 2013, s. 428).

Libya Tripoli (Trablus), Fizan ve Sirenayka'dan oluşan üç farklı konumdan oluşmaktadır. 1929 senesinde bu konumların bütünleştirildiği aktarılmaktadır (Schnelzer, 2016, s. 31).

Söz konusu konumlarda 150'ye erişen kabileler varlığını sürdürmektedir. Bu noktada aşiret sistemleri gerek politik gerekse sosyo – ekonomik yaşama büyük ölçüde etken

olmaktadır. Aşiret sisteminin yetkinlik durumunda bulunması ve toplumsal değerler açısından değişkenlik arz etmesi Libya için iç savaşa dair önde gelen nedenler arasında gösterilmektedir (Güneş, 2018, s. 275).

Kuşkusuz devrimler çerçevesinde yoğunlukla baskın biçimde bulunan ve neticesinin ne şekilde gerçekleşeceği konusunda netlik bulunmayan coğrafya Libya olarak değerlendirilmektedir. Kaddafi tarafından eylemcilere yönelik gerçekleştirilen şiddetin yüksek düzeyde gelişmesi buradaki eylemleri farklı kılmaktadır. Kaddafi yönetimince meydana gelen savunma adı altındaki şiddetin bir neticesi çerçevesinde Birleşmiş Milletler bünyesinde Libya ile mücadele söz konusu olması da Libya'yı bu yönüyle farklılaştırmaktadır. Libya'da meydana gelen eylemlere devrim sıfatı kazandıran durum, yönetimin etkinliğini bazı konumlarda kaybetmesinden kaynaklanmaktadır (Çakmak ve diğ., 2014, ss. 11-12).

Libya bünyesinde cereyan eden eylemler 2011 senesinin şubat ayına dayanmaktadır. Bireysel hak arayıcılarından Fethi Terbil'in özgürlüğüne kavuşması adına gerçekleştirilen eylemlere karşı orantısız güç kullanan polis müdahalesi Libya için iç savaşı tetiklemiş olmaktadır. 17 Şubat 2011 yılında eylemler optimum seviyeye erişmiştir. Bu süreç öfke günü adı altında halen anılmaktadır. 17 Mart 2011 yılında BMGK aracılığıyla 1973 sayılı uçuşa kapalı alanı içeren karar onaylanmış bulunmaktadır. Bu durum sivil toplumun gözetilmesi adına tüm müdahalelere açık bir işlevi kabul etmektedir. 19 Mart döneminde NATO tüm ulaşım yollarından müdahalesini gerçekleştirmiştir. 20 Ekim Kaddafi'nin eylemciler aracılığı ile yaşamını yitirdiği tarihi işaret etmektedir (Arı, 2017, s. 475).

Libya'da Arap Baharı süreci, 2011 yılının ilk ayında mevcut yönetime karşı yapılan gösterilerle başlamış olup Devlet Başkanı Kaddafi'nin 2011 yılının onuncu ayında öldürülmesine kadar devam etmiştir. Kaddafi, 1969 yılından itibaren Libya'yı yönetmeye başlamış ve 42 yıl boyunca iktidarda kalmayı başarmıştır. 42 yıl gibi uzun bir süre ülkesini yöneten Kaddafi, 10 ay gibi kısa bir süre süren protestolar sonucu iktidardan ayrılmak zorunda kalmıştır:

- 1969 yılından itibaren Libya'yı yöneten Kaddafi'nin, Libya'yı tek başına yönetmesi,
- Kendisine rakip olacak kurumları ve ülkedeki sivil toplum örgütlerini kapatması,

- Yine kendisine rakip olacak muhalefeti baskı altına alması,
- Çevresindeki kişileri kurumların üst düzey görevlerine ataması gibi etkenler, iktidardan düşmesine zemin hazırlamıştır (Erdurmaz, 2012, ss. 21-22).

Ayrıca 42 yıl Libya'yı yöneten Kaddafi'nin ülke yönetiminde kendi tanıdıklarına görev verip halkın diğer gruplarına yönetimde yer vermemesi ve kendisinin ve çevresinin zenginleşip halkın zamanla fakirleşmesi gibi faktörler de iktidardan düşmesini kolaylaştırmıştır (Kışlakçı, 2013, s. 200).

Kaddafi göreve geldiği 1970'li yıllarda Libya halkının mutluluğu ve zenginliği için çalışan Devlet Başkanıyken, zamanla yönetim anlayışında değişikliğe giderek halkına karşı daha otoriter anlayışa sahip bir yönetim sistemine geçmiştir (Erdurmaz, 2012, s. 133). Baskıcı ve otoriter yönetim anlayışının halk tarafından kabul görmemesi, Libya'da Arap Bahar'ının başlamasının nedenlerinden birisi olmuştur.

Libya'da yaşanan Arap Baharı sürecinde Libya vatandaşlarının yönetime karşı isyanına ABD, Fransa ve NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) destek vermişlerdir. Eğer yabancı güçler halk hareketine destek vermemiş olsalardı, Kaddafi'nin Libya'da kontrolü sağlayacağı düşünülmüştür. Libya'da bulunan değerli enerji kaynaklarından petrol nedeniyle uluslararası güçler, halk hareketine destek vermişlerdir (Erdurmaz, 2012, s. 176).

Libya ekonomisinde kabilelerin ağırlığının olması, özellikle de Kaddafi'nin kabilesinin etkin rol oynaması ve ülke ekonomisinin Kaddafi'nin yakın çevresinin denetiminde yürütülmesi gibi ekonomik nedenler, Libya halkının mevcut iktidara karşı isyanın artmasının nedenlerinden birisi olmuştur. Libya halkı arasında elde edilen gelirler arasında belirgin farklar ortaya çıkmış bu durumda Libya halkının tepkisini çekmiştir (Yılmaz, 2012, s. 9).

Kaddafi ülkesindeki petrolü millileştirerek petrol gelirlerinin Libya'da kalmasını sağlamıştır. Kaddafi'nin ülkesindeki petrolle ilgili aldığı bu yönetim anlayışı uluslararası güçlerin tepkisini çekmiştir. Çünkü Kaddafi'nin almış bu kararlar birlikte uluslararası güçlerin Libya'daki petrolü denetleme mekanizması ortadan kalkmıştır. Bu yüzden de Kaddafi iktidardan devrilirken uluslararası güçlerin Kaddafi'ye desteği olmamıştır (Erdurmaz, 2012, s. 133).

Askeri bir darbeyle 1969 yılında Libya Kralı'nı devirerek ülke yönetimini ele geçiren Kaddafi, yönetimde kaldığı sürece ülkenin milli ordusuna kendisine bir gün darbe yapar endişesiyle gerekli yatırımları yapmayıp, orduyu daha modernize hale getirmemiştir. Bundan dolayı da Libya Silahlı Kuvvetleri, tehlikeli bir durumla karşı karşıya kaldığı bu dönemde ülkeyi müdafaa edecek güce sahip olamamıştır (Erdurmaz, 2012, s. 16). Libya'da güçlü kurum ve kuruluşların olmamasından dolayı da bu görevi aşiretler üstlenmiştir. Kaddafi devlet kurumlarından alması gereken gücü, oluşturduğu aşiretlerden almıştır. Arap Baharı sürecinde aşiretlerin Kaddafi'ye vermiş oldukları destekleri geri çekmeleri de Kaddafi'nin iktidardan düşmesinde önemli bir etken olmuştur (Diriöz, 2012, s. 69).

Kaddafi'nin Libya'da güçlü devlet kurumları yerine aşiret ve kabilelerin ülkedeki bu boşluğu doldurması politikası nedeniyle aşiret ve kabilelerin güçlü olmasını sağlayan ellerindeki silahlar alınmadığı için Libya'da kaos sürmüştür (Tanrıverdi, 2011, s. 42). Arap Baharı yaşayan diğer ülkelerde yöneticiler iktidardan ayrıldığı halde bu ülkelerde iç savaş uzun bir süre sürmemiştir. Mısır ve Tunus'ta kaosun olmamasının nedeni, iktidardan ayrılan devlet başkanlarından önce de bu ülkelerde sağlam kurum ve kuruluşların yer almasıdır. Libya'da ise sağlam devlet kurumlarının yerini ülkede Kaddafi liderliğindeki yönetim ve güçlü aşiretler yer almıştır. Kaddafi yönetimden ayrılınca belli bir güce sahip olan silahlı aşiretler, ülkede hakimiyet kurma çabasına girmişlerdir. Bu yüzden de silahlı aşiretler arasındaki güç mücadelesi taraflar arasında bugünlerde de sürmektedir.

2.3.5. Yemen

Arap Yarımadasının güney kesiminde yer alan Yemen, Belkıs coğrafyası şeklin de de tabir edilmektedir. Osmanlı hâkimiyetinde uzun bir dönem geçiren ülkenin başkenti Sana olan Kuzey Yemen ve İngiltere hegemonyasında bulunan Güney Yemen'in 1990 senesinde bütünleşmesiyle meydana gelmiştir (Arı, 2017, s. 515). Güney Yemen, İngiltere hegemonyasından 1967 senesinde kurtulmasıyla bağımsız bir düzeye erişmiştir. Güney Yemen'de Marksist bir yönetim biçimi dikkat çekmektedir. Kuzey Yemende yoğunlukla Suudi Arabistan bağlantıları öne çıkmaktadır. Güney Yemen'de bulunan toplum Yemen'in kuzey kesiminde yer alan İmam Yahya karşıtı tutum sergileyerek, Yahya'yı gerçekleştirilen eylemler sonucunda öldürmüşlerdir. Ardından yönetime gelen İmam Ahmet meydana gelen isyanları Suudi desteği ile birlikte

yatıştırarak 3000 kişinin yaşamını yitirdiği bir mücadeleyi ardında bırakmıştır. İmam Ahmed'in 1962 senesinde hayata veda etmesiyle oğlu Muhammet el Bedr yönetime gelerek oldukça kısa süren bir haftalık süreçte Albay Abdullah Sallal aracılığı ile bir isyan sonucu tahttan alı konulmuştur. Bu durumun ardından bölgede Cumhuriyetin ilanı gerçekleştirilmiştir. Bu durumda monarşinin dışına çıkılarak Mısır'ın da yandaşlığında Yemen Arap Cumhuriyeti oluşturulmuştur. Buna karşın isyandan kurtulan el Bedr Sallal yönetimine yönelik savunmaya geçerek Yemen bünyesinde iç savaşlar kendini göstermiştir. 1962 senesinde kralcılarla cumhuriyetçilerin karşılıklı mücadelesinde yaşanan iç savaş, 1970'li sürecin bitimine değin sürmüştür. 1978 yılı ile birlikte Kuzey Yemen kapsamında yönetime geçen Ali Abdullar Salih 1990 yılında bütünleşen Yemen için tarihin ilk Cumhurbaşkanı olarak bu süreçle birlikte Arap Baharı'na değin iktidarda kalabilmiştir.

Arap Baharına değin yönetimde önemli oranda politik problemler baş göstermiş olmaktadır. 2007 senesinde coğrafyanın güney kesiminde tekrar muhalif bir eylem dikkat çekmektedir. Şii Zeydiler Husi eylemi adı verilen bir isyanla gündeme gelmektedir. İktidarın eylemcileri silahla bastırmaya çalışmaları durumun boyutlarını genişletmiştir. Yemen bünyesinde yaşanan durumlardan dolayı çok sayıda bireyin öldürüldüğü ve ardından Ali Abdullah Salih'in kasım ayında görevini bıraktığı bilinmektedir. Bu şekilde Yemen kapsamında 21 senelik Salih yönetimi son bulmuş olmaktadır. Farklı bir coğrafyaya gitmeden evvel Salih'in Körfez İş Birliği Konseyi tarafından uzlaştığı bir dokunulmazlık yasası dikkat çekmektedir (Djalili ve Kellner, 2013, ss. 46-47). Yine bu dokunulmazlık kanunundan yararlanan tepe yönetimden bireyler olduğu da bilinmektedir. Bu durum toplumsal açıdan oldukça fazla düzeyde eleştirilerek ciddi tepkilerle karşılaşmıştır.

Yemen bünyesinde 22 Aralık sürecinde karşılaştığı gibi Abdu Rabbuh Mensur Haddi idareye geçmiş bulunmaktadır. 21 Şubat 2012 senesinde bu alanda seçime gidilerek, %65 oranında bir katılım gündeme gelmiştir. Karşıt görüşlü kesim ile de uzlaşma sağlanarak herhangi bir adayın da bulunmaması üzerine Hadi Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir. Bu evrede coğrafyadaki Husi isyanları son derece yoğunlaşarak büyük ölçekli çatışmalar dikkat çekmektedir (Arı, 2017, s. 519).

Husiler önemli devlet binalarını işgal ederek, 2015 Şubat döneminde öne sürdükleri ifadelerinde ülkenin denetimi sağladıklarını ifade etmişlerdir. 5 üyenin meydana

getirdiği başkanlık konseyi ile 551 kişiden meydana gelen halk konseyinin yanında devrim komitesi eşliğinde rejim uygulandığı aktarılmaktadır. Yemen kapsamında olayların vahim bir düzeye gelmesiyle birlikte 26 Mart 2015 sürecinde Arabistan liderliğinde KİK ülkeleriyle birlikte Husilere dair Kararlılık Fırtınası tabiriyle büyük ölçekli eylemler gerçekleştirilmiştir. Umman söz konusu eylemlerde yer almamıştır (Arı, 2017, ss. 533-534).

Eylemin ardından Husiler geri adım atmak durumunda kalmışlardır. Bu noktada çok sayıda sivil bireyin yaşamını yitirdiği ve Yemen Suudi Arabistan ve İran çerçevesinde bir güç çatışması meydana geldiği bilinmektedir. Sonraki süreçte coğrafyanın alt yapısı önemli oranda tahrip olurken kitlesel hastalık düzeyinde de yoğunluk yaşanmış, özellikle tifo, kolera ve difteri benzeri rahatsızlıklar nedeniyle can kaybının yaşandığı görülmektedir.

2.4. Sürecin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Arap Baharı'nın genel sonuçlarından birincisi, bölgede rejim ve hükümet değişimleri olmuştur. İkinci olarak bölgede devlet mekanizmasının ortadan kalkmasıyla devlet dışı aktörler ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak ise bölgenin üç semavi dinin ortaya çıktığı kutsal bir bölge olması nedeniyle, dinsel ayrılıklarının arttığı bir bölgeye dönüşmesine yol açmıştır. Dördüncüsü, iç savaşın yaşanmasıyla bölgede insani güvenlik azalmıştır. Son olarak yine iç savaşın sürmesiyle birlikte belirsizlik artmakta olup istikrarsızlık sürmeye devam etmiştir (Nurwijoyo, 2017, s. 109).

Ortadoğu halklarının ekonomik, siyasi ve sosyal etkiler nedeniyle taleplerinin gerçekleşmesi amacıyla başlatmış olduğu Arap Baharı sürecinde ülkelerin her biri, süreçten farklı bir şekilde etkilenmişlerdir:

- Olayların başladığı ülke olan Tunus'ta muhalefetin tek çatı altında toplanması sürecin istikrarlı şekilde amacına ulaşmasını sağlamıştır. Mısır'da Müslüman Kardeşler oluşumu yaşanan olaylar sonrasında daha önemli hale gelmiştir.
- Libya'da ise halkın bölünmüşlüğü ve ülkede kabile anlayışı olması, tek hedefte Kaddafi'nin yok edilmesinde birleşilmesine ancak sonrasında Kaddafi'nin öldürülmesi sonucunda ülkede belirsizliğin artmasına neden olmuştur. Kabilelerin birleşememesi sonucunda çıkan kaos ortamı, ülkedeki durumun daha da kötüleşmesine neden olmuştur.

- Son olarak Suriye’de ise Esad’ın kendine yakın kişilerden oluşturduğu güvenlik teşkilatının çözülmemesi ve iç ve dış etmenler nedeniyle olaylar devam etmiştir. Bölge insanları yönetimlerine karşı yıllarca biriktirdikleri kin ve nefretlerini, yöneticilerini öldürmeye çalışarak göstermişlerdir. Ancak sonrası için bilinmezlik veya belirsizlik sürmüştür (Özdemir, 2012, ss. 108-110).

Bölge halklarının değişime yönelik talepleri, Arap Baharı ile gün yüzüne çıkmıştır. Arap Baharı ile Suriye’de mevcut rejim, ayaklanmaları çok kanlı bir şekilde bastırmıştır. Mısır’da ise halkın isyanına karşı darbe yapılarak birçok insan ya tutuklanmış ya da öldürülmüştür. Böylece halkların değişime yönelik talepleri, ciddi bir şekilde yara almıştır. Ancak bu halkların değişime yönelik taleplerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemelidir. Halkın değişime yönelik talep ve istekleri, sadece belli bir süre ertelenmiştir (Pirinççi, 2014a, s. 8).

Arap ülkelerinde Arap halklarının yönetimlerine tepkisi sonucu olan Arap Baharı’nda süreç ya Batı kontrolünde iktidar değişimlerine neden olmuş ya da eski düzendeki gibi statükonun devamı şeklinde sonuçlanmış veya bu yola doğru gidilmiştir (Karakoç, 2017, s. 38).

Uluslararası güçlerin Arap Baharı’na müdahalesi, Arap Baharı’nı tetiklememiştir. Libya’ya NATO müdahalesi ve Suriye’ye ABD ve Rusya’nın müdahaleleri Arap Baharı’ndan sonra gerçekleşmiştir. ABD, Rusya ve Avrupa Birliği (AB) Ortadoğu ülkeleriyle olan ticari ilişkilerini muhafaza etmek ve kaybetmemek için Arap Baharı’ndan sonra birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girmişlerdir. Bu üç aktör bölgede diplomasi, insani ve askeri yardımlar yoluyla güçlerini göstermişlerdir (Nurwijoyo, 2017, ss. 93-100).

Arap Baharı ile bazı ülkelerde yönetim değişikliği olurken bazı ülkelerde de kanuni değişikliklerle “bahar” sonuçlanmıştır. Ancak Arap Baharı, Suriye’de “kara kış” a dönüşmüş olup ülkede iç savaşın başlamasına neden olmuştur. Arap Baharı sürecinde on binlerce Suriyeli yaralanmış hatta ölmüş, on binlerce Suriyeli de vatanlarından ayrılıp başka ülkelere gidip yerleşmek durumunda kalmışlardır. Suriye’de insanlık dramı halen yaşanmaya devam etmektedir (Demir, 2018, s. 3).

Arap ülkelerinde ekonomik problemlerin yaşanması, Arap Baharı’nın meydana gelmesinin başlıca sebebi olmuştur. Ancak Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde

yaşanan bu isyan dalgası beklenen sonucu verememiştir. Devlet mekanizmaları yavaşlayınca veya devletin o sert gücü kalmayınca güç boşluğundan yararlanmak isteyen birçok illegal örgüt kurulmuştur. Bu örgütlerin olduğu yerlere de yabancı yatırımcı gelmemiştir. Aslında halk kısa vadede olsa da istediğini almıştır. Yöneticilerini değiştirmeyi başarmışlardır. Ancak sonrası için düzgün bir planlama yapılmadığından devamı gelmemiştir. Uluslararası güçler, yabancı devletler ve illegal örgütler halkın esas istediği yapısal reformların yapılması engellemiştir. Halkın ekonomik ve toplumsal değişim istekleri gerçekleşmemiştir. Yoksulluk, yolsuzluk, yozlaşma ve nepotizm Arap Baharı sonrasında da devam etmiştir. Dolayısıyla da Arap Baharı, başarılı olarak sonlanmıştır diyemeyiz (Demir, 2018, ss. 25-28).

Arap Baharı'nın üzerinden yıllar geçmesine rağmen rejimlerini zalimce yöneten, diktatör liderlerini deviren halkların, henüz istediği talepler gerçekleşmemiştir. Gelişmeler göstermiştir ki, Baharı başlatan halklar olmuştur ve mücadeleyi halklar yapmıştır. Ancak liderleri deviren halkların yerine iktidarlara başkaları gelmiştir (Elarzo, 2014, ss. 22-23).

Arap Baharı'nın etkisinin görüldüğü ülkelerde meydana gelen kaos ortamı beraberinde bu ülkelerde güvenlik probleminin de ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu ülkeler de uzun yıllar görev yapan liderlerin görevlerinden ayrılmasıyla devlet kurumlarında zafiyet oluşmuştur. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde oluşan bu zafiyetten yararlanmak isteyen illegal örgütlerin faaliyet göstermesine olanak sağlanmıştır. Bu ülkelerde güvenlik zafiyetinin üst düzeyde olmasıyla ülkelerin ekonomik sistemleri de zarar görmüş bu yüzden bu ülkelerin vatandaşları bulundukları yerden başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır (Ünal, 2017, s. 152).

Arap Baharı'nın sonuçlarından birisi de Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde batı ülkelerine “karşı olma” ya da “karşı olmamanın” etkisini yitirdiği gibi ABD'nin de bölge ülkelerinde ehemmiyeti eski yıllara göre büyük oranda düşmüştür (Bingöl, 2013, s. 46). Bölge devletlerinin halkları, Arap Baharı ile öncelikle ekonomik kalkınma beklemişlerdir.

Arap Baharı, ülkelerde isyanlara neden olmuştur. Mevcut liderlerine karşı ayaklanan halka karşı ülke yönetimleri, şiddetle karşılık vermişlerdir. Bunun sonucunda da birçok insan ölmüştür. Arap Baharı yaşayan ülkelerin savunma sanayileri yeterince gelişmemiştir. Dolayısıyla bu ülkeler silah alımında dışa bağımlı olmuşlardır.

Ülkelerinde bu karışıklıktan kurtulmak için Arap ülkeleri, başta ABD olmak üzere, Fransa, Rusya, Çin ve İngiltere'den büyük miktarlarda silah almışlardır. Arap ülkelere büyük miktarlarda silah satıp ekonomik kazanç sağlayan bu ülkeler, ayrıca Arap ülkelerinde de siyasi ve stratejik güç elde etmişlerdir (Pirinççi, 2014b, ss. 18-19).

Arap Baharı'nı yaşayan devletler, büyük ekonomik kayıplar yaşamışlardır. Bu devletlerin ekonomik verileri incelendiğinde halkların refah düzeyleri düşmüştür. Ekonomik kayıplar belki birkaç yılda telafi edilebilir fakat insani kayıpların maalesef telafisinin olmaması Arap Baharı olaylarının belki de en olumsuz sonucu olmuştur (Kartal ve Öztürk, 2018, s. 36).

Arap Baharı, halkların yıllardır istediği taleplerin gerçekleşmesi için yönetime karşı başlattıkları eylemlerdir. Baharı yaşayan ülkelerde demokrasi kültürünün eksik olması Arap Baharı'nın başlamasının sebeplerinden birisidir. Dolayısıyla Baharı'nın amacına ulaşması için de demokrasinin kurum ve kurallarının oluşturulması elzemdir. Bunun yanında sosyal ve demografik reformların gerçekleşmesi de Arap Baharı'nın amacına ulaşılmasını sağlamış olacaktır (Öztürkler, 2016, s. 81).

Yine bununla ilgili olarak Arap Baharı'nın gerçekleştiği ülkelerde şu eylemler yapılmalıdır (Elarzo, 2014, s. 23):

- Toplumu dışlamadan köklü siyasi değişikliğe gidilerek çok partili siyasal hayata geçiş yapılmalıdır,
- Yeni yönetimler, halkların ekonomik sıkıntılarına çözüm bulacak ve siyasi baskıyı hafifletecek ekonomik bir kalkınma için gerekli yapısal reformları gerçekleştirmelidirler,
- Reformlar, ekonomik gruplara yönelik yüzeysel değişikliklerle sınırlı kalmamalıdır,
- İktidarda bulunan yöneticiler, milli ekonomik kalkınmaya yardım eden özel sektöre gerekli desteği vermelidirler.

Ancak Arap Baharı'nın üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen Baharı yaşayan ülkelerde demokrasi kültürünün, yapısal reformların ve özel sektöre verilmesi gereken desteğin tam olarak gerçekleştiği söylenemez.

2.5. Arap Bahar'ının Meydana Getirdiği Sonuçlar

Arap Baharı, ürünlerin, görüşlerin, algının global bir düzeye erişmesiyle beraber, gün geçtikçe bağdaşan ve politik yönden netliğin öngörülen çerçevede iktisadî gelişimin bir kural durumuna eriştiği bugünün şartlarında, Ortadoğu ve Kuzey Afrika kapsamında yaşanan eylemleri ve toplum beklentisine yanıt veremeyen diktatör liderlerin hazin sonuçlarını yansıtan bir evreyi de işaret etmektedir (Ardıç, 2012, s. 125). Buna karşın söz konusu evrede birtakım kitleler aracılığı ile Arap Sonbaharı yönündeki tabirler de gündeme gelmektedir. Özetle bu şekilde ifade edilmesinin yegâne nedeni bir miktar zamanın geride kalmasına rağmen bu alanda beklentilere ve amaçlanan demokratik yapıya erişilememesine ve hedeflenen bağımsızlık düzeyinin sağlanamamasıdır (Doster, 2013, s. 56). Gelecek evreler ele alındığında, Arap toplumunda söz konusu algının kanıksanmasına dair etkin bir işaretin yankılanabileceği de düşünülmemektedir. Arap Baharı ile gelişen çok sayıda netice dikkat çekmektedir. Aralarından varsayılan sonuçlarla karşılaşılsa da ihtimal bile verilemeyen sonuçların da varlığı kaçınılmaz olmuştur. 2010 senesine dayana başlangıcı ile yerel alanda gerçekleşmesi önemli farklılıkların yaşanmasına sebep vermektedir. Uzun vadede yönetimi elinde bulunduran liderlerin faaliyetleri sonlandırılmış ve demokratik bir yapıya geçebilmek adına mücadele verilmiştir. Son derece seri biçimde etken olan farklılık eylemleri Suriye çerçevesinde yetersiz olmuştur. Eylemlerin Suriye cephesine aktarılması durumu mevcut hareketler önemli oranda farklılıklara neden olmaktadır.

Suriye bünyesinde iç savaşın meydana gelmesi ile sürdürülmesi, dış faktörlerinde mücadelesine meydan vererek kriz alanı yaratmıştır. Farklılaşma durumuna maruz kalan coğrafyaların politik bir denetim sağlayamamaları durumunda yetersizlikten doğan emniyet açığı meydana gelmiş ve çatışmalar nedeniyle kitlesel göçler paravanında terör üyelerinin de göç olanağı doğmuştur (Koraltan, 2016, s. 42). Arap Baharı evresinde önde gelen noktalar arasında yaşanan değişimin monarşik liderlerin dışında tek partilerin hâkimiyet sürdürdükleri cumhuriyet yönetiminde baskın olduğu görülmektedir. Alelade seçimlerin gerçekleştirildiği, bu gibi yönetim biçimlerinde iktidarlar yoğunlukla otoriter olarak kabul görerek meşruiyetlerini kaybetmişlerdir (Duran ve Ardıç, 2017, s. 690).

Arap Baharı'nın ardından bu alanda önemli bir değişim meydana gelerek, birtakım coğrafyalarda uzun vadede yönetimde olan liderler sonlandırılarak reform beklentisi gerekli kılınmıştır (Sandıklı, 2011, s. 1). Tunus çatısı altında 24 sene süresince devam eden yönetimle Bin Ali, Mısır çerçevesinde 30 senelik iktidar olan Mübarek, Libya kapsamın 42 senelik bir sürece hâkim olan Kaddafi sürecinin bitirildiği görölmektedir.

Tarihsel evreler irdelendiğinde Arap Baharı'nın çok sayıda reformdan ayrılan yönü lideri olmayan bir eylem içermesidir. Arap Baharı yönetimini kabul etmeyen kesimlerin dijital alanların desteği ile organize olarak bir araya geldikleri bir eylemi işaret etmektedir. Lideri olmayan bir eylem gerek kazanım gerekse kayıpları öngörmektedir. Lidersiz bir eylemde yol haritası problemi gündeme gelebilirken neticeye erişim konusunda güçlük yaşanabilmektedir.

Buna karşın sosyal yapı iktidarın öngördüğü fikir çevresinde hareket etmek durumunda olmamaktadır. Bu doğrultuda tüm kitlelerin görüş bildirebilme olanağı bulunmaktadır.

Arap Baharı'nın lideri bulunmaması dışında net bir ideolojisi bulunmadığı da düşünülmektedir. Bunun nedeni solcusundan, liberaline İslamcısından ve çok sayıda organizasyon üyelerine değin bütün kitlelerin müşterek bir hedef içeren sistemin sonlandırılması ve demokrasi odaklı bir sürece geçilmesi gibi bir gayeye dayanmaktadır (Şahin, 2011, ss. 88-89).

Ortadoğu bünyesinde yoğunlukla Arap milliyetçiliği, Arap sosyalist yapısı, batıya yönelik antipati ya da sempati, radikal İslam ve Şii görüşü öne çıkmaktadır. 1948 senesinde İsrail'in devlet olmasıyla birlikte Arap ulusalcılığı silkinerek yoğunlukla Nasırizm ifadesiyle Cemal Abdünnasır liderliğinde eyleme dönüşmüştür. Anti batı veya yandaşı gibi ayrımların da genellikle Bağdat Paktı ile belirgin bir duruma eriştiği düşünülmektedir. Kuşkusuz 1956 yılında Süveyş Krizi ile Mısır oldukça öne çıkmış bulunmaktadır. Ardından Suriye ve Mısır uzlaşarak Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni oluşturmuş Nasırizm ve Baas görüşü etkileşime geçmiş bu doğrultuda Arap sosyalizmi konusunda dikkat çekici bir eylem gündem oluşturmuştur. Söz konusu eylemler sonucunda anti batı yanlısı kitlenin güçlendiği görölmektedir. Bu duruma karşın Arap Baharıyla anti batı yandaşlığı yetkinliğini yitirmiş olmaktadır. Arap toplumları anti batı ve İsrail'e karşı olan tutumun aksine demokratik, iktisadî gelişim ve toplumsal eşitliğe eğilim göstererek, beklentileri de bu yönde şekillendirmişlerdir. Kuşkusuz bu

noktada Arap Baharı'nın bu alandaki etkinliği da gündeme gelmektedir (Bingöl, 2013, s. 35).

Ortadoğu çerçevesinde dikkat çeken bir diğer unsur da mezhepçilik olarak Arap Baharı'nın biçimlenmesi konusunda son derece etken olmaktadır. Yoğunlukla ele alındığında Sünni ile Şii farklılıkları önem arz etmektedir. Suriye'ye erişen eylemlerin Sünni ve Şii çerçevesinde netlik kazandığı görölmektedir. Coğrafyada bulunan Şiiler ve Esad yönetiminin son bulmasıyla Sünnilerden çekinmeleri sonucunda yönetim yanlısı bir tutum öne çıkmaktadır. İran tarafından Esad yönetimine dair şartsız yardımdan dolayı Sünni halkı tarafından sempatisini yitirdikleri bilinmektedir (Djalili ve Kellner, 2013, s. 74). Arap Baharı'nın İslamcılık şeklinde ifade ettikleri toplumsal durum çerçevesindeki yansımaları da son derece etken olarak, politik İslami algıları değişken bir bakış açısı çevrelemiş olmaktadır. Buna karşın genel geçer ölçek hakkında görüş belirtebilmek mümkün olmamaktadır. Ortadoğu coğrafyasında radikal İslam'a yönelik eylemler El – Kaide ile ilintili terör kitleleri ön planda yer almaktadır. Bu örgütlerin Libya bünyesinde, Yemen ile Suriye cephesinde yetkin oldukları da ifade edilmektedir. Ancak bu evrede yoğunlukla meşruiyetlerinin de negatif yönde seyredeceği de ifade edilmektedir. Arap Baharı'nın ardından gerek politik gerekse İslami açıdan eylemleri de son derece sert olan Selefi kitleler politikaya yönelik eğilim göstermektedir. Şiddet uygulanmaya karşı olan Selefiler Mısır bünyesinde Mübarek yönetiminin ardından organize olarak politikaya atılmışlardır. Arap Baharı'nın ardından Müslüman Kardeşlerle ilintili ve yumuşak bir İslam algısı gelişmiştir. Müslüman Kardeşler yoğunlukla coğrafyalarda yönetimi ele geçirebilmiştir. Selefilere Suudi Arabistan yardımda bulunmakla birlikte, Katar için farklı coğrafyaların dışında Müslüman Kardeşlere yandaşlık sergilenmektedir (Bingöl, 2013, s. 37-40). Suriye bünyesinde cereyan eden eylemlerin iç savaş statüsüne geçmesiyle Kuzeydoğu kesiminde bir hareketsizlik söz konusu olmaktadır. PYD bu eylemsizlikten faydalanarak alandaki gücünü geliştirmiştir. Barzani'nin de etkisi ile Esad'a yönelik 11 karşıt partinin buluşmasıyla oluşturulan bir Kürt Ulusal Konseyi ile PYD kapsamında çetin bir çatışma söz konusu olmaktadır. Özetle Arap Baharı'nın Kürt sistemini desteklediği de düşünölmektedir. Uzun vadede yönetimde olan iktidarların coğrafyalarını baskın bir ideoloji ile idare etmeleri, iktisadî sorunlar, işsizlik ve yolsuzluk benzeri sebeplerden dolayı hâkimiyetlerinin sonlandırılması hedeflenmektedir. Beşer Esad haricinde Bin Ali, Kaddafi, Hüsnü Mübarek ve Ali

Abdullah Salih bulundukları konumu yitirmişlerdir. İktidarların yönetimlerinin son bulması hedefine erişim sağlanmasına karşın birincil gaye olan konular ne yazık ki olumlu sonuçlanamamıştır. Arap Baharı'nın hedefine dair başka bir durum ise serbest seçimlerin Tunus ve Mısır bünyesinde yürütülmesine yöneliktir. Buna karşın 2012 haziranında Muhammet Mursi'nin 2013 senesinde askeri darbeye yönetimden alınması demokrasi odaklı bir hedef için olumsuzluk içermektedir. İktidarların sona erdirilmesi ile minimum düzeyde olumsuzluk yaşayan coğrafyanın Tunus olduğu görülmektedir. Meydana gelen eylemlerin ardından yönetimsiz olan coğrafyalarda büyük oranda kaos kendini göstermiştir. Otoritelerin son bulmasının ardından meydana gelen kaosu genel sebebi devlet sisteminin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Thomas Hobbeus tarafından politik açıdan birincil algı şeklinde görülen ve savaşı bitebileceği düşünülen Leviathan alandaki krizi bitirmesi öngörülen unsur yönünde değerlendirilebilmektedir. Bölgesel alanda yetkinlik kazanmayı hedefleyen Türkiye için Arap Baharı ve Ardından meydana gelen eylemlerin ne denli etkisinde kaldığı ve özellikle başlangıçta verimlilik sağlandığı düşünülmektedir. Ancak eylemlerin Suriye sınırlarına erişmesinin ardından Esad yönetiminin son bulması coğrafyadaki iç savaşın sürmesi ve buradaki geniş kitlelerin göç etmek durumunda kalarak Türkiye kapsamında dahil edilmesi önemli oranda Türkiye için hasar vermektedir. Ancak Türkiye açısından Arap Baharı evresinde Mısır kapsamında Müslüman Kardeşlerin isyan sonucunda son bulması da Türkiye adına önemli bir süreci işaret etmektedir.

Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı süreci, Türk dış politikasını derinden etkilemiştir. Arap Baharı'nın başlangıcı olarak 2010 yılında Tunus'ta başlayan protestolar gösterilmektedir. Bu tarihten sonra Arap coğrafyasındaki sivil halk, Ortadoğu'daki kökleşmiş diktatörlere karşı ayaklanmıştır. Kökleşmiş diktatörler, lidere bağlı dış politika ile ülkeler arası ilişkilere yön verirken, Arap Baharı'nın ortaya koyacağı değişim Türkiye gibi bölge ülkeleri açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Zira lider kadroda yaşanacak değişim, kökleşmiş düşmanlıkların bitirilmesine de katkı sağlayabilirdi. Özellikle Ak Parti iktidarıyla birlikte Arap coğrafyasına komşularla sıfır sorun ölçeğinden bakan bir dış politika anlayışı, Türkiye'yi Arap Baharı ile başlayan değişim ve dönüşüm hareketlerinin başat aktörü haline getirmiştir. 1922 yılında Osmanlı saltanatının dağılmasından yaklaşık yüz yıl sonra Türkiye, ekonomik ve siyasi başarısının da vermiş olduğu bir özgüvenle Türkiye'nin liderliğini

Müslümanlar arasında ahlaki, siyasi ve ekonomik bir itici güç olarak konumlandırmaya çalışmıştır (Açıkdeniz, 2021, s. 96).

11 Eylül sonrası Türkiye'nin Ortadoğu ile yakınlaşması, Türkiye'ye olan güveni artırmış ve Arap dünyasının yaklaşık %80'i Türkiye'ye karşı olumlu bir yaklaşım benimsemiştir. Arapların Türkiye'ye karşı değişen algısında, Arap karşıtı, Batıcı, Seküler geçmişe sahip partilerden ziyade Osmanlı ve İslam tarihine vurgu yapan Ak Parti'nin iktidara gelmesi önemli bir faktör olmuştur. Otoriter rejimlerle yönetilen Ortadoğu ülkelerinden bakıldığında Türkiye, demokratikleşmiş ve ekonomik dönüşümünü tamamlamış bir ülke havası estirmektedir. Ayrıca her ne kadar İslami Arka plana dayanan bir siyasi parti iktidarda olsa da Türkiye, seküler, İslamcı, milliyetçi gibi toplumun birçok farklı ögesini bir arada tutacak dengeyi sağlayabilmiştir. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi 1 Mart tezkeresinin geçmemesi sonrası ABD'nin Irak işgalinde Türkiye topraklarının kullanmasına izin verilmeyişi ve Başbakan Erdoğan'ın Filistin meselesine sahip çıkan duruşu, Arap dünyasının Türkiye'ye ve lider olarak Erdoğan'a bakışını olumlu yönde değiştirmiştir (Açıkdeniz, 2021, s. 96).

Türkiye, Arap dünyasında oluşturduğu olumlu imajı korumak için Arap Baharı sürecinde demokratik talepleri olan Arap vatandaşlarının yanında yer almayı tercih etmiştir. Türkiye'nin 2011'e kadar Ortadoğu ülkeleriyle kurduğu güçlü iletişimi, Arap Baharı sürecinin doğurduğu kaos ortamında devam ettirmek güç hale gelmiştir. Türkiye Tunus, Mısır ve Libya'da halk hareketlerine tereddüt etmeksizin destek vererek ilkeli bir süreç yönetirken, Arap Baharı sürecinde karşı devrim hareketleri görülmüş ve Ortadoğu ülkelerinde istikrarsızlık ön plana çıkmıştır. Komşularla sıfır sorun ilkesinin uygulandığı Ortadoğu'da Arap Baharı sonrası oluşan istikrarsızlık, barış ve refaha dayanan Türk dış politikasını savaş ortamı ile karşı karşıya bırakmıştır. Suriye ile vizelerin kaldırılması ve sınırdaki mayınların temizlenmesi gibi birçok olumlu adım atılmasına rağmen devrim hareketlerinin Suriye'ye de sıçraması, Türkiye'nin Arap Bahar'ının açmazları ile sınırında yüzleşmesine neden olmuştur. Türkiye, Soğuk Savaş sonrası yaşanması gerektiğine inandığı demokratik değişim sürecinin, geç de olsa tecelli ettiğini düşünerek demokrasiye geçişin kaçınılmaz olduğu şeklindeki inancını, kardeş Müslüman ülke sıfatıyla İslam ülkelerine çağrıda bulunarak göstermiştir. Liberal demokrasilerin ayakta kalan ve tüm meydan okumaları

yenen bir sistem olduğu ve nihai insani hükümet sistemi olduğu Fukuyama'nın 1992'de yazdığı Tarihın Sonu ve Son İnsan kitabında da ortaya konmuştur (Açıkdeniz, 2021, s. 97).

Arap Baharı sürecinin yaşandığı yıllarda Türkiye, bir yandan PKK terörüyle mücadelede çözüm sürecini işletirken, diğer yandan FETÖ ile mücadele etmeye başlamıştır. Arap Baharı sürecinin Türkiye'ye taşınma senaryosu ise 2013 yılında Gezi Olaylarında ortaya çıkmıştır. Suriye'de İslami referanslı terör örgütü DEAŞ'ın yükselişi özellikle Batı dünyasında endişeleri artırırken FETÖ, Türkiye'nin MİT tırları ile DEAŞ'a silah taşıdığı şeklinde haberler yaparak Türkiye'yi teröre destek veren ülke konumuna düşürmek istemiştir. Türkiye, müzakere yoluyla PKK ile mücadele ederken PKK, silah bırakma yerine hendekler kazarak Türkiye'nin güneydoğusunu karargâh haline getirmiştir. Müzakerelerin devam ettiği günlerde PKK'nın 2 polisi evinde şehit etmesi, çözüm sürecini bitirmiş ve devletin PKK'ya karşı sınırlar içerisinde başlayıp sınır ötesini uzanan bir mücadeleye girişmesini sağlamıştır. Diğer yandan FETÖ'nün 2016 15 Temmuz'unda gerçekleştirdiği başarısız darbe girişimi ise Türkiye açısından bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu darbe girişimi, Türkiye ile ABD ile ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Türkiye 2016 yılından itibaren özellikle Suriye meselesinde, adımlarını sertleştirmiştir. Arap Baharı süreci ile gerek Türkiye'nin dış politikasında yaşanan değişim gerek oluşan yeni konjonktür ve gerekse Ortadoğu'daki istikrarsız ortam Türkiye'nin bölgeyle olan ticari ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Libya, Yemen, Suriye, Mısır ve Irak gibi ülkelerde meydana gelen değişim ve istikrarsızlık ortamı, dış ticaret verilerine olumsuz etkide bulunmuştur. Arap Baharı öncesinde yükselerek 2012 yılında 42 milyar dolar seviyesini gören Ortadoğu'ya yapılan ihracat miktarı, Arap Baharı'nın etkisiyle birlikte gerilemeye başlamıştır (Açıkdeniz, 2021, s. 97).

2010 yılında başlayan Arap Baharı; Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'ni olumsuz yönde etkilemiştir. Arap Baharı'nın ortaya çıkmasında siyasi yozlaşma, işsizlik, usulsüzlükler, ifade özgürlüğünün kısıtlanması ve kötü yaşam koşullarının etkisi olmuştur. Tunus'ta Muhammed Buazzizi'nin kendini yakmasıyla olaylar büyümüş ve Arap Baharı'nın başlamasına neden olmuştur. Bölgenin dinamik yapısını istikrarsızlaştıran devrimler, siyasi ve ekonomik açıdan ülkelerin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Suriye ve Kuzey Afrika Bölgesi'ndeki kırılğan devlet yapıları böyle bir süreçte halkın isteklerini karşılayamamıştır. Böylece devlet

yönetimleri değişmiş ve iç savaşların patlak vermesine neden olmuştur (Aysalar, 2022, s. 77).

Bölgenin önde gelen devletlerin biri olan Mısır'da ise, 2012 yılında seçimlerin gerçekleştirilmesiyle, seçimlerin ilk turunda İhvan Hareketi oyların %25'lik kısmını alarak, birinci olmasına rağmen yüzde %50 barajını geçememiş ve seçimler ikinci tura kalmıştır. Birkaç ay önce parlamento seçimlerinde %22 oy oranıyla güçlü çıkan Nur Partisi; Muhammed Mursi'yi destekleme kararı almış ve seçimlerin ikinci turunda İhvan Kardeşler %51,73'lük bir oranla seçimlerin galibi olmuştur. Muhammed Mursi 16-17 Haziran 2012'de yapılan seçimlerin ardından Mısır'ın Cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat bu tarihten itibaren Arap Baharı; Mısır'da da etkisini artırmaya başlamıştır. Arap Baharı'nın etkisiyle 2013 yılında protestolar artmış ve 3 Temmuz 2013 tarihinde Mısır ordusu yönetime el koymuştur (Aysalar, 2022, s. 77).

Mısır, Arap Baharı'nın yaşanmasından sonra siyasi istikrarsızlık ve kargaşa yaşayan bir ülke konumuna düşmüştür. Abdül Fettah El-Sisi yönetime el koyduktan sonra siyasi ve ekonomik durumu düzeltmek için girişimlerde bulunmuştur. Bir dereceye kadar istikrar getirebilen yönetim, güvenlik açıkları ve terörizmin varlığıyla ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Ekonomik çöküntü ve istihdam yetersizliği, ülke de sorunlar da artmıştır. Bu nedenle ortaya çıkan güvenlik açıklarıyla, ülkeye gelen turist gelirlerinde büyük bir azalma görülmüştür. Azalan yabancı devlet hibelerinin etkisiyle de mali açıklar ve döviz sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Mısır'ın yaşadığı bu sıkıntılarla birlikte uluslararası petrol şirketlerine olan borcunu ödeme de zorluk yaşandığı da bilinmektedir (Aysalar, 2022, s. 77).

Bu doğrultuda Doğu Akdeniz'de Mısır'ın Zohr Bölgesi'nde keşfedilen 850 milyar metreküp doğalgaz rezervi, bölge de keşfedilen en büyük doğalgaz rezerv olarak görülmektedir. Mısır, ekonomik sorunların iyileştirilmesi, siyasi yapısını güçlendirmek için enerji alanında daha önde olmayı hedeflemektedir. Nitekim Doğu Akdeniz'de Zohr, Leviathan, Afrodit, Calypso gibi bölgelerde bulunan rezervlerin nasıl bir planla işletmeye konulacağı ve kıyı devletleri arasında yapılabilecek bir antlaşmayla bu rezervlerin nasıl ulaşımı sağlanacağı yönünde belirsizlik yaşanmaktadır. Keşfedilen rezervlere bakıldığında; Mısır, İsrail ve GKRY deniz alanlarında bulunduğu bilinmektedir. Bu açıdan Mısır; GKRY, İsrail ve Yunanistan ile olumlu ilişkiler sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye'nin hamlelerine karşı, Mısır'ın;

Yunanistan ile anlaşma yapması, bölgedeki gelişmeler açısından bir rekabet ortamının ortaya çıktığını göstermektedir Abdülfettah Es-Sisi; Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis ile Atina’da bir araya gelerek ortak bir basın açıklamasında bulunmuştur. Abdülfettah El-Sisi; Yunanistan’a desteğini belirterek “‘Hep yanında olacağız” ifadesini kullanmıştır. Yunanistan ve Mısır arasında gelişen olumlu ilişkilerin neticesinde 6 Ağustos 2020’de Atina yönetimi; Mısır ile MEB anlaşması imzalamıştır. Atina ve Kahire yönetimleri arasında imzalanan anlaşma, 18 Ağustos’ta Mısır Meclisi Anayasa ve Yasama Komisyonu, 27 Ağustos’ta da Yunanistan Meclisi’nde kabul edilmiştir (Aysalar, 2022, s. 78).

Türkiye’nin; Mısır’la ilişkilerin iyi olmaması, GKRY ile Kıbrıs Türklerinin menfaati adına bir anlaşmaya varılamaması ve İsrail ile enerji alanında ilişkilerin geliştirilememesi bölgede bulunan rezervler hakkında soru işaretleri barındırmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır ve İsrail’in ortaya koyduğu projeler, Türkiye’nin girişimleri ve yaptığı anlaşmalarla sekteye uğratılmıştır. Bu nedenle bölgenin önemli aktörü konumunda olan Türkiye’nin; Mısır ile bir anlaşmaya varılması halinde, keşfedilen doğalgaz Türkiye anakarasından ulaşımı sağlanabilecektir. Fakat bu durumun gerçekleşmesi için Mısır’ın olası projelerden çekilmesi, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Fakat Sisi, yönetimi ele geçirdikten sonra İsrail ile anlaşarak, hidrokarbon keşiflerin etkisiyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

ABD: Mısır, İsrail, Kıbrıs Rom Yönetimi münhasır ekonomik bölgesinden çıkan gaz ve petrol kaynaklarının Türkiye’ye bypass eden Eastmed Doğu Akdeniz’den Yunanistan üzerinden Avrupa’ya enerji taşıma projesinden ekonomik olmadığı gerekçesiyle 2021 yılında desteğini çekmiştir (Eastmed: IGI Poseidon, 2021).

2.6. Ekonomik ve Politik Etkiler Açısından Arap Baharı

Küreselleşme süreci, gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeleri de kapsamaktadır ve bu bağlamda bütün ülkeleri de etkilemektedir. Arap ülkeleri de küreselleşmeden hızlı bir şekilde etkilenmiştir. Küreselleşmenin Arap ülkelerindeki ilk etkisi ekonomik alanda görülmüştür. Finansal küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi, ulusal ekonomilerde büyük sermaye hareketlerine sebep olmuştur. Ancak küresel finansmanlar ve üretimi ulusal sınırlara indirmek için yapılan düzenlemeler, bağımsız kalkınma planlarını güçleştirmektedir.

Arap ülkelerinde sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar iktidar değişimlerine neden olmuştur. Bu bağlamda oluşan toplumsal bilinç, halkın birlikte hareket etmesini sağlamıştır. 21. yüzyılda toplumlar da görülen istikrarsızlık; siyasal, iktisadi ve hukuksal alanlarda ilerlemeye engel olmaktadır. Bu çalışmada, esas neden olarak küreselleşmenin görüldüğü Arap Baharı incelenmiştir. Ulusal kültür, ekonomi ve sınırların genişlediği, hemen hemen her alanda yeni eğilimlerin güçleştiği günümüz dünyasında, yeni bir ekonomik yapılanma oluşmuştur. Bu yapılanma özellikle elektronik bilgi aktarımı, biyolojik alanda yeni endüstriyel hammaddeler, enerji sistemleri, uzay teknolojilerinde yapılan yenilikler ve en önemlisi ise çevresel yatırımların yön verdiği yeni bir ekonomik yapılanmayı kapsamaktadır.

Bu yapılanmanın sonuçları da küresel bütünün kültürel, sosyolojik, ekonomik ve teknolojik alanlarında yaygın olarak ortaya çıkmaktadır. Bu göz alıcı gelişme ve değişimlerin neticesinde özellikle son yıllarda iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmelerle paralel olarak yeni anlayış ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunların son örneğinin de Arap ülkelerinde yaşandığı görülmektedir. 18 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan iktidar karşıtı gösterilerin, 2011'de Mısır, Suriye, Libya başta olmak üzere Cezayir, Bahreyn, Yemen, Lübnan ve Ürdün gibi Arap ülkelerinde yol açtığı millet hareketlerine siyasi bilimler ve uluslararası ilişkiler literatüründe, Arap Baharı adı verilmiştir.

Diktatör rejimleri devirmeyi hedefleyen bu toplumsal halk ayaklanmaları, bölgede yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Birçok kesim petrolü gerekçe olarak gösterirken diğer kesimlerin, ülkelerinde yaşayan bireylerin de demokrasi hakkı olduğunu savunan gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerle birlikte Irak, Suriye, Cezayir, Lübnan, Fas, Tunus gibi ülkeler iç karışıklıklarla karşılaşmıştır. Bu durumdan sadece bu ülkelerin yaşam şartları ve ekonomisi değil, bu ülkelerle ithalat ve ihracat yapan ülkeler de olumsuz etkilenmiştir. Yaşanan olumsuz etkilenme bir zincir halinde güçsüz ekonomilerde ciddi yaraları beraberinde getirmiştir. Bu yaraların demokrasiyi doğurarak son bulacağını savunan Birleşmiş Milletler, olayların devam etmesi ve giderek yayılması gerekçelerini hala görememektedir.

Bölgedeki isyanlara Arap Baharı isminin verilmesi, bazı kitleler tarafından beğenilmemiş ve eleştirilmiştir. Eleştirilen özellikle de bahar kelimesi olsa da yine de birçok meselenin adı olmuştur. Örneğin Çekoslovakya tarafından Sovyetlere karşı

verilen siyasi özgürlük ayaklanmalarının adı Sovyetler Birliği'nin olayları bitirmiş olmasına rağmen Prag Baharı olarak adlandırılmıştır (Duran ve Çağatay, 2012).

Ayaklanmaları gözlemleyen hükümetler, örgütler ve araştırmacılar tarafından sakin bir havanın hâkim olması için ‘‘Arap Baharı’’ adı verilerek olumlu şekilde bir algı oluşturulmak istenmiştir. Ayaklanmalar ilk olarak 16 Kasım 2010’da Tunus’ta başlamıştır. Diktatörlüğe karşı olarak başlayan olaylar Arap Baharı adını almıştır (Doğan ve Bülent, 2012).

Olaylar sadece Orta Doğu’yu etkilememektedir. Bölgede tarihsel anlamda kendisine pay biçen her ülkenin elini bölgeden çektiyecek ve aynı zamanda da küresel düzenleri altüst edebilecek durumdadır. Küresel olarak dünya ülkeleri tarafından araştırılıp müdahale edilmesinin de sebebi budur. Politik kararları ve duruşuyla Türkiye burada büyük önem taşımaktadır (Çiçek, 2012, s. 56).

Orta Doğu’daki ayaklanmaların temelinde siyasal yetersizlik, fikir özgürlüğünün olmaması, yolsuzluklar, yaşam şartları ve en önemlisi ise işsiz bir nüfus yatmaktadır. Bunlarla birlikte pek çok neden temelli ilk olarak Muhammed Buazzizi isimli gencin kendisini ateşe vermesiyle alevlenen hadiseler, aynı problemlerle karşı karşıya olan diğer ülkelere de sıçramıştır (Paksoy ve diğ., 2013, s. 46).

Muhammed Buazzizi’nin eğitimi üniversite düzeyinde olmasına rağmen işsizdir ve ailesine bakmak için seyyar satıcı olarak çalışmasına gerekli belgeleri olmadığı için izin verilmemiştir. Kendisini yaktığı gün zabıtarlar tarafından darp edilmiş ve sattığı ürünlere de el konulmuştu. Şikâyet ettiğinde de bir karşılık görememiş ve aynı muameleye maruz kalmıştır. Nihayetinde baskıya dayanamayarak bu üzücü olayı gerçekleştirmiştir. Daha sonrasında teknoloji etkisiyle elektronik ortamda hızla yayılan bu haber, özellikle gençleri organize olmaya ve ayaklanmaya yöneltmiştir. Böylece yönetime karşı ayaklanmalar başlamıştır. Olaylar her bölgede karşılık bulmuş ve hızla yayılmıştır. Tunus’ta yönetime karşı başlayan ayaklanmalar Libya, Ürdün, Bahreyn, Mısır, Yemen, Cibuti, Suriye, Suudi Arabistan, Irak, Cezayir ve Fas olmak üzere tüm bölgeye yayılmıştır. Daha önce de bölgesel ayaklanmalar meydana gelse de öncekiler küçük çaplı olaylar olarak görülmüştür fakat Arap Baharı olarak adlandırılan bu olaylar Kuzey Afrika ile Orta Doğu Bölgesi’ndeki birçok yönetimin devrilmesine sebep olmuştur (Paksoy ve diğ., 2013, s. 46).

18 Aralık 2010 Tunus'ta başlayan olaylar Kuzey Afrika ile Orta Doğu Bölgeleri'nde yukarıda bahsedilen ülkeleri de etkilemiştir. Tunus'ta yirmi üç senelik iktidar Zeynel Abidin Bin Ali'nin ve Mısır'da otuz senelik Hüsnü Mübarek iktidarının bitmesine neden oldu. Olaylar sonucunda Libya'da Muammer Kaddafi devrildi ve Kaddafi iktidarı da son bulmuştur. Bu son olayların ardından ayaklanmalar bölgenin her yerine ulaştı. Ayaklanmalar Arap ülkesi olmamalarına rağmen Ermenistan, Arnavutluk ve İran'da da karşılık bulmuş ve buralarda da ayaklanmalar olmuştur (Kök ve Tekerek, 2012, s. 69).

Tunuslu sokak satıcısı Muhammed Buazzizi'nin bu eylemi, devrim için bir katalizör görevi gören aynı zamanda siyasetin ve ekonomik geçişin sembolleri olan Wael Ghonim gibi gençler, çoğu genç Mısırlı ve Arap gencinin elde etmeyi hayal ettiği başarıyı temsil etmektedir. İyi bir işi var, evli ve yukarı doğru hareket ediyor. Ancak milyonlarca Arap genci bir gecede Wael olmaz. Ekonomik reform gündemi için destek, genç işçilerin, işgücü piyasasına girenlerin, şu anda işsiz olanların ve düşük ücretli kayıt dışı çalışanların olup olmamasına bağlı olacaktır. Aynı zamanda bu kişiler sektöre geçişten yararlanacaklarına inanmaktadır (Paksoy ve diğ., 2012, s. 57).

Öngörülebilir bir gelecek için Arap geçiş ekonomilerinde yükselen gelgiti karşılayan büyük bir genç nüfusa iş sağlama beklentileri ile en büyük Arap ekonomisi olan Mısır'dadır. Mısır'da her yıl 850.000 genç işgücüne sahip çalışma yaşı, Arap dünyasındaki nüfusa göre önümüzdeki iki yılda artmaya devam edecektir. Bununla birlikte hem yüksek nüfus artışı hem de "gençlik çıkıntısı" işgücüne girerken çalışma çağındaki nüfusun artan payı nedeniyle on yıllar boyunca başka yerlere göre daha hızlı oranlarda ve büyük ölçüde geçiş için halk desteği ve daha büyük fırsatların genç nesil için yeni özgürlükleri takip edip etmeyeceğine bağlı olacaktır (Ayhan, 2012, s. 79).

2.7. Arap Baharı'nın Türkiye'ye Etkileri

Türkiye, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde değişimin mevcut rejimlerin desteğiyle barışçıl bir şekilde olmasını istemiştir. Ancak bu durumun gerçekleşmeyeceğini görünce de halkların gerçekleştirdikleri ayaklanmaları desteklemiştir (Pirinççi, 2014a, s. 6).

Türkiye Arap isyanlarının çıktığı ülkelerde siyasal anlamda yeniliklerin olmasını ancak reformların dış güçlerce müdahalelerle değil, her ülkenin kendi dinamikleri ile

bu reformları gerçekleştirmesini savunmuştur. Bu kapsamda Arap halklarının istediği reformların, ekonomi alanındaki gelişmeler vasıtasıyla gerçekleşebileceği düşünülmüştür. Ortadoğu bölgesinde ticaretin gelişmesinin, bölge ülkelerinin ekonomisine olumlu bir ivme kazandıracağını bunun sonucunda da bölge halkının istediği siyasi reformların da yapılmasına zemin hazırlayacağına inanılmıştır (Sinkaya, 2011, s. 95).

Türkiye, coğrafi bakımdan Ortadoğu'nun yakın bölgesinde yer almaktadır. Bu coğrafi anlamda yakınlığın yanı sıra başka sebeplerden ötürü de Türkiye ile Ortadoğu arasında bir yakınlık oluşmuştur. Bununla ilgili olarak Türk dış politikasında son yıllarda önemli bir değişiklik ön plana çıkmıştır. Türkiye dış politikasında İslam ve Müslüman kimliğine sahip olduğuna her platformda vurgu yapmıştır. Ortadoğu ülkeleri de dış politikada Türkiye'nin bu İslam ve Müslüman kimliğini vurgulamasını benimsemişlerdir. Ayrıca güvenlik temelli bir anlayıştan ziyade ekonomiyi ön planda tutan dış siyaset politikasına geçilmesi de Türkiye ve Ortadoğu bölgesi ülkelerini birbirlerine daha da yakınlaştırmıştır (Sinkaya, 2011, ss. 96-97).

Arap Baharı sadece Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da olan ülkeleri değil yakın coğrafyasında yer alan Türkiye'yi de etkilemiştir. Arap Baharı'nın başlamasına kadar Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan siyasi ilişkileri gayet olumlu olmuştur. Bu olumlu durum ülkeler arasında ekonomik ilişkileri de geliştirmiştir. Türkiye'nin özellikle de Irak, İran ve Suriye ile olan "komşularla sıfır sorun" stratejisi Arap Baharı ile uygulanamaz hale gelmiştir (Oğuzlu, 2011, s. 15). Özellikle de Suriye ve Libya'nın Türkiye'nin reform yapma uyarılarını dikkate almamaları ve halklarına şiddetle karşılık vermeleri siyasi ilişkileri bitirdiği gibi ekonomik ilişkileri de olumsuz etkilemiştir.

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerin ortak özelliklerinden birisi bu ülkelerin zengin enerji kaynaklarına sahip olmaları olmuştur. Bu nedenle bu ülkelerde ortaya çıkan kriz, enerji kaynaklarını da derinden etkilemiştir. Bölgede çıkan krizle birlikte petrol fiyatları hızla artmıştır. Türkiye bu ülkelere petrol ithal eden ülke olması nedeniyle artan petrol fiyatlarından dolayı ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca yine bu ülkelerde ortaya çıkan iç savaşla birlikte bu ülkelere Türkiye'ye gelen turist sayısında da önemli oranda azalma olmuştur. Ayrıca bu ülkelerde meydana gelen kaos ortamından kaçan binlerce insanın Türkiye'ye yerleşmesi ve ihtiyaçlarının

Türkiye'nin tarafında karşılanmış olması Türkiye'nin merkezi yönetim bütçesine önemli bir maliyet getirmiştir (Şahin ve Uysal Şahin, 2014, ss. 185-186).

Türkiye, Arap Baharı'nın başlamasından önce sınır komşusu Suriye ile karşılıklı vizelerin kaldırılması politikasıyla dostane ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye-Suriye arasındaki vizelerin kaldırılması sonucu iki ülkeden karşılıklı olarak ziyaret eden vatandaş sayısının da arttığı görülmüştür (Tür, 2011, s. 36). Ne yazık ki Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte bu iki ülke arasındaki istenilen turizm geliri alınamamıştır.

Arap Baharı'ndan önce Türkiye, Suriye'nin kara yolları üzerinden diğer Arap ülkeleriyle de ticari ilişkiler geliştirmiştir. Ancak Arap Baharı'nın Suriye'de başlaması sonucunda iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler bitme noktasına gelmiştir. Türkiye-Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin zayıflaması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere büyük zarar verdiği gibi Türkiye'nin diğer bölge devletleriyle de ticari ilişkilerini de negatif etkilemiştir. Çünkü Suriye, Türkiye'nin Arap dünyasına açılan kapısı olmuştur. Suriye ile ticari ilişkiler bozulunca diğer Arap ülkeleriyle de ticari ilişkilerde büyük kayıplar yaşanmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012, s. 47).

Arap Baharı'yla birlikte Türkiye'nin bölge devletleriyle olan ekonomik ilişkileri zarar görmüş, ekonomik yatırımları durma noktasına gelmiştir. Türkiye, sadece Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerle değil aynı zamanda sınır komşusu olduğu ülkelerle de ticari ilişkiler geliştirmiştir. Geliştirilen bu ticari ilişkilerde önemli bir paya sahip olan Türkiye ile Suriye sınırlarındaki sınır kapıları, stratejik öneme sahip sınır kapıları olmuşlardır. Çünkü bu sınır kapıları, Suriye'nin Avrupa'ya açılmasına imkan verdiği gibi Türkiye'nin de Arap dünyasına bağlanmasını sağlamıştır. Bu kapıları kullanan çok sayıda lojistik firması krizin etkisiyle sınırların kapatılmasından dolayı olumsuz etkilenmiştir. Buna ek olarak Avrupa'dan Suriye'ye mal taşıyan yabancı lojistik firmaları Türkiye'den geçerken Türkiye ekonomisine önemli bir gelir bırakmışlardır. Krizin etkisiyle Türk ekonomisinin bu gelirlerinde de önemli bir düşüş gözlemlenmiştir (Altundeger ve Yılmaz, 2016, s. 296).

Türkiye ile Suriye arasında 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ve Güvenlik İş Birliği Anlaşması'yla Suriye, Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'ne desteğini kesmiştir. Ancak 2011 yılında Suriye'de Arap Baharı başlaması ile Türkiye, diğer Arap Baharı'nın olduğu ülkelerde olduğu gibi Suriye'de de halkın yanında olduğunu, Suriye

muhalefetine vermiş olduğu destekle göstermiştir. Bunun üzerine Türkiye'nin bu tutumuna karşı Suriye lideri Esad da PKK'ya 1990'larda olduğu gibi destek vermeye başlamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012, s. 46). Bundan dolayı da Türkiye savunma harcamalarına daha fazla kaynak ayırarak toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Çok kısa süre önce Türkiye, Suriye ile yatırım, üretim ve insanların istihdamı için kaynak ayırırken Arap Baharı'nın getirmiş olduğu güvenlik kaygısından dolayı bu sefer savunma harcamalarına kaynak ayırmak zorunda kalmıştır.

Arap Baharı'nı yaşayan Suriyeliler, ülkelerindeki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınmıştır. Yaklaşık üç milyon yedi yüz bin Suriyelinin Türkiye'de yaşamaya başlamış olması, Türkiye'ye ek bir maliyet getirmiştir.

Arap Baharı diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'ye sıçramamıştır. Birçok ülkede Baharı'n etkisi azalmıştır. Arap Baharı, Türkiye'de yaşanmamıştır fakat etkisi hala Türkiye'de sürmeye devam etmektedir. Türkiye'ye gelen binlerce sığınmacının ekonomik maliyetini Türkiye üstlenmek durumunda kalmıştır. Bununla ilgili olarak da Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 23.02.2019 tarihinde Kahramanmaraş'ta yaptığı konuşmada Türkiye'nin sığınmacılarla ilgili yaptığı harcamayla ilgili şu bilgiyi vermiştir: “Sığınmacılar için bugüne kadar kullandığımız kaynak Birleşmiş Milletler standartlarına göre 37,5 milyar dolardır. Avrupa'daki 28 ülkedeki toplam mülteci sayısı 2 milyon. Türkiye'de ise Suriye ve Iraklı sığınmacıların sayısı 4 milyon. Şayet bugün Avrupa halkları kendi topraklarında huzur ve güven içinde yaşıyorsa Türkiye'nin fedakarlığı sayesinde” (Altundeger ve Yılmaz, 2016, s. 297).

Türkiye'nin komşu devletlerinden bazıları Yunanistan, Irak ve Suriye'dir. Türkiye'nin kuzeyinde yer alan Yunanistan ile Türkiye'nin yaklaşık 200 km, Irak ile Türkiye'nin yaklaşık 400 km ve Suriye ile de Türkiye'nin 900 km sınır boyu bulunmaktadır. Yine belirtmekte fayda var, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip komşu ülkesi Türkiye'nin güneyinde yer alan Suriye'dir. Bundan dolayı da bu kadar uzun sınır uzunluğuna sahip Türkiye ile Suriye arasındaki gelişmeler, şüphesiz iki ülke arasındaki ilişkilerini de yakından etkileyecektir (Khalaf ve Ilgar, 2017, s. 43).

Suriye'de yaşanan Arap Baharı nedeniyle yaklaşık dört milyon Suriyeli sığınmacının Türkiye'de yerleşmeleri nedeniyle Türkiye'ye ekonomik, güvenlik ve temel hizmetler

bakımında etkileri olmaktadır. Bu etkilerin bazıları şunlardır (Orhan ve Gündoğar, 2015, ss. 7-9):

- Özellikle doğu bölgelerinde birden fazla evlilik artmakta bununla ilgili olarak da boşanma vakaları da çoğalmaktadır.
- Çalışma sektöründe çocuk işçilerin sayısı artmaktadır.
- Kentleşme alanında çarpık yapılaşmanın arttığı gözlemlenmektedir.
- Özellikle doğu bölgelerinde doğurganlık oranı ve nüfus artış oranı gibi demografik yapının değiştiği ortaya çıkmaktadır.
- Suriyelilerin hayat koşullarının zor olması, yeterince çalışmıyor olmaları uzun zamanda suç oranlarının artmasına bağlı olarak bazı sosyal olayların oluşmasına zemin hazırlamaktadır.
- Konut sektöründe ev kiralamalarında kiralarda artış olduğu gözlemlenmekte ve kiralık ev sayısı da azalmaktadır.
- Özellikle doğu bölgesi kentlerde enflasyon artışı ortaya çıkmaktadır.
- Kayıt dışı işçi çalıştırma yaygınlaşmakta bu durum da iktisadi alanda haksız rekabete sebep olmaktadır.
- Suriyeli sığınmacılarla birlikte yaşayan yerel halkın uzun vadede güvenlik anlamında endişesi var olmaktadır.
- Özellikle doğu bölgesindeki kentlerdeki hastaneler, Suriyeli sığınmacılara da hizmet verdiğinden kapasite sorunu yaşanmaktadır.

Arap Baharı nedeniyle Türkiye'ye gelip yerleşmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacılarla ilgili olarak bazı nedenlerden olarak sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntıların oluşmasının bazı nedenleri şunlardır:

- Arap Baharı'nın etkisiyle Türkiye'ye sığınan Suriyelilerle ilgili gelişmelerin medyada büyütülerek Türk halkına duyurulması,
- Suriyelilerin sokaklarda yardım amacıyla para toplamaları,
- Suriyeli sığınmacıların Türkiye merkezi yönetim bütçesine maliyet yüklemesi,
- Türkiye'nin sağlık kuruluşlarından bedava faydalanmaları,

- Sınava girmeden Türkiye'nin yükseköğretim kurumlarından yararlanmaları
- Suriyeli mültecilere pozitif ayrımcılık yapılması gibi gelişmeler Türkiye'de yaşayan Suriyeliler hakkında Türk toplumunda olumsuz bir imaj oluşturmuştur (Özdemir, 2017, s. 128).

Orhan ve Gündoğar'a göre Suriyeli sığınmacılarla ilgili Türkiye'nin yapması gerekenler şöyle sıralanabilir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 9):

- Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de bir süre daha kalmaları beklenmektedir. Bu durum da hem Türkiye'ye sığınan sığınmacıları hem de sığınmacıları kabul edenlerin psikolojilerini etkilemektedir. Türkiye'de uzun süre kalmaları düşünülen sığınmacılarla ilgili olarak Türkiye'ye negatif etkilerini minimuma indirecek, pozitif etkilerini artıracak önlemler üzerinde durulmalı buna göre eylemler planlanmalıdır.
- Türkiye'nin her ilinde binlerce sığınmacıyı kabul eden Türk insanın tepkisini de dikkate alan mülteci politikası eyleme geçirilmelidir. Bu politikada çalışma hayatı, eğitim, barınma, sağlık, belediye hizmetleri, toplumsal uyum konusunda bütüncül bir strateji geliştirilmelidir.
- Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacılarla ilgili entegrasyon süreci başarılı bir şekilde yönetilirse uzun vadede toplumsal zenginlik ve çok kültürlülüğün gelişmesine zemin hazırlayacaktır. Ayrıca bu durum ilerleyen zamanlarda siyasi ve ekonomik ilişkilerinin de gelişmesine katkı sağlayacaktır.
- Türkiye'ye yerleşen Suriyelilerin tamamı devlet tarafından istisnasız kayıt altına alınmalıdır.
- Sığınmacıların aldıkları sağlık ve eğitim hizmetlerinden dolayı sağlık ve eğitimde ek kapasite sorunu çözülmelidir.
- Sığınmacıların çalışma izni konusunda düzenleme yapılmalıdır.
- Türkiye'nin her iline yerleşen sığınmacıların sorunların çözümü konusunda yerel yönetimlere yetki verilmelidir.
- Suriyeli sığınmacıların sorunlarını çözme konusunda yerel ile merkezi yönetim arasında koordinasyon sağlanmasına yönelik çalışma yapılmalıdır.

- Yerel hizmetlerin sığınmacılar için ek kapasite sorunları çözülmeli ve yerel yönetimlere daha fazla kaynak ayrılmalıdır.
- Türkiye'ye yerleşen sığınmacılara uluslararası yardımların yapılması veya artırılması konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
- Türkiye'nin sınır güvenliğinin kontrolünü sağlaması konusunda sınır güvenliklerine daha etkin koruma sağlanmalıdır.
- Türkiye'nin her iline yerleşen sığınmacılarla ilgili oluşan olumsuz imajın düzeltilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
- Nitelikli Suriyeli insan gücünün Türkiye'de kalmalarına yönelik politikalar geliştirilmelidir.
- Türkiye'nin her ilinde yaşayan sığınmacılarla ilgili oluşan olumsuz imajlardan birisi olan dilencilik konusunda önleyici eylemler oluşturulmalıdır.
- Türkiye'de bulunan Suriyeliler hakkında veri tabanı oluşturulup bu verilere dayanarak stratejiler geliştirilmelidir.
- Ayrıca kadın ve çocuk istismarını engelleyici uygulamalar düzenlenmelidir.
- Olabilecek güvenlik sorunlarına etkili çözümler geliştirilmelidir.

Zengin doğal kaynaklara sahip, üç büyük dinin kutsal kabul ettiği ve dünya ticaretinin önemli kavşak merkezlerinin olduğu Ortadoğu bölgesindeki ülkelerde meydana gelen Arap Baharı, başta Mısır, Libya, Tunus ve Suriye olmak üzere birçok ülkeyi etkilemiştir. Bölgedeki yönetimlerin otoriter yönetim anlayışı, ekonomik sorunlar ve temel hak ve özgürlüklerde yaşanan problemler bölge halklarının liderlerine karşı olan tepkisini artıran en önemli nedenler olmuştur. Türkiye'nin yakın coğrafyasında meydana gelen bu toplumsal hareket, şüphesiz Türkiye'yi de birçok faktör bakımından etkilemiştir. Bu süreçte Türkiye, güç boşluğundan yararlanmak isteyen illegal örgütlere karşı mücadele ettiği gibi yaklaşık dört milyon Suriyeli sığınmacıya da ev sahipliği yapmıştır.

3. ARAP BAHARI SÜRECİNİN TÜRKİYE'YE EKONOMİK ETKİLERİ

Tunus'tan başlayıp diğer ülkelere yayılan Arap Baharı sonucunda oluşan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar domino etkisiyle bölge ülkelerinde hızla yayılmıştır. Arap Baharı sonucunda ortaya çıkan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerin ekonomileri de negatif anlamda etkilenmiştir. Arap Baharı sonrası bölgede yer alan devletlerin ekonomik büyüme hızlarında azalma yaşanmıştır. Örneğin Mısır ve Tunus'ta sanayi üretiminde yaklaşık % 40'lara varan bir gerileme meydana gelmiştir. Arap Baharı sonrası yaşanan gelişmeler, bölgede siyasi belirsizliği ve güvenlik sorunlarını artırmış bu durumda bölgeye doğrudan yabancı sermayenin gelişini azaltmıştır. Libya'da süren kaos, sermaye girişlerinin azalmasının yanı sıra petrol üretiminin de düşmesine neden olmuştur. Arap Baharı'nın en çok etkilediği ülkelerden birisi olan Suriye'de de yatırımlar durmuş, işsizlik %50'nin üzerine çıkmıştır. Bölgedeki ülkeler ekonomik krizden çıkabilmek için kamu harcamalarını artırmışlar ancak bu harcamaları yatırım veya üretim alanında değil de çalışanların maaşlarına harcamaları, yozlaşmanın oluşmasına neden olmuştur. Bölgede yaşanan gelişmelerin neticesinde bölge ülkelerinin ihracat oranlarında da azalma yaşanmıştır. Bölge ülkelerine gelen turist sayısında azalmaya bağlı olarak turizm gelirlerinin de düşmesinden dolayı ülkelerin cari işlemler açığı artmıştır (Yanar, 2014, ss. 48-49).

Ortadoğu ülkelerinde Arap Baharı süreci başlamadan önce Türkiye, başta Suriye olmak üzere diğer devletlerle siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerini sürdürmüş ve bu alanlarda bölge ülkeleriyle iş birliğini artırmıştır. İkili ticari anlaşmaları yoluyla ekonomik ilişkilerin artarak sürmesi hem Türkiye'nin hem de bölge ülkelerinin büyük ekonomik kazançlar sağlanmasına neden olmuştur. Türkiye, Arap Baharı öncesinde bölge ülkelerine ticari mal ile elektronik, gıda ve tekstil ürünleri satarak ihracatını artırmıştır. Diğer taraftan Ortadoğu ülkelerinin petrol ve doğalgaz gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve Türkiye'nin yüksek miktarda petrol ithal eden bir ülke olması Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerinin devamlılığını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'ye ziyaret amaçlı Arap turist sayısındaki artış, ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Arap Baharı sonucunda bölge ülkelerinde meydana gelen iç savaş, bölge devletleriyle ticari ilişkileri olan Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini de olumsuz anlamda etkilemiştir.

Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel bağlarının güçlü olduğu ülkelerde Arap Baharı'nın meydana gelmesi ile Türkiye'nin de bu süreçten etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu kapsamda Arap Baharı sonrasında Türkiye'nin bölge ülkelere ihracatı azalmış, dış ticaret değerleri düşmüş ve bölge ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayısında önemli ölçüde azalma olmuştur. Diğer taraftan Arap Baharı ülkelerinde yaşanan kaos, petrol fiyatlarını artırmış bu durumda Türkiye'nin bölge ülkelerinden yapmış olduğu petrol ithalatının maliyetini yükseltmiştir.

Arap Baharı'nın başladığı 2012 yılından itibaren Suriyeliler Türkiye'ye gelip yerleşmeye başlamışlardır. İçişleri Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'de 2013 yılında geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı yaklaşık 230.000 iken bu sayı 2014 yılında 1 milyon 500 bini aşmış 2018 yılında ise bu sayı yaklaşık 4 milyonu bulmuştur. Arap Baharı sonrası Türkiye'ye gelen Suriyelilerin bir kısmı geçici barınma merkezlerinde kalırken diğerleri bu merkezler dışında Türkiye'nin tüm illerinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin işsizlik, enflasyon, dış ticaret ve ekonomik büyüme gibi bazı makro ekonomik göstergelere etkisi olduğu düşünülmektedir.

3.1. Türkiye'nin Arap Baharı'nın Yaşandığı Ülkelerle Dış Ticareti

Bir ülkenin dış ticaret yapması o ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlamaktadır. Dış piyasaya satılan her ürünün o ülkenin ekonomisine pozitif anlamda katkısı vardır. Dolayısıyla devletler hem ekonomilerinin büyümesi hem de halkın ekonomik refahlarının gelişmesi için uluslararası rekabette yarış halindedirler. Diğer taraftan yeni ürünleri geliştirip dış ülkelere satabilmesi ve ihtiyacı olan ürünleri alabilmesi açısından ithalat yapması da ihracat yapması kadar önemlidir.

Türkiye yakın coğrafyasında yer alan Ortadoğu ülkelere hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar gibi gıda ürünleri, örme giyim eşyası ve aksesuarı gibi tekstil ürünleri ve elektrikli makine ve cihazlar gibi elektronik ürünler satarak ihracatını artırmış, doğalgaz ve petrol gibi enerji kaynaklarını da ithal ederek bölge ülkeleriyle olan ticari ilişkilerini geliştirmiştir.

Toplam ihracattaki artışlara paralel olarak, Arap baharı sürecinin başlaması ile bu ülkelere yapılan ihracatta genel anlamda azalma meydana gelmiştir. 2011 yılı ihracat

rakamlarına baktığımızda 2010 yılına göre Mısır ve Tunus hariç, Libya ve Suriye'ye yapılan ihracatta azalma olmuştur. 2011 Yılında dört ülkeye yapılan ihracat toplamının genel ihracat içindeki payı, bir önceki yıla göre %1,54 civarında azaldığı görülmektedir. Bu oran 2010 yılında %5,92 iken, 2011 yılında %4,38 olmuştur.

2013 Yılına kadar Türkiye'nin Mısır'a ihracatı genellikle artmıştır. Arap Bahar'ının etkilediği diğer ülkelerin aksine Mısır'a yapılan ihracatta bir azalma yaşanmamıştır. Arap Bahar'ının başladığı yıl olan 2011 yılında ihracat oranlarında azalma olmayıp aksine artmıştır. Arap Bahar'ının etkisinin tüm bölgelere yayıldığı 2012 yılı, söz konusu yıllar arasında Mısır'a ihracatın en fazla yapıldığı ve iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin de en yüksek olduğu yıl olmuştur. Mısır'a yapılan ihracatın 2012 yılında artmasının önemli nedenlerinden birisi, Mısır'da Mübarek yönetiminin yerine gelen Mursi yönetimi ile Türkiye'nin siyasi ilişkilerinin gelişmiş düzeyde olmasıdır. Dolayısıyla 2012 yılında iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin pozitif olması, iki ülkenin ticari ilişkilerinin de pozitif olmasını sağlamıştır.

Mısır'da 3 Temmuz 2013'te Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El Sisi liderliğinde Mısır ordusunun gerçekleştirdiği darbe ile yönetime el koyulması, Mısır'da ekonomik kaosu artmasına ve binlerce insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (Sariaslan, 2019, s. 541). Türkiye, Mursi'yi görevden alan darbeye çok sert tepki göstermiş en üst seviyeden Mısır'da olanın darbe olduğunu, halkın iradesine saygısızlık yapıldığını ve bu yaşananın asla kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir (Akgün ve Gündoğar, 2014, s. 5). 2013 yılında iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin olumsuz bir duruma dönüşmesi sonucunda genel anlamda 2013 yılından itibaren Türkiye'nin Mısır'a ihracatı düşmeye başlamıştır.

Arap Bahar'ından önce Türkiye'nin Libya'ya ihracatı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Arap Baharı sürecinin başlaması ile 2011 yılında bu ülkeye yapılan ihracatta genel anlamda azalma meydana gelmiştir. Arap Bahar'ının etkisinin Libya'da hissedilmeye başladığı 2013 yılından itibaren Türkiye'nin Libya'ya ihracatı düşmeye başlamıştır.

Türkiye ile Libya arasındaki ticari ilişkilerin zayıflamasının en önemli nedenlerinden birisi, Arap Bahar'ından sonra Libya'da süren kaos ortamı olmuştur. Kaddafi'nin Libya'da güçlü devlet kurumları yerine aşiret ve kabilelerin ülkedeki bu boşluğu doldurması politikası nedeniyle aşiret ve kabilelerin güçlü olmasını sağlayan ellerindeki silahlar alınmadığı için Libya'da kaos sürmüştür (Tanrıverdi, 2011, s. 42).

Libya’da iktidarda yer almaya çalışan grupların aralarındaki mücadele sonucu oluşan siyasi istikrarsızlık, iki ülkenin siyasi ilişkilerini etkilediği gibi ticari ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir.

Arap Baharı sürecinin başlaması ile 2012 yılında Tunus’a yapılan ihracatta kısmi bir azalma meydana gelmiştir. Arap Baharı sonrası yıllarda Tunus’a yapılan ihracat, Arap Baharı öncesi yıllarda yapılan ihracattan daha fazla gerçekleşmiştir. Arap Baharı sonrası iki ülke yöneticilerinin siyasi ilişkilerinin üst düzeyde olması ticari ilişkilerde de etkisini göstermiştir.

Türkiye ve Suriye arasında 2009 yılında vizeler kaldırılmış ve Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi kurulmuştur (Tür, 2011, s. 36). İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin pozitif etkisi ticari ilişkilere de yansımış olup söz konusu yıllar arasında Türkiye’nin Suriye’ye en yüksek ihracat yaptığı yıl 2010 yılında gerçekleşmiştir. İki ülke arasında Arap Bahar’ının başlangıcına kadar artan ihracat ve dış ticaret hacmi, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin etkisinin ekonomik ilişkilere de yansıdığının göstergesi olmuştur. Arap Bahar’ından sonra 2011 ve 2012 yıllarında ihracat oranlarında sert düşüşler yaşanmıştır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerdeki gerilemenin, Türkiye ve Suriye devletleri arasındaki siyasi ilişkilerden dolayı kaynaklandığı değerlendirilmektedir (Tür, 2011, s. 36).

Arap Baharı sürecinde Türkiye’nin toplam ithalatı 2013 yılına kadar istikrarsız bir şekilde artarken Arap Baharı yaşayan ülkelere ithalatında ise genel anlamda azalışlar olmuştur. 2011 yılı ithalat rakamlarına baktığımızda 2010 yılında Mısır hariç, Libya, Tunus ve Suriye’ye yapılan ithalat azalma yaşanmıştır. 2011 Yılında dört ülkeye yapılan ithalat toplamının, genel ithalat içindeki payı, bir önceki yıla göre %0,25 civarında azalmıştır. Bu oran 2010 yılında % 1,12 iken, 2011 yılında %0,87’olmuştur.

Arap Bahar’ının etkisinin Libya’da hissedilmeye başladığı 2013 yılından itibaren Türkiye’nin Libya’ya ithalatı düşmeye başlamıştır. Libya’da Arap Baharı sonucunda oluşan siyasi istikrarsızlık, iki ülkenin siyasi ilişkilerini etkilediği gibi ticari ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir (Tür, 2011, s. 36).

Suriye’nin Türkiye’ye ithalatının ise Arap Baharı öncesi yıllara göre Arap Baharı sonrası yıllarda çok ciddi değerde azaldığı görülmektedir. Ayrıca Arap Baharı sürecinin başladığı 2011 yılında Türkiye Suriye’den 336.646 milyon dolar değerinde ithalat yaparken Arap Bahar’ının Suriye’de etkisinin hissedildiği 2012 yılında ithalat

67.448 milyon dolar olmuştur. 2012 yılında bir önceki yıla göre Suriye'ye ithalat yaklaşık 270.000 milyon dolar azalmıştır (Akgün ve Gündoğar, 2014, s. 9).

3.2. Arap Bahar'ının Yaşandığı Ülkelerden Türkiye'ye Yönelik Turizm

Hareketleri

Arap Baharı'nı yaşayan Suriye, Libya, Mısır ve Tunus ekonomileri, Arap Baharı sürecinden önemli bir biçimde etkilenmiştir. Turizm sektöründe büyük olanaklara sahip olan Türkiye'nin de yakın coğrafyasında meydana gelen bu süreçten etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Arap Baharı nedeniyle Türkiye'ye sığınan mülteciler ile aşağıda yer alan turist sayısı karıştırılmamalıdır. Türkiye'ye sığınan mülteciler İçişleri Bakanlığı tarafından belli zamanlarda kamuoyuna açıklanmaktadır.

Türkiye ile Suriye arasında 2009 yılında vizeler kaldırılmasıyla iki ülke arasında yeni bir döneme girilmiştir. 2009 yılında yaklaşık 500 bin kişi Suriye'den Türkiye'ye gelirken 2010 ve 2011 yıllarında bu sayıdan çok daha fazla kişi Türkiye'ye gelmiştir.

Türkiye'den Suriye'ye giden turist sayısı da 1,5 milyon kişiye ulaşmıştır (Tür, 2011, s. 36).

Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısı 2012 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artmıştır. Arap Baharı'nın başlaması ve etkisinin hissedilmesi ile 2012 yılında sert bir düşüş yaşanmıştır. 2012 yılında gelen kişi sayısı 2011 yılına göre 244.015 kişi azalmıştır. Sonraki yıllar gelen kişi sayısı artsa da 2016 ve 2017 yıllarında tekrar düşüşe geçmiştir. Suriye, Libya, Mısır ve Tunus ülkelerini birlikte değerlendirdiğimizde Türkiye'ye gelen turist sayısında en çok kişi Suriye'den gelmiştir.

Libya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı, 2010 yılına göre 2011 yılında 7.355 kişi azalmıştır. Sonraki yıllar gelen turist sayısı artsa da 2016 ve 2017 yıllarında Türkiye'ye gelen turist sayısında önemli ölçüde azalma yaşanmıştır.

2011 yılında Mısır'dan Türkiye'ye gelen turist sayılarında azalma olmamıştır. Mısır'dan Türkiye'ye gelen turist sayısında en çok gelen kişi sayısı ve en fazla artış yılı 2012 yılında olmuştur. Arap Baharı'ndan sonra Mısır'ı yöneten Mursi yönetimi ile Türkiye'nin siyasi ilişkilerdeki pozitif etki, 2012 yılında turizm sektörüne de olumlu

yansımıştır. 2013 yılında Mısır'da Mursi döneminin sona ermesi sonucu yerine gelen yeni yönetimle Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi gerginliklerin etkisiyle, Mısır'dan Türkiye'ye gelen turist sayısında azalma yaşanmıştır (Akgün ve Gündoğar, 2014, s. 9).

Tunus'tan Türkiye'ye gelen turist sayısında ise az da olsa istikrarlı bir şekilde artmıştır. Tunus'tan Türkiye'ye Arap Baharı'ndan sonra gelen turist sayısı, Arap Baharı'ndan önce gelen turist sayısından fazladır. Arap Baharı'ndan sonra iki ülke siyasi ilişkilerinin olumlu olması, turizm sektörüne de olumlu olarak yansımıştır.

Sonuç olarak Arap Baharı sürecinde, Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden gelen turist sayısı, genel olarak beklentileri karşılamamaktadır. 2011 yılında patlak veren Arap Baharı'nın olumsuz etkileri, Türkiye'yi hala etkilemektedir. Arap Baharı nedeniyle ülkelerde devam eden kaos yüzünden, turizm sektörünün Arap Baharı'ndan olumsuz etkilendiği ve bu olumsuzluğun bir süre daha Türkiye'yi etkileyeceği düşünülmektedir.

3.3. Arap Baharı Sonrası Enerji Kaynaklarının Üretimi ve Fiyatlara Etkisi

Orta Doğu'da siyaset ve ekonomi birbirlerinden bağımsız değildir ve bunlar kolaylıkla ayrılamaz durumdadır. Farklı siyasi krizlerden bağımsız olarak ele alındığında, bölgedeki tüm devletler oldukça ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır. Bu durum bölgesel ekonomilerin küresel ekonomiyle olan ilişkilerinden her eyalete özgü konularına kadar uzanmaktadır. Buna petrolün bölgesel siyasi dinamikler üzerindeki etkileri de dâhil edilmektedir. Yıllar içinde bu sorunlar devletlerin ve devletlerin sosyal kalkınmalarının üzerinde yıpratıcı etkiler göstermiştir (MacQueen, 2017, s. 186). Orta Doğu Bölgesi, geçmiş zamanlardan itibaren coğrafi olarak enerji kaynakları bakımından zengin bir bölge özelliğine sahip olmuştur. Bu doğrultuda hem katı ekonomik önlemleri hem de geniş insani gelişme konularını ele alarak, bölge ekonomilerinin sözde yapısal zayıflıklarının altını çizmeye çalıştığımız bu kısımda Orta Doğu'ya dair genel bir ekonomik bakışın ana hatlarını çizmeye çalışacağız. Bu noktada petrolün bölgesel ekonomik dinamikler üzerindeki rolünün ayrıntılı bir incelemesi gerekmektedir.

Petrol ilk olarak 1908 yılında İran'da keşfedildi. Hemen ardından da Avrupa büyük güçlerinin dikkatini çekmiştir (Owen, 2008, s. 1). Daha sonra bu keşfi 1927'de, o

dönem Irak'ın İngiliz Mandası sınırları içerisinde bulunan Kerkük şehri çevresinde gerçekleşen petrol keşfi takip etmiştir. Yeni keşifler 1932'de Bahreyn, 1938'de Suudi Arabistan ve 1940'ların başında da Basra Körfezi'nde devam etti. Bu durum, Orta Doğu'nun İkinci Dünya Savaşı arifesinde büyük dünya güçlerinin odak noktası haline gelmesine sebep oldu (Halliday, 2005, s. 270). Böylece, İngiltere ve birkaç Batılı şirketin dışında talep görmeyen bölge olarak görülen Orta Doğu, petrolle birlikte dünyada kişi başına gelirin en yüksek duruma ulaşan ve küresel ekonominin önemli aktörleri olan bölgeye dönüşmüştür (Cleveland, 2008, s. 495).

Petrolün keşfinin zamanlaması ile bölgede devlet sisteminin oluşumu aynı zamanda olduğu için önemlidir. Böylece devlet sistemi ile bölgedeki petrol ekonomisi arasında birini diğeri olamadan hayal etmeyi neredeyse imkânsız kılan bir ortak yaşam ilişkisi vardı (Owen, 2008, s. 3). Bu nedenle, uzun yıllar önce petrol üreten devletlerde (özellikle Körfez'in daha zayıf ve daha küçük devletlerinde) iç politika, güvenilir ve tutarlı vergi geliri kaynağına sahip bir ekonomiden ziyade neredeyse sadece petrol gelirlerinin üretimi ve dağıtımını etrafında dönmeye başlamıştır. Petrol geliri sadece petrol üreten devletlerin ekonomilerini garanti altına almakla kalmaz, aynı zamanda beraberinde gelen etkileri ile birlikte tüm bölge ve küresel ekonomi için sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple petrol üreticileri, özellikle küresel talebin istikrarlı arz ile karşılanması açısından, arz ve talebin küresel baskıları çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Petrol üreticileri, petrol politikasını bu parametreler içinde yürütmektedirler. Dolayısıyla petrol fiyatları, petrol üreticilerinin politikalarından doğrudan etkilendiği gibi küresel talep, petrol spekülasyonları, küresel istikrar ve diğer faktörlerden de etkilenmektedir. Bölgedeki ekonomik kalkınmanın tek bir gösterge ile sınırlandırılmayacağını anlama açısından bu doneler temel oluşturmaktadır. Bazı eyaletlerin hızlı ekonomik büyüme gösterdiği bölgelerde, diğerleri de durgunlaşmaya devam devam etmektedir. Bazı ülkeler çok çeşitli ekonomilere sahipken, diğerleri gelirlerini esas anlamda tek kaynaktan almaktadır. Bununla birlikte birçok açıdan petrol sorunu, bölgesel ekonomik kalkınma ve istikrarın baskın unsuru olmayı sürdürmektedir. Gerçek anlamda bu unsur, dünyanın bölgeyle ilişki kurma biçimini yumuşatan bir konudur. Petrol tek başına bölgenin ekonomik bağımsızlığını sağlama konusunda yetersizdir. Ancak ekonomik reformlar ve liberalleşmeye yönelik çabalarla sağlamalaştırılması istikrarı da beraberinde getirebilmektedir. Bakıldığında, bölgesel ekonomilerin yapısal uyumu, bölgesel devletlerin daha yoksul üyelerini orantısız bir

biçimde etkileyerek, servet eşitsizliklerini ve yaşam standartlarını şiddetlendirmiştir. Bu durum ise popülist amaçlar peşindeki ideolojik gruplara daha fazla sosyal adalet anlayışı için artan bir sesle çağrılar yapılmasına sebep olmuştur (MacQueen, 2017, s. 210).

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerin büyük bir kısmının ekonomisinde de petrol ve doğalgaz üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumda, söz konusu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlıklar, petrol ve doğalgaz üretimlerini de önemli ölçüde etkilemiş ve ciddi düşüşler yaşanmıştır.

2017 yılı BP verilerine göre bölgede petrol üretiminde Libya'da 2011 yılında %71,07, Suriye'de 2013 yılında %66,75, Tunus'ta 2015 yılında %10,27 ve Mısır'da ise 2016 yılında %4,5 düşüş meydana gelmiştir. Yine aynı verilere göre bölgede doğalgaz üretiminde Libya'da 2011 yılında %53,28, Suriye'de 2012 yılında %18,04 ve Mısır'da ise 2014 yılında %12,98 azalma yaşanmıştır. Arap Baharı olaylarının yaşandığı 2010-2016 arasında toplam düşüş oranlarına bakıldığında ise petrol üretiminde Suriye'de %94,06, Libya'da %74,25, Tunus'ta %26,9 ve Mısır'da ise %3,41 düşüş meydana gelmiştir. Arap Baharı olaylarının yaşandığı 2010-2016 arasında toplam düşüş oranlarına bakıldığında doğalgaz üretiminde ise Suriye'de %55,25, Libya'da %39,99 ve Mısır'da ise %31,8 azalma yaşanmıştır (Sarıaslan, 2019, s. 561).

Türkiye, petrol fiyatları ve petrol ithalatı konularında Arap ülkeleriyle yakın ilişki içerisinde olmuştur. Türkiye, coğrafi yakınlığın etkisiyle petrol ithalatının büyük bir bölümünü Arap Baharı yaşayan ülkelere gerçekleştirmiştir. Türkiye yakın coğrafyasındaki Arap ülkelerinden petrol ve doğalgaz ithal eden bir ülke olduğundan petrol ve doğalgazdaki üretim düşüşleri, Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. Önemli enerji kaynaklarının üretim düşüşlerinden dolayı Türkiye Arap Baharı sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Arap Baharı ile petrol fiyatları ciddi şekilde yükselmiştir. Bir yandan bu ülkelerde iç savaşlar neticesinde petrol üretiminin aksaması, diğer yandan politik belirsizlikler neticesinde petrol fiyatları hızla yükselmiştir (Şahin ve Uysal Şahin, 2014, ss. 180-181).

Arap Baharı öncesinde, yani 2010 yılında petrol fiyatları ortalama 80,64 dolar iken, 2011 yılında ortalama 112,5 dolara yükselmiştir. Petrol fiyatlarının hızlı yükselmesi, Türkiye'nin cari açık üzerinde negatif etki oluşturmuştur.

Petrol fiyatlarında bu fiyat artışının tamamen Arap Baharı'ndan dolayı olduğu söylenemez. Ancak petrol fiyatlarında bu artışta Arap Baharı'nın etkisi de göz ardı edilemez. Türkiye'nin yapmış olduğu ithalat kalemleri içerisinde petrolün önemli bir bileşen olduğu düşünüldüğünde, bu fiyat artışının da Türk ekonomisine ciddi bir maliyet teşkil etmektedir. Petrol fiyat artışının Türk ekonomisine yaklaşık 2 milyar dolardan fazla ek bir maliyet yüklediği tahmin edilmektedir (Şahin ve Uysal Şahin, 2014, s. 181).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2012 Yılı Enflasyon Raporu'nun içerisinde "Ortadoğu Ülkelerinde Artan Kamu Harcamalarının Ham Petrol Fiyatlarına Olası Etkileri" konulu araştırma yayınlamıştır. Araştırmaya göre, Arap Baharı sürecinde rejim değişikliği yaşamayan devletler, kendi ülkelerine karışıklığın sıçramaması için kamu harcamalarını artırıp halkın refah seviyesine yükselterek olayların önüne geçmeye çalışmışlardır. Ancak olağanüstü boyuttaki yapılan kamu harcamaları, petrol fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bu ülkeler nedeniyle ham petrol fiyatları, 20 dolar yükselmiştir. Petrol üreten ülkeler, petrol fiyatlarını artırdıklarında çok büyük kazanç sağlamışlardır.

3.4. Türkiye'ye Sığınan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye Ekonomisine Maliyeti

Suriye'de yaşanan Arap Baharı sonucunda milyonlarca Suriyeli Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Yaklaşık üç milyon yedi yüz bin Suriyelinin, Türkiye'de yaşaması Türkiye'ye ek bir maliyet getirmektedir. Çünkü gelen bu insanların ekonomik durumları iyi olmadığından dolayı bu insanların ihtiyacını Türkiye karşılamaktadır.

25.04.2018 tarihinde, Belçika'nın başkenti Brüksel'de düzenlenen "Suriye'nin ve Bölgenin Geleceğinin Desteklenmesi" konferansına katılan Başbakan Yardımcısı Recep Akdağ, konuşmasında Suriyelilere sağlanan hizmetler kapsamında Türkiye'nin giderlerinin 31 milyar avroya ulaştığını ifade etmiştir. Yine Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 23.02.2019 tarihinde Kahramanmaraş'ta yaptığı konuşmada ise Türkiye'nin sığınmacılarla ilgili olarak Birleşmiş Milletler (BM) standartlarına göre 37,5 milyar dolar harcama yaptığını belirtmiştir (Sarıaslan, 2019, s. 566).

Dolayısıyla Türk yetkililerin açıklamalarında da görüldüğü üzere 2019 yılı itibarıyla yaklaşık dört milyon Suriyelinin Türkiye'de barınması, korunması, konaklaması ve

diğer ihtiyaçları için yapılan harcamaların yüksek olması, Türkiye'nin merkezi yönetim bütçesine ek bir maliyet yüklemekte ve ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

3.5. Arap Baharının Türkiye Ekonomisi zerindeki Etkileri

Türkiye'nin geçirdiği evrelere bakıldığında Arap coğrafyasına olan konumuyla asırlara dayanan etkin bir geçmişinin olduğu görülmektedir. Özellikle bu coğrafyalarda sıklıkla irdelenen ve merceğe alınan bir ülke olduğu bilinmektedir. Diğer etkin coğrafyalarla olan etkileşimi, jeopolitik durumu nedeniyle son dönemlerde kurmuş olduğu iktisadî ilişkileri ile Arapların Türklerin tecrübelerine yönelik dikkatini çekmektedir. 2008 senesinin bitimi ile 2009 dünya resesyonu haricinde gelişim ivmesi %7-8 olarak bilinmektedir. Bu durum küresel ölçekte optimum potansiyel taşıyan ülkeler arasında gösterilmektedir. Türk iktisadî yapısının nitelikleri arasında etkin bir global sektör hâkimiyetinin bulunması da ilgi uyandırmaktadır. Oldukça seri şekilde verimlilik sağlama, küresel iktisadî sistemi, teknolojiye entegre olabilme ve uluslararası düzeyde etkin bağ kurabilme yetisine dayanmaktadır. Birincil olarak 1980'li sürecin ilk evresinde %5 oranında ihraç seviyesinde ihracat, GSYİH düzeyiyle etkin biçimde denetimi bulunan kapalı bir iktisadî sisteme hâkim olmaktadır. O süreçte henüz ihracat odaklı bir politika saptanmamıştır. Aynı zamanda GSYH'nin %20-25 düzeyine eriştiiği bilinmektedir (Sarıaslan, 2019, s. 567).

AB kapsamında Gümrük Birliği taahhüdü doğrultusunda Türkiye için 1996 senesi iktisadî yapı ve endüstriyel alana odaklanma adına önem taşımaktadır. İhracat için teşvik ticari serbestliğe oranda beklenenden daha erken süreçte tanınmıştır. Birtakım destek stratejileri 1980'li yıllarda etkin bir dış satım potansiyeli ile menfaat güden kesimi engelleyen ihracat lobisinin meydana gelmesi adına son derece önem taşımaktadır. Çok sayıda sanayi kolu bütünüyle kapalılıktan kurtularak bölgesel düzeyde kesin bir küresel sektör eğilimi gerçekleştirmektedir. Otomotiv alanı bu konuda etkin bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye genellikle küreselliğe açık bir politika izlerken, sistemsel bir Hollanda tutkusuyla savaşma durumunda kalmamaktadır. Hali hazırdaki kaynak ihracatının bulunmamasından dolayı problemlili olmasına karşın negatif makroekonomik olaylara yönelik savunma açığı bulunmaktadır.

Küresel iktisadî yapıda verimli bir destek süreci olmamasından dolayı milli tasarruf düzeyi optimum ticaret yapılandırması konusunda yetersizlik söz konusu olmaktadır. Türkiye'nin iktisadî sisteminde anlık gelişen sermaye durumunun aksi yöne hareket ettirilmesi sonucunda Türk tecrübesi ile çok sayıda yaşanmışlık gelişen ekonomiler, global sektörlerle etkin bir bağlılıktan ciddi kazanç sağlanabildiğini göstermektedir. Emniyet içeren küresel uzlaşmalar ihracata dair uzun sürece dayalı strateji taahhüdü beraberinde uzun sürece dayalı sermaye akışları konusunda da yandaşlığı öne çıkarmaktadır. Ancak bu durum adına en verimli süreç işlerliği bulunan makroekonomik strateji kapsamı, vergi sistemi ile optimum ihtiyati mali yapılandırmalarla kabul görmektedir. Milli tasarrufları destekleyen, minimum cari sorunları öne çıkaran, bu kapsamda idare edilen rekabet odaklı bir kur ekonomik durumun neden olduğu durumdan kaçınmak adınadır (Amin, 2012, s. 163).

3.5.1. Türkiye-Tunus ithalat ve ihracat verileri

Meydana gelen ayaklanmaların çıkış noktası olmasına karşın Tunus, Arap Baharı'nı diğer coğrafyalara oranda daha rahat biçimde atlatmış bulunmaktadır. Gerek demokrasi yanlısı tutum gerekse iktisadî açıdan verimlilik sağlanması Zeynel Abidin Bin Ali'nin görevinden ayrılması sonucunda meydana gelmiş gelişmeler arasında yer almaktadır. İktisadî bakımdan coğrafyanın dinamik yapısı, zirai alanda, tekstil sektöründe, endüstri ile yer altı kaynaklarının dış satımı gibi konuların etkinliğine bağlanmaktadır.

Tablo 3.1. Türkiye ve Tunus dış ticaret verileri (Bin USD)

YIL	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin İhracatı	Fark
2005	117.372	294.785	177.413
2006	150.094	324.893	174.799
2007	229.788	530.277	300.489
2008	365.381	778.098	412.717
2009	234.980	645.767	410.787
2010	280.720	713.632	432.912
2011	249.790	802.302	552.512
2012	195.624	796.738	601.114
2013	289.268	892.157	602.889
2014	196.697	915.041	718.344
2015	144.077	819.061	674.984
2016	214.382	910.720	696.338
2017	206.466	912.703	706.237
2018	182.080	904.663	722.583
2019	156.327	847.641	691.314
2020	148.957	835.813	686.856
2021	153.217	796.487	643.270

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

Türkiye için Tunus ile dış ticaret durumları ele alındığında, olumsuz gelişmeler Türkiye cephesinde dikkat çekmektedir. Türkiye için 2021 senesinde Tunus kapsamında dış satım bulguları irdelendiğinde senelik ortalama 835 milyon dolar düzeyinde bir veri oranıyla karşılaşılmaktadır. İthalat düzeyi ise 149 milyon dolar civarında saptanmaktadır. Yine ortalama 686 milyon dolarlık bir dış ticaret artışı da gündeme gelmektedir. Dış satıma konu olan malların optimum düzeyde öne çıkan kesimi, savunma sistemleri ile dijital materyaller olarak bilinmektedir. Tunus kökenli firmaların 500 milyon dolar civarında bir yatırımı Türkiye bünyesine kazandırdıkları bilinmektedir.

3.5.2. Türkiye-Mısır ithalat ve ihracat verileri

Türkiye için Tunus ile dış ticaret durumları ele alındığında, olumlu gelişmeler Türkiye cephesinde dikkat çekmektedir. Türkiye için Mısır bünyesinde edinilen ürünler genellikle dış satım oranından düşük olmaktadır.

Tablo 3.2. Türkiye ve Mısır dış ticaret verileri (Bin USD)

YIL	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin İhracatı	Fark
2005	267.246	687.299	420.053
2006	392.524	709.353	316.829
2007	679.932	902.703	222.771
2008	886.237	1.426.450	540.213
2009	641.552	2.599.030	1.957.478
2010	926.476	2.250.577	1.324.101
2011	1.382.216	2.759.311	1.377.095
2012	1.342.051	3.679.195	2.337.144
2013	1.628.868	3.200.362	1.571.494
2014	1.434.472	3.297.538	1.863.066
2015	1.215.905	3.124.968	1.909.063
2016	1.215.905	2.733.143	1.517.238
2017	1.997.503	2.360.734	363.231
2018	2.190.937	3.053.571	862.634
2019	1.486.586	3.317.060	1.830.474
2020	1.763.246	3.427.108	1.663.862
2021	1.569.725	3.286.563	1.716.838

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

Türkiye Mısır dış satımında 2012- 2013 sürecinde 479 milyon dolar seviyesinde düşüş görülmektedir. Her iki coğrafya için de büyük oranda polimer, tekstil, demir çelik vb. materyaller dikkat çekmektedir.

3.5.3. Türkiye-Libya ithalat ve ihracat verileri

Ortadoğu algısını taşıyan Libya kapsamında genellikle aşiretler söz hakkı olabilmektedir (Pradhad, 2012, s. 58). (Arab Spring, Libyan Winter. Edinburgh: AK Press Publishing & Distribution). Ortadoğu için etkin yer altı kaynaklarının yegâne sahibi olmaktadır. Batı coğrafyalarının bu doğrultuda Libya ile doğrudan alakası bulunmaktadır. Afrika ile İtalya'ya olan mesafesi uluslararası seviyede çok kıymetli bir durumu içermektedir.

Tablo 3.3. Türkiye ve Libya dış ticaret verileri (Bin USD)

YIL	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin İhracatı	Fark
2005	1.989.269	384.167	-1.605.102
2006	2.297.351	489.261	-1.808.090
2007	399.720	643.150	243.430
2008	336.325	1.074.288	737.963
2009	357.417	1.795.117	1.437.700
2010	425.652	1.932.370	1.506.718
2011	139.763	747.629	607.866
2012	416.152	2.139.440	1.723.288
2013	303.957	2.753.096	2.449.139
2014	243.756	2.059.898	1.816.142
2015	195.796	1.420.062	1.224.266
2016	161.021	906.392	745.371
2017	247.965	880.729	632.764
2018	367.010	1.498.326	1.131.316
2019	474.329	1.960.500	1.486.171
2020	463.185	1.857.865	1.394.680
2021	427.213	1.876.169	1.448.956

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

Türkiye'nin Libya ile gerçekleştirdiği dış satım 2008 senesiyle birlikte önemli ölçüde dikkat çekmektedir. Ancak 2011 senesinde Libya bünyesinde gerçekleşen isyanlar çerçevesinde %60'ın üzerinde gerileme kaydedilmiştir. Seri şekilde erişilen dış satım düzeyi, 2012 senesinde ortalama iki kat yüksek seviyelere erişmiş bulunmaktadır. Bu durum devam ederek 2013 yılında 2,573 milyon dolar düzeyine değin erişmiş bulunmaktadır. İsyenların katı şekilde sürdüğü 2011 sürecinde tarafların dış ticaret düzeyi optimum düzeye değin erişmiş olmaktadır. Ardından 2012 senesinde yeniden artan ticari eylemler yoğunlaşmıştır. Libya bünyesinde yer alan yapı kurumları bu noktada görev almayı bırakarak hak ettikleri bedelleri dahi alamamışlardır. Bu bedellerin 1,5 milyar dolar düzeyinde olduğu aktarılmaktadır.

3.5.4. Türkiye-Suriye ithalat ve ihracat verileri

Arap Baharı iktisadî alanda etkisini sürdürerek gerek Türkiye gerekse Suriye açısından ticari işleve olumsuz yansımalarıyla dikkat çekmektedir. Suriye'den gelen göçmenlerin Türkiye bünyesindeki adaptasyon evresi, sağlık problemleri, konaklama vb. sorunların maliyetleri de yine Türkiye için sarsıcı bir etkiyi öne çıkarmaktadır.

Tablo 3.4. Türkiye ve Suriye dış ticaret verileri (Bin USD)

YIL	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin İhracatı	Fark
2005	272.180	551.627	279.447
2006	187.250	609.417	422.167
2007	376.959	797.766	420.807
2008	323.697	1.115.013	791.316
2009	221.454	1.421.637	1.200.183
2010	452.493	1.844.605	1.392.112
2011	336.646	1.609.861	1.273.215
2012	67.448	497.960	430.512
2013	84.909	1.024.473	939.564
2014	115.499	1.800.962	1.685.463
2015	51.506	1.522.285	1.470.779
2016	65.389	1.323.124	1.257.735
2017	70.561	1.363.165	1.292.604
2018	69.389	1.344.837	1.275.448
2019	90.135	1.225.255	1.135.120
2020	86.245	1.318.968	1.232.723
2021	93.127	1.297.956	1.204.829

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

Karşılıklı iki ülkenin dış alım ve dış satımı 2011 senesinde her geçen gün ivme kaybetmiştir. 2011 yılında %12,5 ithalat düzeyi ise %21 düzeyinde gerileme göstermiştir. Yıl bitiminde bu oranlar dış satım alanında %51 olarak saptanırken dış alımda %57 olarak düşüş sergilemiştir. 2012 yılında bu oranlar da minimum seviyeye gelirken ihracat için %68, ithalat için ise %87 seviyesine gerilemiştir. Suriye bünyesinde karmaşa sürdüğü için 2013 yılının ardından düşüş ve çıkış sergileyen bir süreç söz konusu olurken, 2014 yılında optimum bir düzey öne çıkarak 1,8 milyar dolara erişmektedir. Ancak 2018 yılı 1,3 milyar dolar ile büyük oranda gerileme yaşamıştır. İthalat oranına bakıldığında 2011 yılı için düşüş yaşadığı 2010 yılında ise 663 milyon dolar seviyesinde olduğu bilinmektedir. 2021 senesinde söz konusu rakamlar 90 milyon doların üzerinde seyretmiştir.

3.5.5. Türkiye-Bahreyn ithalat ve ihracat verileri

Türkiye ile Bahreyn arası ihracat bulgularının 2011 yılında önceki yıllara oranla gerileme yaşamasının yanında sonraki yıllarda küçük de olsa yükseliş yakaladığı bilinmektedir.

Tablo 3.5. Türkiye ve Bahreyn dış ticaret verileri (Bin USD)

YIL	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin İhracatı	Fark
2005	18.929	41.915	22.986
2006	44.852	35.303	-9.549
2007	119.423	76.651	-42.772
2008	95.516	308.223	212.707
2009	24.289	113.628	89.339
2010	71.682	172.024	100.342
2011	111.454	160.418	48.964
2012	158.922	208.520	49.598
2013	172.478	199.065	26.587
2014	294.342	204.085	-90.257
2015	104.471	225.296	120.825
2016	127.780	193.283	65.503
2017	186.751	227.469	40.718
2018	186.842	298.682	111.840
2019	174.689	261.113	86.424
2020	169.213	258.247	89.034
2021	170.016	243.127	73.111

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

İki ülke ihracatı 2018 senesinde 298 milyon dolar olurken yine bu süreçte 186 milyon dolar olarak saptanmıştır. 2019 yılında düşük oranlı bir gerileme söz konusu olmaktadır. Bu coğrafyaların karşılıklı ihracat oranı aşağı yukarı 37 milyon dolar düzeyinde saptanmaktadır. Ancak 2008 yılında 308 milyon dolar düzeyinde olduğu görülmektedir. Ardından gelen süreçlerde iktisadî yapıyı sarsan durumlardan dolayı, ithalat ve ihracat oranlarında gerileme meydana gelerek 2011 senesi Arap Baharı'nın yansımaları nedeniyle düşüş yaşandığı görülmektedir. Türkiye için 2016 yılının ardından bu coğrafyaya dair ihracat bulguları 199 milyon dolar düzeyinde gelişirken ithalat düzeyinin 178 milyon dolar civarında olduğu görülmektedir. Bahreyn için bankacılık alanında Türk bankalarının genel düzeyi %14 olarak bilinirken bunlardan 11 adedinin coğrafyadaki değeri 35 milyar dolar seviyesindedir. Türkiye için ise 18 adet Bahreyn kökenli işletmenin olduğu bilinmektedir.

3.5.6. Türkiye-Yemen ithalat ve ihracat verileri

Arap Baharı şeklinde ifade edilen ve Türkiye'yi çevreleyen coğrafyalarda meydana gelerek, farklı durumlara meydan veren bir evre yalnızca politik açıdan etki yaratmamaktadır. Gelişen eylemlerin kuşkusuz toplumsal, kültürel, iktisadî ve bölgesel açıdan da çok sayıda yansımaları öne çıkmaktadır.

Tablo 3.6. Türkiye ve Yemen dış ticaret verileri (Bin USD)

YIL	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin İhracatı	Fark
2005	3.085	197.193	194.108
2006	439	197.869	197.430
2007	458	274.289	273.831
2008	703	353.605	352.902
2009	310	379.263	378.953
2010	1.044	330.392	329.348
2011	464	272.733	272.269
2012	368	485.937	485.569
2013	206	605.214	605.008
2014	5.325	643.827	638.502
2015	10.951	395.751	384.800
2016	21	536.764	536.743
2017	675	571.233	570.558
2018	1.239	727.306	726.067
2019	5.408	925.884	920.476
2020	4.123	916.253	912.130
2021	4.656	897.248	892.592

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

2012 yılında karşılıklı ithalat ve ihracat düzeyinin 2014 yılı ile birlikte gerilemesine karşın 2018 senesinde 727 milyon dolar düzeyine eriştiği bilinmektedir. Türkiye için Yemen kapsamındaki ihracat seviyesi 2008 yılında 300 milyon doları işaret ederken bu coğrafyalarda görülen isyanlar nedeniyle 2011 senesinde 273 milyon dolara gerilemiş bulunmaktadır.

Sonraki süreçlerde artış göstererek, 2019 yılının ardından 900 milyon dolarlık bir artış söz konusu olmaktadır. Bu durum 2020 ve 2021 senelerinde de görülmüştür. Ancak ithalat düzeyinde belirgin bir yükselişle karşılaşmamaktadır.

Türkiye uzun vadede yakın coğrafyalarla beklentiye dair bir iktisadî, politik ve ticari etkileşime geçemezken geride kalan on senelik evrede ılımlı bir etkileşim söz konusu olmaktadır. Özellikle son dönemlerde görülen gelişim kaydedilen karşılıklı etkileşimin çok sayıda iktisadî yararı olduğu saptanmaktadır. Gerek kalkınma seviyesi gerekse ithalat ve ihracat düzeyi olarak birtakım gelişmeler yaşandığı bilinmektedir.

Gün geçtikçe komşu coğrafyalarla olan ticaret düzeyinin yükseldiği bilinmektedir. Arap Baharı evresinde bu ülkelerde meydana gelen iç kaos, iktisadî ve politik sorunlar, kültürel ve coğrafi açıdan etkileşimde olan Türkiye için de olumsuz yansımaları beraberinde getirmektedir. Arap Baharı'nın iktisadî sıçramaları ile birlikte toplumsal

yönde de birtakım olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Yaşanan iç savaşın meydana geldiği bu coğrafyalardan Türkiye'ye geniş kitlelerle yapılan göçler, süreci etkin yönetebilmek adına beraberinde birtakım önemli maliyetleri de getirmektedir. Bu evrede birincil olarak Arap Baharı'nın Türkiye kapsamındaki iktisadî yansımaları ve ardından toplumsal etkilerine değinmek gerekmektedir.

Arap Baharı Türkiye için coğrafyadaki etkinliğin ortaya konulduğu bir sınav niteliği de taşımaktadır. Jeopolitik değeri çerçevesinde I. Ve II. Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş sürecinde yükselişler ve gerilemeler söz konusu olmaktadır. Türkiye'nin bu alandaki etkinliğinin de bir nevi sınandığı düşünülmektedir. Arap Baharı'yla birlikte meydana gelen iç savaşlar, direnişler coğrafyalardaki iktisadî ve toplumsal sisteme de etken olmaktadır. Orta Doğu'nun çıkış noktası olmasıyla beraber süregelen eylemler birincil olarak esaret altında olan Arap toplumunun ayağa kalkışının ve demokrasiden yoksun idarelere karşı baş kaldırının sonucunda değişime giden bir sürecin işareti olarak görülmektedir. Ancak söz konusu isyanların geniş çaplı bedeli, Suriye bünyesinde görüldüğü üzere değişime entegre olmayarak direniş gösteren çok sayıda bireyin yaşamına mal olarak ödenmiştir. Tüm eylemlerin Türkiye'ye olan yansımaları özellikle toplumsal alanda emniyetli bir hayat sürebilmeyi amaçlayan Suriye göçmenleri çerçevesinde etken olmaktadır. AFAD aracılığı ile edinilen bulgulara bakıldığında, 2 Nisan 2013 yılı verileri çerçevesinde Türkiye kapsamında barınma alanlarındaki göçmen oranlarına ait rakamların 191.993 oranında olduğu görülmektedir. Bu rakamlardan tedavi ihtiyacı duyan kesimin 242 olduğu bilinirken, refakatçilere ait rakamın da 87 olduğu saptanmıştır (Buzkiran ve Kutbay, 2013).

Tablo 3.7. Türkiye'nin Dünya ile ithalat ve ihracat verileri (Milyon USD)

YIL	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'nin İhracatı	Fark
2005	116.774	73.476	-43.298
2006	139.576	85.534	-54.042
2007	170.062	107.271	-62.791
2008	201.963	132.027	-69.936
2009	140.928	102.142	-38.786
2010	185.544	113.883	-71.661
2011	240.841	134.906	-105.935
2012	236.545	152.461	-84.084
2013	251.661	151.802	-99.859
2014	242.177	157.610	-84.567
2015	207.235	143.844	-63.391
2016	198.601	142.606	-55.995
2017	233.799	156.992	-76.807
2018	223.046	167.923	-55.123
2019	200.658	171.098	-29.560
2020	197.160	174.489	-22.671
2021	190.154	170.246	-19.908

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

2014 – 2016 sürecinde Türkiye için ihracat bulgularında küçük de olsa hareketlenmeler dikkat çekmektedir. Gerileme oranları 15 milyar 4 milyon dolarla %9,51 seviyesini geçememiştir. İthalat oranı 2013 ile 2016 süreci için 53 milyar dolar düzeyinde %21'lik oranında bir gerilemeyi işaret etmektedir.

Arap Baharı ile gelişen sosyal isyanlar bu coğrafyalarda toplumsal sisteme ve iktisadî değerlere dair önemli oranda sarsıcı etki yaratmaktadır. Aynı zamanda idarî sisteme karşı verilen reaksiyon ile birlikte söz konusu coğrafyalarda birtakım dengelerin farklı noktalara geçiş yapıldığında dair Arap toplumlarının söz hakkı edinme isteğine dair bir uyanışa da işaret etmektedir.

Tablo 3.8. Türkiye'nin Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelerden ithalatı (Bin USD)

YIL	Ürdün	Suudi Arabistan	Cezayir	Tunus	Mısır	Libya	Suriye	Bahreyn	Yemen
2005	28.321	1.888.784	1.694.989	117.372	267.246	1.989.269	272.180	18.929	3.085
2006	9.319	2.252.139	1.864.526	150.094	392.524	2.297.351	187.250	44.852	439
2007	11.597	2.439.988	2.108.491	229.788	679.932	399.720	376.959	119.423	458
2008	25.289	908.917	1.587.506	365.381	886.237	336.325	323.697	95.516	703
2009	20.354	775.784	768.995	234.980	641.552	357.417	221.454	24.289	310
2010	42.450	1.380.601	1.068.380	280.720	926.476	425.652	452.493	71.682	1.044
2011	66.480	2.001.529	1.150.325	249.790	1.382.216	139.763	336.646	111.454	464
2012	95.996	2.171.043	924.934	195.624	1.342.051	416.152	67.448	158.922	368
2013	70.573	2.014.870	714.092	289.268	1.628.868	303.957	84.909	172.478	206
2014	126.068	2.343.144	920.989	196.697	1.434.472	243.756	115.499	294.342	5.325
2015	127.919	2.117.220	740.547	144.077	1.215.905	195.796	51.506	104.471	10.951
2016	102.259	1.835.230	463.775	214.382	1.215.905	161.021	65.389	127.780	21
2017	112.644	2.110.161	766.803	206.466	1.997.503	247.965	70.561	186.751	675
2018	97.848	2.318.411	1.138.064	182.080	2.190.937	367.010	69.389	186.842	1.239
2019	32.154	1.914.364	720.309	156.327	1.486.586	474.329	90.135	174.689	5.408
2020	28.127	1.541.463	685.108	135.312	1.227.305	426.185	81.016	163.514	4.128
2021	19.204	1.398.105	670.317	121.856	1.108.014	408.795	78.245	158.246	3.997

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

AFAD aracılığı ile öne sürülen 2 Nisan 2013 yılı bulguları uyarınca Türkiye kapsamında yer alan barınma alanlarında yer alan Suriyeli göçmen oranlarının 191.993 olduğu görülürken rahatsızlığı bulunan ya da yaralı olan 242 göçmenin olduğu bilinmektedir (Buzkiran ve Kutbay, 2013).

Tablo 3.9. Türkiye'nin Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelere ihracatı (Bin USD)

YIL	Ürdün	Suudi Arabistan	Cezayir	Tunus	Mısır	Libya	Suriye	Bahreyn	Yemen
2005	288.648	962.156	807.138	294.785	687.299	384.167	551.627	41.915	197.193
2006	321.661	983.227	1.020.696	324.893	709.353	489.261	609.417	35.303	197.869
2007	389.305	1.486.918	1.231.725	530.277	902.703	643.150	797.766	76.651	274.289
2008	460.738	2.201.875	1.613.644	778.098	1.426.450	1.074.288	1.115.013	308.223	353.605
2009	455.352	1.768.216	1.777.198	645.767	2.599.030	1.795.117	1.421.637	113.628	379.263
2010	571.334	2.217.646	1.504.590	713.632	2.250.577	1.932.370	1.844.605	172.024	330.392
2011	506.839	2.763.476	1.470.547	802.302	2.759.311	747.629	1.609.861	160.418	272.733
2012	770.982	3.676.612	1.813.037	796.738	3.679.195	2.139.440	497.960	208.520	485.937
2013	744.193	3.191.482	2.002.689	892.157	3.200.362	2.753.096	1.024.473	199.065	605.214
2014	907.021	3.047.134	2.078.889	915.041	3.297.538	2.059.898	1.800.962	204.085	643.827
2015	834.760	3.472.634	1.825.988	819.061	3.124.968	1.420.062	1.522.285	225.296	395.751
2016	711.037	3.174.965	1.736.663	910.720	2.733.143	906.392	1.323.124	193.283	536.764
2017	682.477	2.734.522	1.712.901	912.703	2.360.734	880.729	1.363.165	227.469	571.233
2018	860.870	2.636.039	2.031.583	904.663	3.053.571	1.498.326	1.344.837	298.682	727.306
2019	641.525	3.182.185	1.865.955	847.641	3.317.060	1.960.500	1.225.255	261.113	925.884
2020	608.463	3.089.046	1.663.127	805.661	3.108.245	1.797.632	1.097.125	234.512	865.315
2021	598.276	2.998.763	1.485.108	799.248	2.997.354	1.705.213	1.013.315	198.794	819.540

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022

Orta Doğu, küresel açıdan toplumsal, coğrafi, mevsimsel, politik doğal kaynakları nedeniyle dikkat çeken bir alan olarak adlandırılmaktadır. Konum yakın sürece değin Osmanlı yönetiminde bulunması nedeniyle Türkiye için bu coğrafya da ki ilgisi de söz konusu olmaktadır. İç savaş olasılıkları nedeniyle Türkiye'nin ileri görüşlülüğü neticesinde bu alana yönelik farklı bir dikkat sarf edilmiştir. Bu alana yönelik gerçekleştirilebilecek tüm yatırımların Batı kökenli etki nedeniyle risk içerebileceği düşünülmektedir. Bunlar birlikte etkin bir anlaşma gerçekleştirilebilecek bir idari yapısının bulunmaması nedeniyle de Osmanlı'nın ardından bu coğrafyaya dair yoğun bir dinamik görülmemektedir (Sakin ve Deveci, 2011).

Türkiye ile Batı coğrafyalarının ekonomik etkileşimi II. Dünya Savaşının ardından yükseliş sergilemiştir. İsrail'in alanda periyodik olarak sorun yaratmasına sığınarak coğrafyadaki ülkelere yönelik doğu – batı sorunları gündeme gelmektedir. Türkiye ile Batı coğrafyaları arasında meydana gelen sorunlardan dolayı Ortadoğu ile ilişki kurma gayesi Batı etkisinde bulunan konum ülkeleri ile mümkün olmamıştır (Bıyıklı, 2007, s. 39).

1974 yılında meydana gelen Kıbrıs problemleri sonucunda batı ve Türkiye etkileşiminin gerilemesi, Ortadoğu ülkeleri ile etkileşime geçme adına beklenti yaratmıştır. Ancak idarî açıdan batıya bağımlı olan bu konum ülkeleri ile beklenen sonuç elde edilememektedir. 1980 darbesinin ardından batı desteği alınamayınca Ortadoğu ülkeleri ile siyasal ve iktisadî açıdan gelişim yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri dost yanlısı politika izlese de olası bir sorun karşısında hali hazırda bulunma bahanesi ile Türkiye üzerinde bir askeri üs oluşturmuştur (Karadağ, 2020, s. 67).

Buna karşın verdiği sözlerin arkasında durmayan Amerika Birleşik Devletleri'ne rağmen süreci yönetenler tarafından yine Amerika yararına politik kararların alındığı görülmektedir. 1990 senesinin ardından Batı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin politik eylemlerinin coğrafyanın iş savaşa sürüklenerek Türkiye için olumsuz etkisi bulunmasına karşın desteklendiği aktarılmaktadır. Son yıllardaki stratejiler çerçevesinde Türkiye için bölgedeki egemenliği istenen ve güven duygusu veren bir ülke imajı gündem oluşturmaktadır (Karadağ, 2020, s. 67).

Hali hazırda siyasal açıdan takip edilen yöntem, konumda yer alan ülkelerle toplumsal ve ekonomik açıdan ilişki geliştirme gayesi taşıyarak alandaki doğal kaynakların Türkiye için kazanç olması adına idame ettirilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri

ile batı kanadının çok sayıda sebebe dayalı olarak alanda etkin olması Türkiye stratejileriyle dikkat çekmektedir. Bundan dolayı alan ülkeleri ile Türkiye etkileşiminin her geçen gün geliştiği ve Türkiye'nin de coğrafyada önemli oranda söz sahibi olduğu görülmektedir (Gruen, 2002, s. 276).

Yine bu coğrafyadaki eylemlerin Türkiye için yararlı olmasıyla birlikte sorunların da varlığı gündem oluşturmaktadır. Türkiye'nin herhangi bir soruna maruz kalmamak veya minimize edebilmek adına strateji izlerken 1980-1990'lı süreçlerde görüldüğü üzere dış etkilere korunması gerekmektedir. Stratejik kararlar bakımından bağımlı olmayan bir Türkiye hedeflenmektedir. Sonuç olarak Türkiye için bölge ülkelerinin bakış açısının da farklılaşmasının yanında, karşılıklı etkileşimin de ilerlediği bir süreç yaşanmaktadır. Türkiye'nin imajı dikkat çekerken beklenenin üzerinde bir saygı gördüğü de yadsınamaz bir gerçektir.

Çok sayıda karşıt ülke ve örgütler, bugün Türkiye'den arabuluculuk beklentisi taşımaktadır. Özellikle son yıllarda iktisadî bakımdan net bir gelişim yaşandığı görülmektedir. Sektör 2001 senesindeki iktisadî krizle öngörülen ekonomik eylemlerinin etkinliğine sahne olmaktadır. Bu süreçte ülkeye yabancı kökenli yatırımların aktarılması yoluna gidilmiştir. 2018 yılının temmuz ayında Türkiye için 999 milyon dolarlık doğrudan sermaye söz konusu olmuştur. Temmuz 2017 yılında ise bu rakam 886 milyon olarak saptanırken, mevcut rakamlar uyarınca göz önünde bulundurulduğunda %12,8 oranında bir artış dikkat çekmektedir. Türkiye bugünün koşullarında gerek iktisadî durumu gerekse stratejisi çerçevesinde bu coğrafyada dikkat çekici bir gücü simgelemektedir. Turizm alanında yine jeopolitik konum nedeniyle da ilgi uyandırmaktadır. Misbah al Ahdab'ın görüşü uyarınca Türkiye önde gelen ilerleme seviyesine erişmektedir. Bunun nedeni çok sayıda bireyin GSMH'ye ve etkin bir mali yapıya sahip olduğu görülmektedir. Coğrafyaların birincil olarak etkileşimli ticari eylem geliştirme zorunlulukları gelişim ve mali açıdan optimum düzeye erişme gayesi bulunmaktadır. Küresel etkileşime geçebilmek genellikle çıkar ilişkisinden dolayı entegrasyonu gerekli kılmaktadır. Buna karşın ticari ilişkilerin yaygınlaşması coğrafyalar arası bir yararı gündeme getirerek mali yetkinlik çerçevesinde üstünlüğü temsil etmektedir. Arap Baharı'nın ardından Türkiye Orta Doğu bünyesinde seri bir ivme kazanmıştır. Aynı zamanda küresel ölçekte Türkiye'ye

dair bakış açısında da farklılık yaşanmıştır. Bu noktada Türkiye için yatırım seviyesinde de büyük oranda gelişim yaşandığı görülmektedir.

Türkiye 1945 sonrası Sovyet Komünist tehditinden dolayı ABD,NATO,AB ve genel olarak Batı güvenlik sisteminde kendini konumlandırmıştır. Dolayısıyla Bağdat Paktı'nda olduğu gibi ve diğer bağlantısız ülkeler ile ilişkilerinde ekonomik, siyasi ve askeri olarak sorunlar yaşamıştır. B süreç soğuk savaşın bitişiyle birinci körfez savaşı hariç önemli değişimler göstermiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Orta Doğu bölgesinde yer alan ülkelerin liderleri onlarca yıldır ülkelerini yönetmişlerdir. Arap Baharı'nın beraberinde getirdiği karışıklık ve ayaklanmalar bölgedeki liderleri bir şekilde görevlerinden ayrılmak zorunda bırakmıştır. Onlarca yıldır ülkelerini yöneten güçlü liderlerin görevlerinden ayrılmalarından sonra ülkelerde güç boşluğu oluşmuştur. Bununla birlikte bölgede bu güç boşluğundan yararlanmak isteyen örgütler ortaya çıkmıştır.

2010 yılında hükümet karşıtı eylemler çerçevesinde gerçekleşen ve Tunus'un çıkış noktası olarak görülen isyanlar, sonrasında 2011 yılında Suriye, Mısır ve Libya'da da görülerek ardından Lübnan, Yemen, Bahreyn ve Ürdün kapsamında da gelişerek genişleyen ölçekte devam etmiştir. Bu durum Arap Baharı olarak adlandırılmaktadır. Hükümetlere son vermeye yönelik isyanlar, bölgede sürecin farklılaşmasına olanak sağlamaktadır. Özetle Arap Baharı 2010 yılı itibari ile coğrafyadaki farklılıklara etken olmaktadır. Bu evrede kıvılcım yaratan olay Tunus kökenli Muhammet Buazzizi'nin kendini yakması ile gelişmektedir. İsyanlara neden olan unsurlardan birincil neden olarak görülen unsurlar arasında iktisadî alanda yaşanan kriz önde gelmektedir.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş, Nisan 2012'de kanlı bir uluslararası savaşa dönüşmüştür. DEAŞ olarak bilinen Irak ve Şam İslam Devleti, Nisan 2013'te varlığını ilan etmiştir. DEAŞ'ın temel ilkeleri şunlardır: Suriye, Irak ve diğer Doğu Akdeniz ülkelerinin sınırlarını tanımamak ve bu sınırları aşan İslam devletini yeniden kurma amacını gerçekleştirmeye yönelik bir savaşı yürütmektir (Martin, 2017, s. 190). Bölgede oluşan güç boşluğundan yararlanan DEAŞ, vahşi taktikler sergileyerek faaliyetlerini sürdürmüştür. Uluslararası güçler ve büyük devletler başta olmak üzere Türkiye de bu örgütle mücadele etmiştir. Bu silahlı mücadele sürecinde Türkiye, yurtdışı savunma harcamasına büyük bir kaynak ayırmak zorunda kalmıştır. Arap Baharı, sadece liderleri yıkmamıştır. Aynı zamanda bölgede iç savaşın süreceği olayların da başlangıcı olmuştur. Arap halkı, baskıcı ve otoriter bir anlayışla kendilerini yöneten liderlerinin artık ülkelerini yönetmemelerini istemişlerdir. Ne yazık ki bölge insanı, liderinin baskısı ve zulmünden kaçmak isterken çok sayıda zalimce hareket eden örgütlerin ve bölgede söz sahibi olmak isteyen birçok devletin rekabeti arasında kalmıştır.

Kuzey Afrika ile Orta Doğu bölgesi gerek inanış gerekse petrol kaynaklarının önemli oranda bu konumda olmasından dolayı küresel olarak ilgi uyandıran ve üzerinde planlar kurgulanan bir coğrafya olmaktadır.

17 Aralık 2010 yılına kadar söz konusu coğrafyalarda Arap Baharı benzeri bir isyan görülmemiştir. Küresel politik yazınına bakıldığında Arap Baharı tabiri ile ifade edilen toplumsal direnişin ilk defa yaşandığı bölge Tunus olarak aktarılmaktadır. Ardından Kuzey Afrika ile Orta Doğu coğrafyalarına geçiş yapan isyanların sebebi, demokratik bir idare algısına duyulan ihtiyaçla birlikte ekonomik beklentilerin de yüksek düzeyde olmasına dayanmaktadır. Kuzey Afrika ile Orta Doğu gerek inanış gerekse mevcut kaynakları bakımından da küresel ölçekte değerli olarak kabul görmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadî yapısını irdeleyerek, sınırları çizen Rockefeller Kardeşler Fonu şeklinde adlandırılan örgüt bu bölgenin önemine yönelik 1952'de oluşturulan raporla aşağıdaki ifadeyi aktarmaktadır: Asya, Orta Doğu ile Afrika ulusalcılığı, Sovyet Bloğunun kışkırtmaları neticesinde kuvvet kazanacak olması halinde Avrupa için petrol ve farklı kaynak edinme süreci risk teşkil edebilmektedir. Aynı zamanda gölgenin emniyette bulunması adına coğrafyada etkileşime geçebilmek adına söz konusu kaynakların korunması ihtiyacı doğmaktadır. Bu çerçevede coğrafya emperyalist görüşlerin markajına alınarak bölgeye hâkim olma gereksinimi öne çıkarılmaktadır. Kuzey Afrika bölümünde yer alan ülkelerin idarecileri otoriter bir strateji ile demokrasi algısından uzak bir politika izlemektedir. Suudi Arabistan ile çok sayıda petrol kaynağı bulunan coğrafyalar Arap Baharı sürecinin yansımalarından kaçınabilmek ve çıkarlarını gözetebilmek adına en uygun düzeyde rakamlara mal olsa bile toplumu durdurmak adına destek sağlamıştır. Kuzey Afrika coğrafyaları adına ifade edilen nedenlerden dolayı alanda isyanlar etkisini arttırarak olumsuz yansımalar meydana verirken ekonomik olanak tanıyan Suudi Arabistan benzeri coğrafyalarda isyanların minimum düzeyde olduğu ve ivedi biçimde durdurulduğu görülmektedir. Bu durum aynı zamanda ülkelerin dış alım ve satımıyla da ilişkili olmaktadır.

İktisadî yapısı etkin durumda olan ve minimum düzeyde de olsa halkını gözetken Orta Doğu coğrafyaları ile yürütülen dış ticaret sürecinde gerileme yaşanırken; Suriye, Libya, Mısır gibi coğrafyaların toplumlarına sahip çıkmaması sebebiyle ticaretin bitme safhasına geldiği görülmektedir.

Arap Baharı, Türkiye bünyesinde ticari örgütlerin karşılıklı entegrasyonuna da etken olmaktadır. İsyanlar ticari örgütlerin karşılıklı dış ticaret ivmesini de farklılaştırmaktadır. Türkiye bünyesindeki kurumların ithalat ve ihracat düzeylerinin gerilediği, ihracat sisteminin negatif yönde geliştiği görülmektedir. İsyanların ardından Suriyelilerin Türkiye bünyesine geçiş yaptıkları ve bu bireylerin barınma, sağlık, eğitim vb. konularda sorunlar meydana geldiği bilinmektedir. Arap Baharı, Türkiye adına artan maliyetler açısından olumsuzluk teşkil etmektedir.

Söz konusu coğrafyalardan turizm amacı ile Türkiye'ye göç eden bireyler nedeniyle gerileme yaşanmıştır. Ancak birtakım coğrafyalarla olan ihracat oranları bu süreçte yükselmiştir. Türkiye için önde gelen olumsuzluk göçmenlerden kaynaklanmaktadır. Suriye'den geçiş yapan mültecilerin oranı 9 milyonun üzerine çıkmış durumdadır. Birleşmiş Milletler ise verdiği sözlerin arkasında durmayarak öngörülen rakamları sağlamamıştır. Türkiye'nin bünyesinde bulunan bu mültecilerin gerek sigortasız gerekse yasa dışı çalıştırılmaları yönüyle de problemler gündemi oluşturan konulardandır. Bu hususa yönelik çok sayıda önlem geliştirilmiştir. İsyanların etkisinde çoğunlukla isyanın yaşandığı bölgenin çevresindeki coğrafyalar kalmıştır. Türkiye için dış alım ve satım oranı bu süreçte gerilemesine karşın hemen ardından ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye Arap Baharı sürecinden düşük oranda etkilense de Suriye ile olan etkileşiminde önemli ölçüde gerileme söz konusu olmaktadır.

Küresel ölçekte meydana gelen politik, iktisadî ve kültürel ögelere yönelik durumlar coğrafyaların refah seviyesine oranla farklılık arz etse de küresel açıdan bütün dünyayı etkisi altına almış bulunmaktadır. Hali hazırdaki etkileşimin net bir şekilde gelişmesinin nedeni teknolojiye dayanmaktadır. 2010 yılında Orta Doğu bünyesinde gelişen ve küresel seviyeye erişen Arap Baharı ile ifade edilen isyanlar büyük yankı uyandırmıştır. Bu durumun yankıları, isyanlarla taleplerin artması ve tüm dünyaya yayılması nedeniyle büyük kitlelere kadar erişmiştir. Toplumun farkındalık hissinin uyanması ve eyleme geçmeleri nedeniyle Arap Baharı yaşanmıştır. Bu doğrultuda meydana gelen farklılıklardan dolayı gündem oluşturan olaylar, uzay çağı gelişmeleri, sanayi alanındaki kaynaklar, çok sayıda enerji imalat yönteminin ve bu alanlarda ayrılan yatırımların biçimlendirdiği iktisadî sistem açısından farklılıklar öne çıkmaktadır.

Gelişimin artması sonucunda çok sayıda algı farklılığı gündeme gelmektedir. Gerek gözlem gerekse beklentilere dair oluşan farklılıklar sonucunda isyanlar tetiklenmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede gelişen etkiler Arap Baharı'ndan kaynaklanmaktadır. Avrupa kapsamında komünist rejimin sonlanmasının ardından bugüne değin geniş çaplı bir geçiş Arap Baharı ile mümkün olmuştur. Uzun vadede bölgede bulunanların çoğunlukla iktisadî alandaki beklentileri gerek hükümetleri gerekse diğer coğrafyaların göz önünde bulundurmamaları nedeni ile bu kıvılcımı tetikleme konusundaki etkenler arasında yer almaktadır. Bu alanda etkin bir çözüm gerektiği halen düşünülmektedir. Ancak sonraki kuşaklar adına sonuç elde edilmesi durumunda toplumun şekilleneceği ifade edilmektedir. Bu çalışmada etkin iktisadî yeniliklerin, geniş kapsamlı geçişlerin hayata geçmesi ihtiyacı da göz önünde bulundurulmaktadır. Tüm coğrafyaların içinde bulunduğu coğrafi sistemi ile tarihsel süreci bulunmasına ve kendilerine has haritaları bulunmasına karşın ticari etkileşime yönelik yetersizlikler söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle Arap coğrafyasına yönelik mali müşterek plan gereksinimi bulunmaktadır. Bu doğrultuda Arap toplumlarındaki iktisadi yeniliklerin önde gelen dört birincil yükümlülüğü göz önünde bulundurulmak durumundadır. İlk olarak nüfus yoğunluğunun genel itibariyle 32 yaştan düşük olması nedenine bağlı olarak işsizlik seviyesi konusuna değinilmesi ve eğitim alanındaki eksikliklerin de üstesinden gelinmesi gerekmektedir. İkinci konu içerisindeki birtakım iktidar stratejileri, önceki süreçte toplumun refahına olumlu etki ederken etkileşimi de korumasına karşın bu düşük oranda bir kitleye etki etmesi nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Üçüncü olarak, Arap iktisadî yapılarının 21. yüzyıl için rekabet gerektirmesi durumunda sadece petrol-gaz ücreti, işçi kurları ve turizmle sınırlı olmamalıdır. Bu doğrultuda etkin ve bağımsız bir özel alan gereksinimi dikkat çekmektedir. Dördüncü unsura gelindiğinde ise, Arap toplumlarının mali durumu gerek kendi içinde gerekse küresel açıdan izolasyondan çıkması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abutarbush, Y. (2018). *Küreselleşen dünyada Weberyan bağlamda karizmatik lider örneği: Arap Baharı sürecinde Kaddafi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Açıkdeniz, F. (2021). *Türkiye-Mısır ilişkileri: Arap Baharı sonrası değişen dinamikler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Adıbelli, B. (2007). *Stratejik Kuşatma*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ağır, O. ve Aksu, Z. (2017). Birleşmiş Milletler'in Suriye krizine yönelik politikalarının değerlendirilmesi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(9), 43-55.
- Ağır, O. ve Turhan, A., (2014). Demokratik toplumda bilginin önemi ve Bilgi Edinme Kanunu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 283- 312.
- Ağır, O. ve Sezik, M. (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9), 109- 244.
- Akbaş, Z. (2012). Orta Doğu'da değişim süreci ve Türk dış politikası. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 47-61.
- Akengin, H. (2015). *Siyasi Coğrafya* (4. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Altundöğ, N. ve Yılmaz, M. E. (2016). İç savaştan bölgesel istikrarsızlığa: Suriye krizinin Türkiye'ye faturası, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 283- 304.
- Altunışık, B. (2011). Arap ayaklanmaları: Dönüşümü etkileyen faktörler. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 81- 107.
- Amin, M. (2012). *After the Spring: Economic Transitions in the Arab World*. Oxford: Oxford University Press.
- Aras, B. ve Falk, R. (2015). Authoritarian 'geopolitics' of survival in the Arab Spring. *Third World Quarterly*, 32(2), 307-336.
- Ardıç, N. (2011). Arap Baharı'nı Anlamak: Adalet, Onur, Din ve Küresel Siyaset. B. Duran, K. İn, A. R. Usul (Ed.). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011* içinde. Ankara: SETA Yayınları,.
- Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu* (7. bs., Cilt. I). Bursa: Alfa Akademi.
- Atlıoğlu, Y. (2014). Suriye'de Radikal İslamcılığın Dünü ve Bugünü. Y. Yıldırım, Y. Atlıoğlu (Ed.). *Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgalinden Arap Baharı'na* içinde (ss. 57-94). Bursa: Dora Yayınları.
- Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı: İnsanlar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: Marmara Kitap Yayınları.

- Ayhan, V. (2009). *Ortadoğu ve Petrol* (2. bs.). Bursa: Dora Yayınları.
- Ayoob, M. (1999). From regional system to regional society: Exploring key variables in the construction of regional order. *Australian Journal Of International Affairs*, 53(3), 247-260.
- Aysalar, A. (2022). *Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Babacan, M. Haşlak, İ. ve Hira, İ. (2011). Sosyal medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 63-92.
- Baharççek, A. (2017). Arap Baharı ve Türkiye-Ortadoğu ilişkileri. O. Ağır (Ed.). *Türkiye'de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bıyıklı, M. (2007). Bir merkez dünya olarak Afri Avrasya stratejiler çemberinde Türkiye ve Ortadoğu. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 15-60.
- Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok eksenli güç mücadelesinde denge arayışları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII(2), 27-49.
- Buzkıran, D. ve Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye olan ekonomik ve sosyal etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 145-160.
- Castles, S. ve M. J. Miller (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cleveland, W. L. (2008). *A History the Modern Middle East*, Colarado: Westview Press.
- Çakmak, C., Yetim, M. ve Çolak, F., (2014). Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye. A. Sandıklı, E. Kaya (Ed.). *Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Çakmak, H. (2013). Libya Krizi. H. Çakmak (Ed.). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz* (2. bs.). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Çerkeşli, M. T. (2016). *2000 sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri ve Arap Baharı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi.
- Çiçek, C. (2012). *Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Ana Hatları*. Balıkesir: Academia.
- Davutoğlu, A. (2010). *Stratejik Derinlik* (48. bs.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2002). *Ortadoğu Üzerine Notlar*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Demir, C. (2018). *Suriye'de kara kışa dönen Arap Baharı: Küresel ve bölgesel güçlerin yönetimindeki vekalet savaşı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

- Demirtaş, E. (2014). *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Deniz, T. (2013). Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi coğrafya açısından bir değerlendirme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 65-78.
- Dersan Orhan, D. (2013). Ortadoğu'nun krizi: Arap Baharı ve demokrasinin geleceği. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2), 1-26.
- Diriöz, A. O. (2012). Libya'daki politik dönüşümün sorunları ve fırsatları. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(38), 63-70.
- Djalili, M. R. ve Kellner T. (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*. (Çev.: H. Güreli). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Doğan, G. ve Bülent, D. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel süreç ve demokratikleşme kavramı çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 61-90.
- Doster, B. (2013). Arap Baharı'ndan demokrasi beklemek. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(50), 55-60.
- Duran, B. ve Ardıç, N. (2017). Arap Baharı. Ş. Kardaş, A. Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Duran, H. ve Çağatay, Ö. (2012). Türk dış politikasına yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1), 15-30.
- Dursun, D. (2005). Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar. K. İnât, A. Balcı (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı 2005*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Eastmed: IGI Poseidon.(2021). *Eastmed Boro Hattı*.
- Efegil, E. (2013). Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(59), 1-29.
- Elarzo, H. M. (2014). Arap Baharı: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Ortadoğu Dergisi*, 6(62), 1-34.
- Erdurmaz, S. (2012), *Libya Arap Baharı'nın Solan Yüzü*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Erkal, Z. E., (2007). *Bilgi çağı ve entelektüel varlıklar*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezleri Konferansı, 50. Seri.
- Giddens, A. (2010). Göçlerin Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri. *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*. Ankara: Say Yayınları.
- Göçer, İ. ve Çınar, S. (2015). Arap Baharı'nın nedenleri, uluslararası ilişkiler boyutu ve Türkiye'nin dış ticaret ve turizm gelirlerine etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 35-64.

- Gruen, G. E. (2002). Recent developments in Turkish-Israeli relations. *American Foreign Policy Interests*, 2(4), 250-300.
- Güloğlu, S. (2015). *Arap Baharı ve Toplumsal Hareketler: Mısır Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Güneş, B. (2018). Libya iç savaşı ve kriz yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 263-291.
- Halliday, F. (2005). *The Middle East in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kapan, İ. (2012). *Ortadoğu'da Bahar Sancısı*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Karadağ, R. (2020). *İsrail Ortadoğu ve Amerika*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Karakoç, H. S. (2017). *Arap Baharı ve Bahreyn* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atılım Üniversitesi.
- Kartal, G. ve Öztürk, S. (2018), Arap Baharı olaylarının Ortadoğu ekonomilerine etkileri. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 1-47.
- Kayhan Pusane, Ö. (2014). Türkiye'nin Kürt sorunu: Arap Baharı ile değişen yurtiçi ve bölgesel dinamikler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(41), 115-138.
- Khalaf, S. ve Ilgar R. (2017), Suriyeli mülteciler ve Türkiye'de mülteci sorunu. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 23-57.
- Kılıç, Y. (2008). Ortadoğu'nun dini jeopolitiği ve günümüze yansımaları üzerine bir deneme. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 65-86.
- Kırık, A. M. (2012). Arap Baharı bağlamında sosyal medya birey etkileşimi ve toplumsal dönüşüm. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 87-98.
- Kışlakçı, T. (2013), *Arap Baharı*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Kıbaroğlu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. *ADAM Akademi*, (2), 26-36.
- Kiraz, S. (2018). Dış politika analizi modeli olarak neo-realizm: İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Türk dış politikasının analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 417-440.
- Koraltan, F. H. (2016). *Realizm kuramı çerçevesinde Arap Baharı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Kök, S., ve Tekerek, M. (2012). *Sokak siyasetinden sosyal ağlara yeni aktivizm: Arap Baharı*. II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Kahramanmaraş.
- Kurubaş, E. (2011). Arap dünyasında otoriter rejimler ve devrim dalgası: Değişim mümkün mü?. *Adam Akademi*, 1(1), 101-128.

- Lale, A. (2018). *Kaos teorisi ve uluslararası ilişkiler: Arap Baharı örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- MacQueen, B. (2017). *An Introduction to Middle East Politics* (2nd ed.). California: SAGE Publications Ltd.
- Martin, G. (2017). *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*. (Çev.: İ. Çapcıoğlu ve B. Metin). İstanbul: Adres Yayınları.
- Merzuki, M. (2019). *Arap Dünyasının Krizleri* (Çev.: Z. T. Kor). İstanbul: Küre Yayınları.
- Nurwijoyo, A. (2017). *Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi: Arap Baharı örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve yansımaları. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(36), 1-24.
- Orhan, O. ve Gündoğar, S. S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 195.
- Owen, R. (2008). *One Hundred Years of Middle Eastern Oil*. Waltham, MA: Brandeis University Crown Center for Middle East Studies.
- Özdem, A. G. (2016). Büyük devletlerin değişmeyen mücadele alanı: Ortadoğu. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-39.
- Özdemir, Ç. (2012). *Ortadoğu ve Arap Baharı (Türkiye demokratik bir ülke olarak Ortadoğu'da model olabilir mi?)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Öztürkler, H. (2009), Ortadoğu ülkelerinin ekonomik yapılarının temel özellikleri. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1(6), 61-93.
- Özyürek, Ş. (2016). *Arap Baharı bağlamında Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Paksoy, S., Paksoy, H. M. ve Alancioğlu, E. (2013), Küreselleşmenin sosyo-politik etkileri: Arap Baharı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 35-63
- Pirinççi, F. (2014a). Arap Baharı'nı yeniden düşünmek. *Ortadoğu Dergisi*, 6(65), 1-24.
- Pirinççi, F. (2014b), Arap Baharı'nın Ortadoğu'daki savunma harcamalarına ve silahlanmaya etkisi. *Ortadoğu Dergisi*, 6(63), 9-35.
- Pradhad, V. (2012). *Arab Spring, Libyan Winter*. Edinburgh: AK Press Publishing & Distribution.
- Sakin, S. ve Deveci, C. (2011). *Ortadoğu kavramı ve sınırları üzerine bir değerlendirme*. *History Studies*, (ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı), 280-290.

Sambur, B. (2016), Türkiye'nin Suriye Politikası: Demokratik Reformlardan Esad'sız Suriye'ye, Rojava'dan Kuzey Suriye'ye. N. Akyeşilmen, Ö. A. Afşar (Ed.).

Suriye’de Barışın İmkanları Çatışma Analizine Alternatif Bir Bakış içinde.
Ankara: Orion Kitabevi.

- Sandıklı, A. (2011). *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sandıklı, A. ve Semin, A. (2012). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*. Bilgesam Rapor No:52.
- Schnelzer, N. (2016). *Libya in the Arab Spring: The Constitutional Discourse since the Fall of Gaddafi*. Erlangen: Springer.
- Sinkaya, B. (2011), Geçmişten günümüze Türkiye’nin Ortadoğu politikası ve Batı etkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 83-104.
- Sorenson, D. (2014). *An Introduction To Do Modern Middle East: History, Religion, Political Economy, Politic*. Boulder: Westview Press.
- Şahin, M. (2011). 1950-1960 Arap Devrimi - 2011 Arap Baharı benzerlik ve farklılıklar. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 81-92.
- Şahin, M. ve Uysal Şahin, Ö. (2014). Arap Baharı’nın Türkiye ekonomisine etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (23), 175-194.
- Şen, Y. (2013). Suriye’de Arap Baharı, *Yasama Dergisi*, (23), 41-63.
- Şulul, C. (2015), Arap devrimlerinin geleceği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 117-129.
- Tanrıverdi, N. (2011), Kaddafi sonrası Libya ve demokratikleşme sorunu. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(35), 24-58.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (15 Ağustos 2022). <https://ticaret.gov.tr>
- Tür, Ö. (2011). 2000’lerde Türkiye-Suriye ilişkilerinin siyasi ekonomisi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(31-32), 1-43.
- Ulutaş, U. ve Torlak F. (2011). Devrimden demokrasiye Tunus’un seçimi. *SETA Analiz*, (46), 1-24.
- Ünal, M. C. (2017). ‘Arap Baharı’ sonrası Avrupa komşuluk politikasının geleceği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 16(2), 127-163.
- Williams, P. D. ve Bellamy, A. J. (2012). Principles, politics, and prudence: Libya, the responsibility to protect, and the use of military force. *Global Governance*, 18(3), 273-297.
- Yanar, R. (2014). “Arap Baharı” sonrası Ortadoğu’da ekonomi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 6(62), 48-49.
- Yeşiltaş, M. (2015). Suriye iç savaşı ve Türkiye: Dört yılın muhasebesi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7(66), 31-59.

- Yıldırım, Y. (2014). Toplumsal Hareketlerin Gücü ve Arap İsyanları: Siyasal Olanı Yeniden Düşünmek. Y. Yıldırım, Y. Atlıoğlu (Ed.). *Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgalinden Arap Baharı'na* içinde. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Yılmaz Şahin, T. (2017), Soğuk Savaş Sonrası Arap Orta Doğu'sunun Siyasi Tarihi. Sertif Demir, Oktay Bingöl (Ed.). *Yeni Orta Doğu Aktörler Dinamikler ve Denge Arayışları* içinde. Ankara: Barış Kitap Yayınları.
- Yılmaz Şahin, T. ve Ataş, A. (2019), Ortadoğu'daki Sorunlar Bağlamında Türk Amerikan İlişkileri. S. Demir, A. Eminoğlu (Ed.). *Türk Amerikan İlişkileri İki Yüzyıllık Süreç ve Ötesi* içinde. Ankara: Barış Kitap Yayınları.
- Yılmaz, M. E. (2011). Arap devrimleri ve Ortadoğu'nun yeniden yapılanması. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(37), 28-39.
- Yılmaz, M. E. (2012). Kaddafi sonrası Libya'da siyasal dönüşüm. *Akademik ORTA DOĞU*, 7(1), 1-19
- Yılmaz, T. ve Şahin, M. (2004). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları.
- Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu* (2. bs.). Ankara: Barış Platin Yayınevi.
- Yolcu, T. (2017). ABD'nin Ortadoğu'ya Yönelik Politikaları. O. Ağır (Ed.). *Türkiye'de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar* içinde. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Abdulhamit ŞERGİOĞLU İlk, orta ve lise öğrenimini Yemen’de tamamladı. 2008 Yılında liseden mezun olduktan sonra Sana’a Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo ve Televizyon bölümünde lisans eğitime başladı. Radyo ve Televizyon bölümü okuduktan iki yıl sonra kaydını durdurup Türkiye Bursları programına başvurarak burs kazandı. 2011 Yılında Ankara Üniversitesi, Türkçe hazırlık (TÖMER) eğitimini görüp başarıyla tamamladı. 2012 Yılında Yalova Üniversitesi, İngilizce dili hazırlık okudu ve başarıyla tamamladı. 2013 Yılında Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (İngilizce) bölümünde lisans eğitime başladı ve 2017 yılında mezun oldu. 2020 Yılında Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında yüksek lisans eğitime başladı ve 2022 yılında mezun oldu.

